

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Iveta Potiorová

**Vybrané charakteristiky rodinného soužití
s profesionálním hasičem**

**Selected characteristics of cohabitation
with professional firefighter**

Poděkování

Velmi ráda bych zde poděkovala mé rodině, partnerovi a přátelům za podporu během mého studia, a zvláště při psaní závěrečné práce. Děkuji také paní PhDr. Mgr. Markétě Niederlové, Ph.D. za cenné připomínky a vstřícnou spolupráci při vedení práce. Další dík patří paní doc. PhDr. Bc. Ivě Poláčkové Šolcové, Ph.D. za pomoc při plánování výzkumu a sestavování otázek do rozhovorů, dále prof. PhDr. Lence Šulové, CSc. za rady ohledně výběru literatury. Rovněž děkuji za spolupráci paní Mgr. Soni Pančochové. V neposlední řadě patří můj dík všem ženám, které obětovaly svůj čas a poskytly mi rozhovor, neboť bez nich by práce vůbec vzniknout nemohla.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2.12.2019

.....

Iveta Potiorová

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je zmapovat zkušenosti žen s rodinným soužitím po boku profesionálního hasiče. V práci přinášíme popis profese hasiče včetně možných rizik, která s ní souvisí, dále potenciální dopad této profese na rodinné soužití včetně jimi nejčastěji řešených témat a zjištěných copingových strategií žen hasičů. Práce má kvalitativní explorační design, přičemž výzkum je realizován prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s partnerkami hasičů. Pro zpracování dat je využita tematická analýza. Analýzou rozhovorů bylo odhaleno několik hlavních témat týkající se rodinného soužití, copingových strategií partnerek hasičů, působení psychologické služby a potřebám, které vůči ní od partnerek hasičů vyvstávají.

Klíčová slova

rodinné soužití, partnerské vztahy, hasiči, psychologická služba, kvalitativní výzkum

Abstract

The aim of this diploma thesis is to chart the experience of family coexistence with a professional fire fighter. This diploma thesis consists of the information about profession of firefighting, possible risks associated with it, potential impact of this profession on family coexistence, the frequent specific themes that arose and coping strategies of fire fighter spouses. The study has a qualitative explorative design, semi-structured interviews with fire fighter spouses are conducted. A thematic analysis is used to analyse the data. The analysis identified several main themes in the data related to the family coexistence with the professional fire fighter, coping strategies of fire fighter spouses, the psychological service and the needs arose from the fire fighter spouses.

Keywords

family coexistence, romantic relationships, firefighters, psychological service, qualitative research

Obsah

Obsah.....	6
Úvod.....	8
Literárně přehledová část	10
1. Služba u hasičského záchranného sboru	10
1.1 Pracovní podmínky a prostředí.....	12
1.1.1 Stres a trauma	15
1.1.2 Riziko úrazu, poškození fyzického zdraví a úmrtí	20
1.1.3 Riziko vzniku psychického onemocnění.....	21
1.2 Psychologická služba HZS ČR.....	23
1.3 Shrnutí první kapitoly.....	24
2. Dopad hasičské profese na rodinný život.....	25
2.1. Work-family konflikt.....	27
2.2 Podoba současné české rodiny.....	29
2.3 Osobnost v kontextu partnerských vztahů.....	32
2.4 Nejčastěji opakující se témata identifikovaná v rodinách hasičů.....	34
2.4.1 Copingové strategie partnerek hasičů.....	38
2.5 Shrnutí druhé kapitoly.....	40
Výzkumná část	41
3. Cíle výzkumu a výzkumné otázky	41
4. Design výzkumného projektu.....	42
4.1 Metody získávání dat.....	42
4.1.1 Pilotáž.....	43
4.2 Metody analýzy dat.....	44
4.3 Etika výzkumu.....	45
5 Výzkumný soubor	47
6 Výsledky.....	50

6.1	Shrnutí výsledků.....	50
7	Diskuse	75
	Závěr.....	84
	Seznam použité literatury	85
	Seznam tabulek	96

Úvod

Služba u Hasičského záchranného sboru (HZS), ale i dalších orgánů Integrovaného záchranného systému (IZS) a bezpečnostních sborů České republiky patří k jedinečným, neboť na jedince zde působící jsou kladeny vysoké požadavky. Běžně se dostávají do nebezpečných situací s potenciálně traumatizujícím obsahem, a tak se setkávají s poměrně vysokou mírou stresu. Charakter služby se může přirozeně odrážet na jejich soukromém i rodinném životě (Morman, Schrod, & Adamson, 2019). Blízké osoby vůči tomu nejsou imunní, zátěž se může přenášet z jednoho člena domácnosti na druhého. Jde pak především o partnerky hasičů, na něž má práce na směny, pracovní stres či ohrožení traumatem, přímý vliv (Pfefferbaum, North, Bunch, Wilson, Tucker, & Schorr, 2002). V jednom ze zahraničních výzkumů (Attridge, Lapp, & Jackson, 1995) shledala téměř polovina dotázaných hasičů udržení partnerského vztahu jako nejnáročnější součást fungování v rodinném systému, přičemž jejich protějšky zhodnotily tuto položku stejně. Jak ale vnímají ono soužití partnerky hasičů v našem prostředí? Hasiči a jejich povoláním se zabývá poměrně značné množství studií, zatímco na adresu jejich partnerek zaznamenáváme nedostatek výzkumné pozornosti. Děje se tak i přes to, že podpora z jejich strany je v redukci míry prožívaného stresu jednou z nejdůležitějších (Regehr, Dimitropoulos, Bright, George, & Henderson, 2005; Morman, Schrod, & Adamson, 2019). Představuje-li právě partnerský vztah cenný nástroj pro efektivní zvládání pracovních úkolů či zmírnění stresu z výkonu služby (Haslam & Mallon, 2003; Schorr & Boudreaux, 2005), vidím smysl věnovat pozornost rodinám hasičů, jelikož doména práce a domova mívá reciproční relaci – to, co se odehrává doma, ovlivňuje člověka v pracovním prostředí a naopak. Zkoumání potřeb partnerek hasičů může přinést cenné poznatky profesionálům pracujícím s těmito páry a lépe uzpůsobit služby jim nabízené (Bonneau, 2010). Cílem této práce je zmapovat zkušenosti žen z rodinného soužití s profesionálním hasičem. Čtenář se zde seznámí s nejčastějšími výzvami, kterým čelí partnerky hasičů, společně s jimi využívanými copingovými strategiemi. Své místo zde zaujímá také kapitola přibližující službu u hasičského záchranného sboru včetně jejího možného dopadu na rodinný život. Výzkumná část práce předkládá cíle výzkumu

společně s výzkumnými otázkami, objasňuje volbu metod i účastníků výzkumného šetření. V práci je citováno podle normy APA (2010).

Literárně přehledová část

1. Služba u hasičského záchranného sboru

Hasičský záchranný sbor České republiky (HZS ČR) vystupuje jako páteř Integrovaného záchranného systému (IZS), přičemž společně s jednotkami požární ochrany, Policií České republiky a Zdravotnickou záchrannou službou utváří jeho základní jednotky. V současné době jej tvoří generální ředitelství jakožto součást ministerstva vnitra, 14 krajských hasičských záchranných sborů, Střední odborná škola požární ochrany a Vyšší odborná škola požární ochrany a Záchranný útvar Hasičského záchranného sboru České republiky (Skalská & Dubský, 2006).

Hasičské záchranné sbory krajů společně s generálním ředitelstvím HZS ČR zřizují také takzvané OPIS, tedy operační a informační střediska pro vybrané části regionu. Střediska musí být připravena pro registraci tísňového volání, ať už na linku 150 či 112. Z tohoto důvodu v nich pracují operační důstojníci mající k dispozici příslušné technické zařízení, aby nepřetržitě zajišťovali vyhodnocení zaznamenaných tísňových hovorů i vyslání jednotek k událostem mimořádného charakteru. Kromě toho také poskytují informačního suportu veliteli zásahu i vyhovění nárokům žádaných z místa zákroku (Smetana & Kratochvílová, 2007).

Prostředí hasičského záchranného sboru a z něj vyplývající práce lze označit za typicky mužské, avšak oficiálně se hasičem mohou stát i ženy. V České republice na rozdíl od zahraničí (Spojené státy Americké, Velká Británie, Švédsko) ženy nemohou sloužit jako výjezdoví hasiči a jejich působnost se tak ohraničuje například pozicemi na operačních střediscích, vedoucích funkcích hasičských stanic a podobně. V podstatě lze toto povolání v rámci IZS odlišit na základě fyzické náročnosti a nezřídka též „špinavosti“ práce a prvenství v přítomnosti u mimořádných událostí (Scandella, 2012). Pracovní podmínky kladou vysoké nároky na fyzickou i psychickou zdatnost jedince, tudíž je nábor hasičů vysoce selektivní. Podrobnější informace týkající se těchto podmínek vyličíme na dalších stranách. Schopnosti, jimiž by měl ideální kandidát oplývat, mají tendenci částečně klesat v souvislosti s věkem a možným pracovním

vyhořením. Svou daň si vybere i fyzická náročnost. Věk odchodu do důchodu odráží tato úskalí a v naší republice činí 65 let.

Nyní si v krátkosti projdeme proces, který předchází mezníku přijetí jedince ke sboru a poté se seznámíme s profilem příslušníků HZS, abychom o nich získali ucelenější představu. Hasičem se může stát plnoletá, bezúhonná a právně způsobilá osoba s českým občanstvím. Měla by mít alespoň střední vzdělání nejlépe technického směru, ukončené maturitní zkouškou a disponovat fyzickou, zdravotní i osobnostní způsobilostí pro výkon služby. Neřadí se ke členům politické strany nebo hnutí, neprovádí výkon živnostenské či jiné výdělečné činnosti, nepatří mezi členy orgánů řízení a kontroly právnických osob vykonávajících aktivity spojené s podnikáním („Podmínky přijetí“, 2008). Musí podat žádost k výběrovému řízení, kde jej čeká vstupní pohovor, testy tělesné zdatnosti, prověření osobnostní způsobilosti skrze psychologické vyšetření a celková lékařská prohlídka (Michalík, 2009).

Psychologové se v rámci vstupního vyšetření uchazeče, trvajícího přibližně 6 hodin, věnují rozpoznání, zda je tento jedinec osobnostně způsobilý k výkonu povolání hasiče. To znamená, že by jako osoba měl být *„intelektově v pásmu průměru nebo vyšším, emočně stabilní, psychosociálně vyzrálý, odolný vůči psychické zátěži, s žádoucí motivací, postoji a hodnotami, bez nedostatečnosti v oblasti volných procesů, bez nedostatečnosti v oblasti poznávacích procesů, bez nedostatečnosti v oblasti autoregulace, bez znaků nežádoucí agresivity, bez psychopatologické symptomatiky“* („Vstupní vyšetření“, 2008).

Fyzická způsobilost se prověřuje na bázi Vyhlášky ministerstva vnitra č. 324/2001 Sb. (Ministerstvo vnitra České republiky, 2001). Testy sestávají z jedné disciplíny pro zjištění vytrvalosti a dvou silových, kde se nabízí prostor k výběru ze dvou možností. Do dalších kol se dostanou pouze jedinci, jimž se podařilo uspět u pohovoru i v testech tělesné zdatnosti. Pomocí několikahodinového psychologického vyšetření se prověřuje osobnostní způsobilost. Uchazeči na post hasiče-strojníka se navíc podrobí praktické zkoušce obsahující například couvání vozidlem, rychlost motorických reakcí na akustický či vizuální podnět. K pracovním povinnostem hasiče-strojníka totiž patří kromě řízení

vozidla také zodpovědnost za součástky automobilu a příslušenství. Prokázání zdravotní způsobilosti prostřednictvím komplexní prohlídky lékařem představuje závěrečné kolo řízení, do nějž se dostanou ti doposud nejúspěšnější. Uchazeči jsou dále podrobeni detailnímu vyšetření tělesných orgánů a funkcí. Odborníci hodnotí velmi přísně a jakákoliv odchylka od normy znamená vyřazení. Celé výběrové řízení si žádá velké množství času, proto někdy trvá i dva měsíce (Michalík, 2009). Po úspěšném průběhu výběrového řízení je potřebné, aby kandidát zdárně absolvoval ještě „Nástupní odborný výcvik (NOV)“. Jedná se o podmínku pro samotný výkon povolání, a tedy ustanovení na místo hasiče či záchranáře. Výcvik probíhá obvykle mimo bydliště frekventanta s časovou dotací 600 hodin („Učební osnovy kurzů“, 2008).

Počátek služby s sebou přináší zřejmě nejvýraznější stres vzhledem k nutnosti získávat zkušenosti, testovat vlastní možnosti a dovednosti, ale také zjišťováním, jak nejlépe spojit pracovní život s osobním (Kirschman, 2015). V období výkonu praxe do dvou let se podle Švába (2006) projevuje nováčkovské rozkoukávání. S větším počtem let strávených ve výkonu služby narůstá možnost vystavení se vyššímu počtu traumatických událostí. I když každý kraj, okres i obvod má jinou skladbu co do počtu provedených zásahů za rok a jejich náročnosti. Postupně se však hasiči mohou spoléhat na nabyté zkušenosti, znalost vlastní práce a mohou se tak více koncentrovat na život soukromý.

1.1 Pracovní podmínky a prostředí

Hasiči v jednotkách hasičského záchranného sboru krajů vykonávají službu dle zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů a doplňujících ustanoveních ze zákona č. 238/2000 Sb., o Hasičském záchranném sboru České republiky. Na směně najdeme příslušníky pro obsluhu operačních a informačních středisek, hasiče v záloze směny zajišťující fungování jednotky a aktivitu podpůrných speciálních služeb a takzvané *výjezdové hasiče*, tedy příslušníky předurčené k realizování vlastní zásahové činnosti („Výkon služby“, 2008).

Příslušníci činní v denním režimu jsou uniformovaní zaměstnanci. Zabývají se především státním požárním dozorem (činnosti spojené s prevencí u staveb, kontrolní

aktivity), ochranou obyvatelstva a krizovým řízením, oddělením Integrovaného záchranného systému a výkonu služeb. Jejich pracovní doba je zařazena ve skupině rovnoměrné pracovní doby a čítá 37,5 hodin. Na operačních střediscích působí uniformovaní příslušníci, jejichž náplň práce obsahuje kromě jiného nasazování sil a prostředků a registraci tísňových hovorů. Pracují v režimu nerovnoměrné pracovní doby nabývající podobu dvou denních a dvou nočních směn s následujícím čtyřdenním volnem. Výkon služby na jedné směně činí jedenáct hodin s jednou hodinou pro odpočinek.

Příslušníci ve výjezdu („výjezdoví hasiči“) působí na stanici ve dvou či třisměnném režimu s označením směn písmeny A, B, C, aby bylo zabezpečeno nepřetržité fungování služby dvacetčtyři hodin denně po sedm dní v týdnu. Z režimu vyplývá vzájemné střídání příslušníků v těchto směnách v rámci dvacetičtyř hodin po sobě jdoucích, což znamená, že slouží v cyklu čtyřiaadvacetihodinová směna a poté osmačtyřicetihodinové volno. Nástup na směnu i její ukončení probíhá ráno v sedm hodin. V praxi to znamená, že hasič kupříkladu nastoupí do práce v pondělí v sedm hodin ráno a odchází v úterý po střídání s další směnou opět v sedm ráno. Po zbytek úterního dne a ve středu má volno a do práce znovu nastoupí ve čtvrtek. Směna sestává z šestnáctihodinového výkonu služby a osmi hodin nařízené pohotovosti, do níž jsou započítány i přestávky na stravování a odpočinek.

Hasičský záchranný sbor má právo zřídit také podnikové jednotky HZS, a to v případě, že podnikající fyzické či právnické osoby zaznamenávají ve svých objektech vysokou míru požárního nebezpečí. V jednotce pracují zaměstnanci podniku v hlavním pracovním poměru u HZS podniku nebo zaměstnanci, kteří ve společnosti jinak provádějí práci jiného typu (Smetana & Kratochvílová, 2007). Početní stav pracovníků na směně se stanovuje vzhledem k riziku požárního nebezpečí v podniku. Výkon práce se většinou organizuje ve čtyřech směnách poskytujících stálou připravenost jednotky HZS podniku po dobu dvanácti hodin, přičemž ke střídání ranní směny dochází ve většině případů v šest hodin, u noční směny v osmáct hodin. Celých jedenáct hodin směny připadá na výkon služby a jedna hodina nařízené pohotovosti opět s přestávkami na odpočinek a stravu („Výkon služby“, 2008). V rámci této diplomové práce pracujeme

při výběru osob do výzkumného souboru s partnerkami výjezdových hasičů sloužících u HZS ČR.

Skutečnost, že služební poměr se svými výhodami (dovolená, služební či studijní volno, využívání sportovních zařízení, ozdravný pobyt, a podobně), ale i omezeními dosti liší od pracovního, dokazuje například zákaz členství v politické straně a s ní spojené angažování, členství v orgánech řízení či kontroly, jehož subjekty vyvíjejí podnikatelskou činnost. Doposud se omezení týkalo také jiné výdělečné činnosti v době mezi směnami, což se však novelou téhož zákona přijatou 18. února 2019 mění (Pěkníková, 2019). Příslušníci by tak měli mít možnost danou přímo zákonem přivydělat si kupříkladu aktivitou pedagogického, publicistického, vědeckého rázu (Korbel, 2018).

Úkoly a činnosti

Činnost hasičů bychom mohli rozdělit na takzvané organizační a operační řízení. První z nich se uplatňuje v době, kdy neprobíhá mimořádná událost, a příslušníci se zdržují v prostorách stanice. Věnují se aktivitám spojeným se zdokonalováním fyzické kondice hasičů, jejich odborné přípravě zahrnující teoretická školení i praktická cvičení. Do výčtu patří také údržba požární techniky, pracovních pomůcek a jiné. Osnova probíraných teoretických znalostí je dána metodickým plánem, který může obsahovat poznatky zdravotní přípravy, specifické rysy určitých typů zásahů, používání ochranných pomůcek a podobně. Praktická cvičení zahrnují trénink činnosti na polygonu, práci ve výšce, trénink zacházení s různým typem náradí. Již zmíněná fyzická kondice hasiče je pro výdrž u zásahu nutná, proto její udržování spadá k povinnostem každého z nich. Za tímto účelem se na stanicích nachází posilovna, případně hřiště, přičemž těchto prostor může být využito k provozování kolektivních sportů či individuálnímu cvičení dle libosti jednotlivce. Fyzická aktivita zde může sloužit také jako jeden ze způsobů zvládnutí stresu po náročném zásahu (Šváb, 2006).

Jakmile dojde k ohlášení události mimořádného charakteru včetně jejího druhu, označujeme činnost příslušníků jako operační řízení. Toto řízení zahrnuje výjezd do příslušné lokace, intervenci hasičů jako takovou a návrat zpět. Jednotka

profesionálních hasičů musí na místo události vyjet plně připravena do dvou minut. Intervence nenabývají jen podoby hašení požárů, jak bychom převážně očekávali, ale naopak sestávají z rozličných úkonů. Samotné intervence u požárů dnes tvoří přibližně 20 % činností spojených se zásahem (Skalská, Hanuška, & Dubský, 2010). Hasiči se naopak ve větší míře uplatňují ve výjezdech k haváriím, u nichž existuje riziko úniku nebezpečných substancí chemického, radiologického či biologického rázu, dále k dopravním nehodám, živelním pohromám v podobě vichřic, povodní, sesuvů půdy a sněhových kalamit (Smetana & Kratochvílová, 2007). V lokalitách postižených nepřízní počasí pak odstraňují spadlé stromy, stržené střešní krytiny staveb, provádějí likvidační práce v zatopených objektech. Poměrně běžně se potýkají s otevíráním zabouchnutých dveří, vyprošťováním osob, předmětů i zvířat z výtahů či výkopů, záchranou zvěře a hubení hmyzu. Mezi další aktivity patří práce pod vodní hladinou, ve výškách. V současné době nabývá na důležitosti participace v přípravě státu na mimořádné události mající rysy terorismu, havárií spojených s průmyslovou výrobou a zároveň vykonávání záchranných a likvidačních činností v průběhu událostí mimořádného charakteru (Bojový řád jednotek požární ochrany, 2018). Výjimku nepředstavuje ani činnost preventivně-výchovná a poskytování pomoci psychosociálního charakteru zasaženým osobám (Sbírka interních aktů generálního ředitele Hasičského záchranného sboru, 2017).

Z uvedeného je patrné, že povolání hasiče se dá zařadit mezi jedno z nejnebezpečnějších, vyžadující od jednotlivce fyzickou zdatnost, psychickou kondici i praktické znalosti a dovednosti. Stres se jistě nevyhýbá žádnému povolání, ale v případě hasičů, policistů a jedinců povolaných v dalších bezpečnostních sborech jde vystavení jeho vlivu ve velké míře a představuje tedy neoddělitelnou součást jejich práce. Navíc se v práci setkávají také s působením traumatických podnětů, tudíž bude dále přiblížena i tato problematika.

1.1.1 Stres a trauma

Mezi odborníky nepanuje jednotná shoda ve vymezení toho, co je to vlastně stres, a tak pravděpodobně nenalezneme jeho zcela uspokojivou definici. Opřít se však můžeme o poznatky Hanse Selyeho, který pokládá stres za „*nespecifickou odezvu těla na jakýkoliv*

požadavek, bez ohledu na to, zda je způsoben okolnostmi příznivými nebo v jaké okolnosti vyústí“ (Selye, 2016, s. 78). „*To, co vytváří stres*“ identifikujeme jako stresor (Selye, 2016, s. 82). Podle autora se vyplatí rozlišovat příznivou variantou stresu zvaného eustres a jeho nepříznivým protějškem s názvem distres. Eustres v porovnání s distresem způsobuje pouze minimální škody, přestože naše tělo na oba typy reaguje stejnou odezvou nespecifického rázu. Naše schopnost a úspěšnost adaptace na změnu je tedy udána hlavně tím, jak ji přijímáme. Způsob, jakým člověk danou situaci vyhodnotí, představuje důležitý koncept také v teorii Lazaruse. Ten obohatil teoretické výklady stresu o kognitivní hledisko. Člověk zvažuje subjektivní a objektivní vlastnosti situace a také zdroje, které má k dispozici, aby ji ustál. Když v situaci nalézá ohrožení, ztrátu či výzvu, pro niž nevlastní žádné zdroje k zvládnutí, vzniká stresová reakce (Horáková, 2009).

Působí-li na člověka více stresorů najednou, případně dlouhodobě, mohou se při zvládnutí takovýchto situací objevit výraznější těžkosti. V případě hasiče může jít kupříkladu o nakupení rodinných problémů s náročným zásahem v práci, konflikt s nadřízeným, aby těžkosti vznikly.

Dvojice psychologů Holmes a Rahe vytvořila škálu, v níž jsou seřazeny podle míry určitého stresového náboje události, které mohou být pro člověka zatěžující. Samozřejmě každý jedinec může přisuzovat jinou míru zátěže různým událostem a reagovat na ně odlišným způsobem, nicméně lze se podle nich orientovat a určit tak míru prožitého stresu alespoň přibližně. V autory navržené škále najdeme například rozvod či rozvrat manželství, úraz, vážné onemocnění sebe samotného nebo jiného člena rodiny, těhotenství, změna finančního stavu, splatnost půjčky aj. (Holmes & Rahe, 1967). V kontextu pracovní psychologie si zde můžeme jmenovat události se stresogenním vlivem v podobě konfliktů s nadřízeným nebo jeho úplná změna, byrokratické zatížení, nucená změna pracoviště či změna odpovědnosti v zaměstnání (Štikar, Rymeš, Riegel, & Hoskovec, 2003). Nyní bude blíže představeno, s jakými typy stresu se hasiči mohou nejčastěji setkat.

Organizační stres

Nejdříve si pojdme přiblížit typickou kulturu spojenou s hasičskou stanicí (organizační kultura), jelikož od ní se také odvíjí potenciální druhy stresorů. Samotný pojem organizační kultura není jednotně vymezen, existuje řada různých definic toho, co se pod tímto pojmem skrývá. Lukášová & Nový (2004, s. 22) ji vymezují jako „*soubor základních předpokladů, hodnot, postojů a norem chování, které jsou sdíleny v rámci organizace a které se projevují v myšlení, cítění a chování členů organizace a v artefaktech (výtvorech) materiální a nemateriální povahy*“. Pracovní prostředí stanice, na níž se hasiči pohybují mimo výjezd, je typické trávením společného času v malé sociální skupině, kde mezi členy vládou velmi blízké vztahy. Tráví spolu čtyřicet hodin na směně, sdílí spolu prostory, plánují program. Společně si připravují jídlo, společně sdílí průběh zásahu, tedy pracovní záležitosti, ale také slasti a strasti osobního i rodinného života. Často se spolu scházejí i po směně, nezná se znají navzájem i jejich rodiny (Kirschman, 2015). Hovořit by se dalo o jakési druhé „pracovní“ rodině. Z její přirozené dynamiky vyvstává příležitost k rozepřím od nevyvětrané místnosti po jedné směně, chybějícího kusu nádobí až po podráždění, „ponorku“ ze společné koexistence, osobní nevraživost. Kolikrát nemusí být tyto projevy záměrné, zkrátka se objeví výraznější odlišnosti (Willing, 2015). Obvykle tato druhá rodina slouží hasičům jako velmi cenný zdroj opory, o čemž bude pojednáno později. Když však některý z jedinců necítí dostatečnou satisfakci, adaptace do kolektivu neproběhla úspěšně, může si rázem začít připadat jako ve vězení a jeho kariéra se dostává do ohrožení. Nezbytnost stálého vzdělávání, získávání odborných dovedností a zároveň jejich prokazování s sebou nese přezkušování odborných kompetencí v pravidelných intervalech (Vyhláška 247/2001 Sb., o organizaci a činnosti jednotek požární ochrany). V případě, že příslušník neprokáže potřebnou způsobilost pro výkon služby, je nucen sbor opustit. Tato varianta patří k dalším druhům stresoru.

Spektrum stresorů lze identifikovat jak v samotném výkonu práce, tak ve způsobu, jakým je organizován (Scandella, 2012). S ohledem na paramilitární strukturu, v níž hasiči fungují, a stále se zvyšující byrokratickou zátěž lze konstatovat, že stres vyplývající ze samotného výkonu práce nemusí být nutně nejvíce zatěžující,

a právě stres organizační jej mnohdy předčí (Willing, 2015). Výzkum provedený na populaci korejských hasičů odhalil jeho spojitost se zvýšeným počtem pracovních úrazů (Kim, Ahn, Kim, Yoon, & Roh, 2016). Kořeny tohoto druhu stresu bychom mohli najít v neshodách mezi pracovníky a managementem, kde na vině mohou být neadekvátní organizační strategie a postupy, slabá kontrola a vedení, omezený postup v kariérovém žebříčku, neodpovídající technické vybavení a prostředky, politikaření, konfliktní situace mezi spolupracovníky navzájem (Kirschman, 2015). Dále samotná práce na směny rozložená do čtyřadvaceti hodin či přílišné zatížení administrativními úkony (evidence zpráv ohledně výjezdů, záznamy do strážní knihy, manipulace s počítačovými programy a databázemi, a podobně), které pak vytlačuje úkoly související s operačním řízením (Vyhláška č. 247/2001 Sb.).

Nezdařilá koordinace určitých složek práce jako pracovní doby, pracovní zátěže, vytváření rovnováhy mezi pracovním a rodinným životem se může negativně promítat do psychosociální pohody hasičů (Scandella, 2012). Stres vycházející z konfliktů na úrovni nadřízený podřízený či špatného vedení bývá opravdu zapříčiněn absencí profesionálně vyškolených leaderů pracovníků managementu kvalitně vytrénovaných pro vedení druhých lidí. Jde především o typ leadershipu a osobnost vedoucího (Dittrichová & Čapková, 2017). Pracovníci netrénovaní k získání těchto kompetencí, leč jinak velmi efektivní, mnohdy s dlouholetou zkušeností, mohou vůči podřízeným vystupovat autoritářsky nebo naopak s nedostatkem asertivity a obavou jít do jakékoliv konfrontace (Kirschman, 2015).

Stres vyplývající ze samotného výkonu služby

Obě činnosti, tedy organizační i operační skýtají řadu možných stresorů. Tato profese se mimo jiné vyznačuje svou nepředvídatelností, příslušníci se nemohou na mimořádnou událost připravit a zpravidla získávají jen méně přesné informace o tom, co se na místě děje (Šváb, 2006). Zvuk poplachového zvonku tedy přináší určitou míru stresu spojeného se zvýšením svalového napětí (Konopásek & Šeblová, 1998). Držet vlastní emoce pod pokličkou a zachovávat si tak profesionální tvář bez ohledu na to, co při dané intervenci sami prožívají, patří k dalším činitelům zátěže (Kirschman, 2015). Zasahující hasiče ohrožují nebezpečné situace, při nichž může dojít k jejich vlastnímu

úmrtí či úrazu, přirozeně bývá stresorem nutnost zasahovat v časové tísní a pohotově i kvalitně se rozhodnout, strach spojen se sebezáchovou vlastní i druhých (Šváb, 2006). Pro ilustraci lze uvést nebezpečí dále vypsaná v Bojovém řádu jednotek požární ochrany, a sice nebezpečí fyzického i psychického vyčerpání, infekce, výbuchu, popálení, utonutí, ztráty orientace a další. V poslední době narůstá agresivní jednání lidí, tudíž se hasiči pomalu začínají setkávat i s fyzickým napadením z jejich strany (Scandella, 2012). Jde však spíše o případy z jiných zemí (Francie, Velká Británie) v porovnání s frekvencí těchto případů v Česku.

S většinou událostí se hasiči dokážou pružně vyrovnat a po čas zásahu si držet zdravý odstup. Oplývají darem sdílet v rámci své skupiny dění u zásahu, vypořádat se s nimi pomocí humoru, vlastních zvládacích strategií (Willing, 2015). Mohou se však setkat s událostmi obsahujícími takzvané traumatické stresory, jimiž míníme jakékoliv události, které mohou ohrozit jedince smrtí, vážným zraněním nebo sexuálním násilím na něm, blízkém členu rodiny či blízké osobě (DSM-V, 2015, s. 863). V práci záchranných složek k nejtěžším z traumatických stresorů patří vlastní zranění při výkonu služby, sebevražda kolegy, závažné dopravní nehody většinou hromadného rázu, těžké popáleniny u obětí (Šeblová, Vignerová, & Kebza, 2007). Cook a Mitchell (2013) identifikovali deset nejvíce zatěžujících incidentů, výzkumně opakovaně zjištěných (Regehr & Bober, 2005; Scandella, 2012; Kirschman, 2015), a to smrt kolegy před zraky hasiče i mimo něj, zranění spolupracovníka, požáry s hromadnými úmrtími, smrt dětí či jejich vážná zranění, úmrtí osoby i přes maximální vynaložení sil pro její záchranu, výjezd ke známým osobám, rodinným příslušníkům, hromadné dopravní nehody, vystavení nebezpečným chemickým látkám. Výčet zatěžujících událostí pokračuje přes úmrtí osoby, neobvyklé vjemy, nedostatečné podmínky pro efektivní záchranu (Kirschman, 2015).

Expozice dlouhodobě působícím stresorům přirozeně vyplývajícím z charakteru profese, nutnost pracovat pod tlakem včetně práce na směny může vést k distresu a rozvoji onemocnění psychického i fyzického rázu. Směnnost ovlivňuje pracovní výkon, kvalitu spánku i rodinný a sociální život (van der Ploeg & Kleber, 2003).

1.1.2 Riziko úrazu, poškození fyzického zdraví a úmrtí

Povolání hasiče obecně vyvolává pozitivní odezvy. Přispívají k tomu také média a jejich způsob prezentace této složky, jež téměř ztělesňuje statečnost, hrdinství, nezištnou službu druhým (Regehr, Dimitropoulos, Bright, George, & Henderson, 2005). Riziko zranění a okamžiky spojené s ohrožením vlastního života patří k nedílným prvkům této profese stejně jako tolikrát skloňovaný stres. Máme tendenci vidět možnost úrazu v souvislosti s aktivitou vyvíjenou při zásahu, ovšem podle amerických statistik pro rok 2011 připadalo necelých 44 % úrazům spojených se zásahem u požárů, 22 % přítomností u událostí vyjma požárů, 19 % jiným aktivitám na stanici, 11 % při cvičení a necelých 6 % cestou na místo události nebo vracení se z ní. Podle analýz Národního sdružení protipožární ochrany hrozí úrazy v podobě výronu, popálenin, fyzického vypětí, bolesti svalů, zlomeniny končetin, vdechnutí zplodin (Karter & Molis, 2013). Jahnke, Poston, Haddock, a Jitnarin (2013) taktéž potvrzují úrazovost při cvičení, zejména běhu, ale zároveň jej stále velmi doporučují pro jeho blahodárné účinky.

Nebezpečné látky a materiály jako azbest, benzen, hydrogen chlorid a jiné, vyvolávají u jednotlivců, kteří se s nimi dostávají do kontaktu zvýšenou pravděpodobnost vzniku rakoviny zejména plic, kůže (Cook & Mitchell, 2013; Pukkala, Martinsen, Weiderpass, Kjaerheim et al., 2014; Kullberg, Andersson, Gustavsson, Selander, Tornling, Gustavsson, & Bigert, 2018), leukemie (Daniels, Bertke, Dahm, Yiin, et al. 2015). Vzhledem k vystavení vysokým teplotám v objemné ochranné uniformě, vybuzení k rychlé aktivitě z fáze hlubokého spánku během čtyřiaadvacetihodinové směny, nacházíme doklady o rizicích kardiovaskulárních onemocnění. Jde především o infarkt myokardu, ischemickou chorobu srdeční a anginu pectoris (Pedersen, Petersen, Ebbelhøj, Bonde, & Hansen, 2018).

V případě, že se neděje nic neobvyklého (není vyhlášen poplach), hasičům se povoluje uložit ke spánku od čtyřiaadvacáté hodiny do šesté hodiny ranní. Jakmile se ozve signál, jsou vytrženi ze spánku, což je pro organismus nejhorší. Někdy se tak stane jednou za směnu, jindy však až čtrnáctkrát v závislosti na velikosti a vytíženosti stanice. Studie ukazují, že velké procento hasičů trpí nedostatkem spánku, jenž může později přispět k řadě fyzických i duševních onemocnění, včetně potíží imunitního

systému, k vyšší úrazovosti, změnám nálady či konání nekvalitních rozhodnutí (Willing, 2015; Hom, Stanley, Rogers, Tzoneva, Bernert, & Joiner, 2016). Neexistuje totiž žádný zdravotní aspekt, na nějž by spánek neměl vliv. V důsledku spánkové deprivace se zhoršuje koncentrace pozornosti, reakční čas, objevuje se podrážděnost, vyčerpání (Kirschman, 2015).

Podle amerických statistik má počet úmrtí profesionálů při nasazení klesající tendenci (Siarnicki, 2013; NFPA, 2017). V našem prostředí se naštěstí jedná o počty v řádu jednotek, přesto však neštěstí toho typu vždy zasáhnou jak rodinné příslušníky, tak obvykle těsně propojenou komunitu na stanici, potažmo sbor celkově. Pro představu, v roce 2017 došlo k úmrtí jednoho hasiče a ke zranění 236 profesionálních hasičů (Ministerstvo vnitra – generální ředitelství HZS ČR, 2017). Minulý rok ztratil hasičský záchranný sbor také jednoho ze svých členů a k úrazu přišlo celkem 251 profesionálů (MV – GŘ HZS ČR, 2018). Stalo se tak při výjezdu k dopravní nehodě a během udolávání požáru.

1.1.3 Riziko vzniku psychického onemocnění

Hasiči jsou během své práce vystaveni vysoké míře potenciálně traumatizujících událostí. Traumatické stresory typické pro hasičské povolání jsme si již uvedli výše. Psychické trauma vymezujeme jako reakci na situaci vzniklou v důsledku události s výjimečně nebezpečným či katastrofickým charakterem, která by vyvolala hluboké rozrušení téměř u kohokoliv, případně v jejím průběhu došlo k usmrcení jiné osoby, jejímu těžkému zranění či otřesení integrity vlastní nebo jiných, případně nastala neobvykle náhlá a ohrožující změna v sociálním postavení či mezilidských vztazích jedince. Calhoun a Tedeschi (2014) se distancují od psychiatrického pojetí a nabízejí širší pohled na trauma, když jej vidí jako životní okolnosti, které pro jedince znamenají podstatnou výzvu či narušení důležitých oblastí jeho světa. Každý člověk vnímá jeho závažnost různě, hodnotí nebezpečnost situace a své schopnosti se s ním vyrovnat, a tudíž se závažnost traumatu zdá být relativní (Mareš, 2012).

Expozice popsaným traumatizujícím incidentům může u hasičů vyústit v negativní důsledky, kupříkladu ve formě posttraumatické stresové poruchy (PTSD)

nebo naopak v pozitivní konsekvence, jakou je posttraumatický růst (Armstrong, Shakespeare-Finch, Shochet, 2014). Posttraumatickým růstem (PTG) míníme v podstatě pozitivní přeměnu identity člověka (Sumalla, Ochoa, & Blanco, 2009). K poměrně běžným nepříznivým dopadům na psychiku hasiče řadíme také akutní stresovou poruchu (Cook & Mitchell, 2013).

Stejně jako je tomu u mnoha dalších pomáhajících profesí, nevyhýbá se syndrom vyhoření ani hasičům (Lourel, Abdellaoui, Chevaleyre, Paltrier, & Gana, 2008; Katsavouni, Bebetos, Malliou, & Beneka, 2015). Vzniká následkem členení dlouhodobému pracovnímu stresu a vyznačuje se především emocionálním vyčerpáním, depersonalizací na poli vztahů, sníženou úrovní osobního výkonu (Maslach, Schaufeli, & Leiter, 2001). Nemusí být překvapením ani zvýšené riziko pro onemocnění depresí a vzniku závislostí na návykových látkách, zejména alkoholu. Mezi rizikem deprese a délkou služebního poměru ve sboru zaznamenáváme pozitivní lineární vztah (Regehr, Hill, Knott, & Sault, 2003). Mezi těmito ohroženími duševního zdraví mohou existovat souvislosti, například deprese ze své podstaty vede k podlehnutí suicidii, nadužívání alkoholu a podobně.

Jestli naše země dlouhodobě dosahuje v nějaké oblasti téměř prvenství, jde právě o spotřebu alkoholu. Podle statistik se nacházíme na druhém místě tabulky, z čehož vyplývá, že za rok vypila jedna osoba v průměru 11,7 litru alkoholu (OECD, 2017). Užívání alkoholu je obecnou populací sociálně akceptováno, často ritualizováno, je levné, dostupné a nevyhýbá se ani hasičským stanicím. Když se na chvíli přeneseme ke kapitole věnované podmínkám a prostředí služby hasiče, snad nám vytane na mysl množství rizikových faktorů pro potenciální rozvoj závislosti na alkoholu. Jedná se o typicky mužský kolektiv, který čelí pracovnímu stresu a traumatickým incidentům na signifikantních úrovních. Společně tráví směny trvající 24 hodin naplněné kromě akce také napjatým čekáním dlouhé hodiny. Služba si žádá týmového ducha, kooperaci, postupně se zvyšuje závislost mezi spolupracovníky. Ze skupiny vyplývající tlak vrstevníků se odrazí zejména na jeho vulnerabilních členech, tedy jedincích s vlastní sebeúctou vystavěnou téměř výhradně na profesi. Konzumace alkoholu vždy patřila a stále patří jak k určitým zvládacím strategiím, tak ke způsobu družení

a utužování vzájemných vztahů, nevyjímaje různé oslavy a odreagování se po práci (Kirschman, 2015). Tato copingová strategie se nezdá být sama o sobě nutně negativní, přestože právě s ní souvisí nebezpečí snadného vzniku abúzu alkoholu a závislosti na něm. Maladaptivní se však stává v případě, že jde o jedinou využívanou. Alkohol samozřejmě není jedinou látkou, na níž lze vypěstovat rizikový návyk, nýbrž se nalézá vysoká komorbidita s nadužíváním nikotinu, kofeinu (Carey, Al-Zaiti, Dean, Sessanna, & Finnell, 2011). Ani jedna ze substancí pozitivně neovlivňuje pracovní výkon a psychickou i duševní pohodu hasičů. Vzhledem k tomu, že jejich profese vyžaduje mimo jiné specifické dovednosti a ostražitost, může pro ně konzumace alkoholu v jakémkoliv množství představovat kontraindikaci. Prokázalo se také, že pravidelné, byť malé dávky alkoholu snižují výkon a reakční čas, což potenciálně nahrává vyšší úrazovosti a desynchronizaci cirkadiálních rytmů (Reinberg, Touitou, Lewy, & Mechkouri, 2010).

1.2 Psychologická služba HZS ČR

Jak už se čtenáři mohli dozvědět, na hasiče jsou kladeny určité požadavky ať už ze strany fyzické či psychické kondice. Vykonávají činnosti a úkoly patřící k poměrně specifickým, přičemž čelí širokému spektru stresorů. Ze zákona je tudíž v rámci hasičského záchranného sboru zajištěna psychologická péče, která stojí na třech pilířích (SIAŘ, 2014). Řadí se k nim poskytování posttraumatické péče jak hasičům, tak jejich rodinám, zabezpečování podkladů pro personální práci a pomoc jedincům zasaženým událostmi mimořádného charakteru.

Psychologové společně s asistenty psychologů mohou být vyhledáni pro pomoc v náročných situacích profesních i životních, získání poradenství týkajícího se vztahu k vlastní osobě i druhým lidem. Dále provádějí výběr uchazečů do služebního poměru, věnují se tvorbě propagačních materiálů, odborných článků. Navazují spolupráci s dalšími jednotlivci i organizacemi. Psychologové jsou vytvářeny takzvané týmy posttraumatické péče (TPP), v nichž působí speciálně vyškolení hasiči nebo zaměstnanci hasičského záchranného sboru. V případě potřeby jsou schopni provést první psychickou pomoc, zajistit potřeby na základní úrovni a předat dotyčného do následné péče („O nás“, 2008). Kromě návštěvy psychologa působícího u sboru je možné využít služeb

anonymní *Linky pomoci v krizi*. Mohou se zde obrátit příslušníci a zaměstnanci bezpečnostních sborů (Hasičský záchranný sbor, Policie, Vězeňská služba, Armáda, Generální inspekce bezpečnostních sborů a Celní správa) včetně jejich blízkých osob. Linka funguje v nepřetržitém provozu a specializuje se na řešení náročných životních situací, akutního či dlouhodobého stavu psychické nouze, přímou psychologickou, sociální a právní pomoc („Linka pomoci v krizi“, 2008).

1.3 Shrnutí první kapitoly

První a poměrně obsáhlá kapitola se věnovala službě u hasičského záchranného sboru. Kapitola je tímto způsobem stavěná vzhledem k záměru popsat jistá specifika hasičské profese a seznámit díky ní čtenáře i s podobou a strukturou tohoto sboru, jeho organizační kulturou, s níž souvisí i poměrně typický způsob života na stanici. S ohledem na cíle výzkumu této diplomové práce byla též stručně představena psychologická služba činná u HZS v České republice. Představeny byly také typy stresu, jimž mohou příslušníci čelit, a sice stres přicházející ze samotné práce, tedy z úkolů, které musí plnit. Dále stres organizační vyplývající spíše ze samotné organizace sboru, jeho vedení, způsob hodnocení a jiné. Uvedeny byly také možnosti vzájemné kombinace působení stresorů a čelení kumulovanému stresu. Bez zmínky nezůstala ani možná rizika, která s sebou tato služba nese. Podle dostupné literatury se jedná o riziko zranění, úmrtí, onkologická a kardiovaskulární onemocnění, dále psychického onemocnění včetně fenoménu syndromu vyhoření či abúzu alkoholu a jiných návykových látek. V tomto kontextu jsme se dotkli problematiky posttraumatické stresové poruchy a posttraumatického růstu. Kromě profesní roviny žijí hasiči vlastní život obohacený o partnerské, rodinné vztahy, v nichž se povolání může přirozeně odrážet. Témata, která tak mohou rodiny hasičů v běžném rytmu života řešit si představíme v kapitole druhé.

2. Dopad hasičské profese na rodinný život

První kapitola se týkala především problematiky služby hasiče, zatímco v druhé části se zaměříme na život rodinný, který je jí ovlivňován. O tomto pojednává kniha „*I love a Fire Fighter: What the Family Needs to know*“ sepsaná americkou psychologkou Ellen Kirschman. Ta se ve své praxi věnuje psychologické péči o hasiče, policisty i jejich rodinné příslušníky. Kniha byla v České republice vydána v roce 2015 a nese název „*Život s hasičem – Vše, co by měla vědět rodina hasiče*“.

Doposud se však výzkumná pozornost ubírala směrem k populaci hasičů jako takových, přičemž vznikaly nejrozličnější studie, jejichž přehled si na tomto místě dovolueme uvést. Nejvýraznějším zdrojem výzkumů (a literárních pramenů vůbec) této populace je nepochybně americké prostředí, ale různé poznatky lze čerpat také ze zemí Evropy (Francie, Německo, Dánsko), Asie (Taiwan, Korea). Jedná se o výzkumy zaměřující se na zjišťování celkového zdravotního stavu hasičů (Ibrayeva, Turdalieva, Aimbetova, & Pleva, 2017), kvalitou spánku (Wagner & Moreira Filho, 2018; Jeong, Ahn, Jang, Lim, Kim, Cho, & Sim, 2019), postoji k suicidiu (Hom, Stanley, Duffy, Davis, & Joiner, 2018), vzniku abúzu alkoholu či jiných návykových látek (Gallyer, et al., 2018). V roce 2019 uveřejnili autoři (Sung-Sim, Sookyoung, & Young-Soon) studii realizovanou na populaci profesionálních hasičů zabývající se zvládáním stresu a jeho vlivu na resilienci. Do oblasti výzkumu partnerských vztahů přispěl výzkum zabývající se párovou resiliencí a well-beingem (Sanford, Kruse, Proctor, Torres, Pennington, Synett, & Gulliver, 2017), studie zkoumající stres spojený s povoláním hasiče a jeho důsledky na vztahy mezi partnerkami a přáteli (Morman, Schrod, & Adamson, 2019). Z roku 2019 pochází výzkumné práce zabývající se dynamikou vzájemné důvěry mezi hasiči a jejím vlivem na výkon (Pratt, Lepisto, & Dane, 2019). Často se ve výzkumech zahraničních, ale také českých sleduje působení stresu, traumatických událostí, přítomnost posttraumatického růstu a tak podobně. V tomto kontextu byla poměrně nedávno publikována mezinárodní studie zabývající se prediktory distresu a posttraumatického růstu (Kehl, Knuth, Hulse, & Schmidt, 2015). Následují výzkumy s problematikou vztahu posttraumatického stresu a suicidality (Bartlett, Jardin, Martin, Tran, Buser, Anestis, & Vujanovic, 2018), posttraumatického stresu, posttraumatického

růstu a zvládacích strategií (Settler, Boyd, & Kirsch, 2014), podobou tělesných symptomů posttraumatické stresové poruchy (Wagner, Heinrichs, & Ehler, 1998; Milligan-Saville, et al., 2018), procesem primární prevence posttraumatické stresové poruchy (Skeffington, Rees, Mazzuchelli, & Kane, 2016). V České republice vznikaly výzkumy zabývající se psychickou zátěží a osobnostními změnami u hasičů (Sezima, 2017), zvládáním stresu a souvisejícími osobnostními charakteristikami (Chloupková, 2013), posttraumatickým stresem a posttraumatickým růstem (Holubová, 2015).

Cílem této diplomové práce je zmapovat zkušenost partnerek hasičů v souvislosti s rodinným soužitím s profesionálním hasičem, zaměřit ohnisko výzkumu na vztahový aspekt a vymanit se tak z dosavadního proudu publikovaných prací. V zahraničí se problematice partnerek hasičů či obecně podpory rodin hasičů věnují badatelé víceméně již od devadesátých let, avšak zejména v našich podmínkách jde o oblast stále podceňovanou a opomíjenou. Nasvědčují tomu i publikované články (např. Hildebrand, 1986; Noran, 1995).

Rizika a napětí hasičského povolání se netýkají pouze samotných hasičů, ale také jejich rodin. Členové rodiny nejsou imunní vůči stresovým situacím, kterým čelí jejich blízcí (Regehr & Bober, 2005). V literatuře najdeme několik konceptů, díky nimž lze ilustrovat mimo jiné fungování rodin, jejichž členem je osoba zařazená do IZS, tedy například hasič. Myšlenka nejasné ztráty (*ambiguous loss*) představuje jeden z nich. Podle Bossové (2014) jde rozpor mezi fyzickou a psychickou přítomností člověka v rodině. Nejasná ztráta se vyznačuje svou nejednoznačností, neuzavřeností, absencí konečného řešení. Existují dva typy nejasné ztráty, a sice fyzický a psychický. O prvním hovoříme v okamžiku, kdy je milovaný člen rodiny nepřítomen fyzicky, ale psychicky přítomný. Rodina kupříkladu dostane zprávu o úmrtí blízkého, ale nedochází k nalezení jeho těla a jedinec nadále zůstává přítomen v myslích ostatních členů rodiny. Druhý typ nejasné ztráty nastává, když je člen rodiny fyzicky přítomný, avšak psychicky jej postrádáme například v důsledku jeho onemocnění Alzheimerovou chorobou či posttraumatickou stresovou poruchou. Koncept nejasné ztráty odpovídá množství svazků vytvořených policisty, hasiči, pracovníky vězeňské služby a podobně, přičemž může přispívat k neshodám partnerským i rodinným. Vzhledem k pracovnímu prostředí hasiče

nemusí být psychologicky přítomen se svou rodinou, přestože fyzicky neschází (Regehr, Dimitropoulos, Bright, George, & Henderson, 2005). Soužití s někým, kdo v rodině zároveň je i není, přináší zvláštní lidskou zkušenost naplněnou smutkem, zmatkem, pochybnostmi a úzkostí (Boss & Yeats, 2014).

2.1. Work-family konflikt

Tímto pojmem míníme nesoulad rolí. Ten nastává, když jedna z rolí, ať už pracovní či rodinná, s sebou přináší požadavky a povinnosti nekompatibilní s rolí druhou (Greenhaus & Beutell, 1985). Konflikt se projevuje v oblasti času, kdy se doba určena rodinnému životu zkracuje kvůli investici času do práce. Dále zaznamenáváme působení konfliktu v podobě stresu, snížené energie. Oblasti práce a rodinného života se vzájemně ovlivňují. Pokud v pracovním prostředí zažíváme mezilidské konflikty, negativní emoce, psychickou únavu a podobně, promítnou se i v osobním životě. Platí to však i obráceně, tedy řešíme-li neshody s partnerem či partnerkou, problémy se členy rodiny (dětí, rodiče), může dojít k narušení našeho pracovního výkonu.

Na nárůstu konfliktu se podílí dlouhá pracovní doba, náročnost profese, množství a frekvence přesčasů, práce o víkendech či na směny a výjezdy na služební cestu. Omezená možnost kontroly rozvržení práce, protichůdné nebo nejasné požadavky vedení, příliš nízké či naopak příliš vysoké pracovní nároky a firemní kultura s nepodporujícím postojem vůči rodině se rovněž negativně odrazí ve snaze skloubit pracovní a rodinný život. Kromě faktorů na straně profese ovlivňují work-family konflikt i ty osobní (rodinné), a sice počet dětí a jejich věk, primární odpovědnost za starosti spojené s chodem domácnosti a vůbec rozdělení odpovědnosti za péči o děti nebo domácnost, pracovní doba partnera, závazky související se změnou kvalifikace, očekávání blízkých (Gillernová, Kebza, & Rymeš, 2011). Rodičovství ještě více ztěžuje skloubení nároků vyplývajících z práce společně s rodinou, a to hlavně při výchově dětí předškolního věku (Aryee, 1992). Na rozdíl od bezdětných žen zakoušejí ženy s dětmi daleko vyšší míru stresu a větší obtíže ve snaze sladit požadavky pracovní i rodinné (Barnett & Baruch, 1985). Po příchodu prvního dítěte do rodiny či partnerského svazku se rapidně mění jeho podoba (Waldron & Routh, 1981). U matek starajících se o dvě děti může snadněji dojít ke zhoršení psychické kondice, než je tomu u matek vychovávajících

jedno nebo tři a více dětí. K tomuto dochází zejména při výchově malých dětí do tří let (Mistry, Stevens, Sareen, De Vogli, & Halfon, 2007). Pro partnery starající se o děti může být v porovnání s bezdětnými páry znatelně náročnější nastolit mezi rodinnou a pracovní oblastí rovnováhu (Brotherson, 2007; Dacey, 2019). Než se do vztahu narodí dítě, nečiní partnerům nijak značné obtíže dohodnout se na tom, jaké povinnosti a úkoly bude každý z nich plnit. Občas si s některými navzájem vypomohou. S příchodem dítěte se však úplně mění dynamika životního běhu. Děti potřebují intenzivní péči, neustálý dohled a původní rozdělení rolí se poté ukazuje jako nefunkční. Partneři jsou nuceni znovu se domluvit na rozdělení povinností, aby jejich partnerství či manželství zůstalo zdravé a oba mohli plnit roli dobrých rodičů (Chapman, 2006).

Způsob, jakým bude na konflikt práce a rodiny nahlíženo, závisí na individuálních činitelích, mezi něž patří věk, aktuální životní etapa, stádium kariéry. Roli hraje také socioekonomický status, respektive finanční zabezpečení partnerů a s ním spojená schopnost uhradit potřebné výdaje. Neblahá ekonomická situace se promítá do možných symptomů deprese, pocitů beznaděje a obav (Landers-Potts, Wickrama, Simons, Cutrona, Gibbons, Simons, & Conger, 2015; Schramm, & Adler-Baeder, 2012; Newland, Crnic, Cox, & Mills-Koonce, 2013). Zejména se však hovoří o vlivu pohlaví a osobnosti. Ženy a muži se liší kupříkladu v užití prorodinných postupů, přičemž ženy usilují o skloubení povinností pracovních s rodinnými. Muži se koncentrují spíše na vytvoření souladu mezi prací a edukací, případně další výdělečnou aktivitou. Osobnostní charakteristiky se podepisují na tom, jak budeme percipovat a evaluovat situace vztažené k rodinným a pracovním závazkům. Stejně tak se bude lišit způsob nakládání se stresem i zvolení určité strategie zvládání (Gillernová, Kebza, & Ryměš, 2011).

Interference mezi prací a rodinou vzniká a bývá modifikována řadou faktorů a přidá-li se k nim ještě profese hasiče, vybalancovat tento nesoulad se stává ještě obtížnějším (Dacey, 2019). Povaha této práce může přispět ke konfliktům, jelikož partner/-ka nemusí adekvátně reagovat a jako následek se může objevit emoční znečitlivění, stažení se, a tedy možné nesnáze v oblasti intimity partnerů (Lambert et al., 2006; Lambert et al., 2010). Tuto skutečnost potvrdila i Lowry (2007), a dodává, že někteří z hasičů podléhají podrážděnosti a jakéhosi otažení kvůli nepravidelnému

spánku. Stresující pracovní podmínky doprovázející povolání (Bianchi, Casper, & King, 2005) jako dlouhá pracovní doba (Crouter, Bumpus, Head, & McHale, 2001), traumatické zážitky se jeví jako velice problematické nejen pro hasiče, ale především pro jejich rodiny. Práce na směny vytváří neshody uvnitř rodiny a negativně působí na partnerský vztah (Grosswald, 2002). Nedostatek spánku (případně jeho snížená kvalita) jakožto další negativní aspekt služby, jež jsme si výše uvedli, souvisí s prožíváním pracovně rodinného konfliktu. Zvyšuje stres a vyvolává nižší míru spokojenosti s plněním rodičovských aktivit i chováním potomků (Shreffler, Meadows, & Davis, 2011). Množství stresorů v práci má tendenci se negativně odrážet na rodičovských aktivitách. Ve výzkumu Shrefflerové, Meadowsové, a Davisové (2011) bylo zjištěno, že otcové (hasiči) prožívající vysokou míru work-family konfliktu udávali nízkou spokojenost s rodičovskou rolí. Naopak otcové velmi angažovaní ve výchově a péči o děti prožívali pracovně rodinný konflikt pouze v malé míře a byli velmi spokojeni se svou rodičovskou rolí.

2.2 Podoba současné české rodiny

Považujeme za významné zastavit se u důležitosti společenského kontextu, v němž partneři a vůbec rodiny žijí. Než se podíváme na znaky české rodiny v přítomném čase, přiblížíme si zdařilý model Urie Bronfenbrennera. Ten hovoří o vývoji jedince ve společenském kontextu, přičemž bere v potaz jak aktivitu samotného člověka, tak i prostředí (systém), ve kterém se nachází včetně vztahů mezi různými typy těchto systémů. Jeho teorie upozorňuje nejen na provázanost rodiny v partnerských i rodičovských vztazích se společností, ale také na variabilitu a komplexnost vztahového pole (Gillernová, Kebza, & Rymeš, 2011). Jako hlavní termín Bronfenbrennerovy teorie vystupuje takzvaný *development in context*, jímž rozumíme bohatým způsobem strukturovanou síť prostředí společně působící na vývoj jednotlivce i rodiny. Přístup tak více bere v potaz konkrétní situaci rodiny (Sobotková, 2012).

Nejširším společenským prostředím je podle autora takzvaný makrosystém. Obecně se jedná o normy, hodnoty, zákony či zvyky určité společnosti, do níž člověk patří. Můžeme však zaznamenat i odlišnosti v jedné společnosti v závislosti na společenské skupině (Blatný, 2016). V rámci makrosystému rozeznáváme faktory

vycházející ze sociální adresy, tedy geografickou podmíněnost (například život na venkově versus život ve velkoměstě), příslušnost ke společenské třídě, národnosti, socioekonomický status rodiny. Dále jde o faktory působící na vztahy mezi partnery během období, kdy se vytvářejí. Zejména se akcentuje vliv společného života například v rodinném domě společně s rodiči či prarodiči, soužití v bytě na sídlišti nebo také efekt dění ve společnosti jako hospodářský růst nebo naopak krize či válka. Bronfenbrenner ve své teorii považuje jedince za aktivní bytost schopnou výběru, integrity, tudíž má velký vliv skladba přátel, kterými se jedinec či rodina obklopují, zájmy rodiny, životní zkušenosti a vzdělání. Faktory působí na jedince a rodiny přímou i nepřímou cestou. Negativní atmosféra v zaměstnání jednoho z rodičů může vyústit v jeho neadekvátní reakce v rodině. Ilustrace slouží jako příklad působení nepřímého, jelikož pracoviště nepřímým způsobem přispívá ke komplexní atmosféře rodiny i chování jejích členů vůči sobě navzájem skrze jednoho rodiče (Gillernová, Kebza, & Rymeš, 2011).

Další společenské prostředí představuje mezosystém jakožto oblast/-i, do nichž jedinci spadají nebo dříve spadali. Příkladně se jedná o původní rodiny partnerů, předešlé partnerské vztahy, skupiny vrstevníků (Gillernová, Kebza, & Rymeš, 2011). Během života jsme vystaveni mnoha takovým oblastem, přičemž i ty se vzájemně ovlivňují (Blatný, 2016).

Do exosystému patří činitele, které tvoří přímo součást života určitého jedince, ale přesto jej mohou ovlivňovat (Blatný, 2016). V kontextu této práce bychom mohli ilustrovat exosystém na pracovním prostředí hasiče, do nějž jeho partnerka nemusí mít přístup. Přesto se jí dotkne, když se kupříkladu partner vrací z práce značně rozhozen a atmosféra tak zhoustne.

Mikrosystémem rozumíme společenské faktory působící na jedince bezprostředně, a to určitá filozofie rodiny, způsob komunikace v rodině, aplikované principy výchovy, podoby trávení volného času, zacházení s financemi a rozdělení domácích prací. Můžeme zde zahrnout také inteligenci, vzdělání jednotlivých členů rodiny, pocit spokojenosti, genderová specifika, uznávané hodnoty i vztah vůči širší rodině a společnosti (Bronfenbrenner, 1996 in Gillernová, Kebza, & Rymeš, 2011).

Jak vidíme, společnost i ekonomické podmínky mají na fungování rodiny nezanedbatelný vliv. Rodina na ně reaguje, mění se a vyvíjí napříč časem. V současnosti se často hovoří o vysoké rozvodovosti, nízké stabilitě rodiny, odkládání rodičovství i uzavření sňatku na pozdější období. V důsledku rozvodu dochází ke vzniku neúplné rodiny, často s dětmi, případně domácnosti samostatných jedinců či jinak opětovně složené rodiny. Česká republika se řadí k zemím s nejvyšší mírou rozvodovosti (Velká Británie, Švýcarsko, Norsko, Finsko, Švédsko, Rusko či Ukrajina), neboť se u nás rozpadá 40 % původně uzavřených svazků. Úhrnná rozvodovost činila v roce 2015 téměř 47 % stejně jako o rok dříve (ČSÚ, 2016). Počet rozvedených svazků od roku 2004 klesá z důvodu snižujícího se trendu uzavírání sňatků. Z dlouhodobého hlediska se úhrnná rozvodovost zvýšila (Kuchařová, Barvíková, Höhne, Janurová, et al., 2017). Stabilita svazků souvisí s typem soužití, kdy nejnižší stabilitu vykazují nesezdané páry žijící společně. Pakliže se tyto páry rozhodnou uzavřít manželství, mají častěji tendenci se rozvádět. Naopak jako nejvíce stabilní se jeví manželské svazky uzavřené přímo bez předchozího pokusu o společné soužití.

Existují i další varianty společného soužití, kupříkladu partnerství, v němž si oba jedinci ponechávají vlastní domácnost, dlouholeté partnerské vztahy s dětmi, avšak s absencí formální podoby manželství nebo partnerské vztahy záměrně bez potomků (Gillernová, Kebza, & Rymeš, 2011). Doba ekonomické závislosti na rodičích se prodlužuje a bývá doprovázena strachem a nízkou ochotou akceptovat odpovědnost založit vlastní rodinu a postarat se o její fungování. Jako výsledek uvedeného se dnes setkáváme s fenoménem singles označujícího způsob samostatného života mladých jedinců, kteří se neřídí rodinnou životní strategií (Kuchařová, Barvíková, Höhne, Janurová, et al., 2017).

Napříč formami partnerství zaznamenáváme akcentaci individuálních zájmů člověka, kterou jsme obklopeni ve společnosti, což se následně odrazí ve společném soužití. Jednotlivec má tendenci upřednostňovat vlastní potřeby a není ochoten se obětovat pro zájmy celku (rodiny), hledá smysl života, klade důraz na svá svobodná rozhodnutí. S rozšířeným individualismem, změnou hodnot i postojů ve smyslu kladení důrazu na práva jednotlivce a jeho seberealizaci, souvisí též fenomén odkládání

rodičovství do vyššího věku, případně úplné vyhnutí se plození dětí. Odklad rodičovství proto můžeme vnímat jednak jako preferenci odlišných životních hodnot, ale též jako vyjádření vyšší míry zodpovědnosti, s níž mladší generace přistupuje k založení rodiny (Kocourková, 2002). Navíc, přivedení dítěte na svět již nepředstavuje záměr partnerského vztahu jako v předchozí době, pouze tvoří jeden z možných způsobů, jakými se jednotlivci mohou realizovat (Rabušic, 2002).

Dále jsme svědky odkládání prvního sňatku na pozdější období, zejména do věku 30 let. Současnou rodinu vystihuje přijímání dvoukariérových rodin, do nichž se narodí potomek, nicméně péče o něj připadne jiným osobám. Omezují se bezprostřední kontakty mezi rodiči a jejich potomky, včetně partnerů navzájem. Aktivita dříve zabezpečované rodinou již zajišťuje společnost, a tak dochází k vytrácení společně vykonávaných činností velmi užitečných pro soudržnost rodiny. Společenské instituce také nahrazují výchovu ze strany rodičů. Mění se obraz mužské a ženské role vlivem feminismu či důrazu na rovnoprávnost obou pohlaví a podobně (Šulová, 1998).

2.3 Osobnost v kontextu partnerských vztahů

Pro účely této práce jistě stojí za to přiblížit si osobnostní vlastnosti hasiče a vůbec se zabývat osobností partnerů, neboť ve značné míře ovlivňuje celý vztah. Osobnostně podmíněné faktory považujeme za nejvýznamnější z hlediska podílu na fungování vztahu, potažmo celé rodiny. Osobnost jedinců má vždy vliv na partnerský vztah – někdo kupříkladu nedokáže přiléhavým způsobem řešit zátěžové situace, efektivně komunikovat nebo se vzdát bezprostředního uspokojení potřeby v zájmu dlouhodobé koncepce. Osobnostní činitele vypovídají o tom, jak stejnou situaci vidí každá osoba odlišným způsobem, jedna ji pak může hodnotit pozitivním způsobem, druhá negativním. Například, partner netráví příliš času doma, nicméně po svém návratu domů bývá pozitivně naladěný a poskytuje tak partnerce, aby měla více času pro sebe (pozitivní) nebo partner se doma zdržuje jen minimálně, partnerka tráví čas sama a jakmile protějšek dorazí, uchýlí se k vyčítání a konfliktu (negativní). Lze říct, že negativní situace v rodině, nespokojenost partnerů najdeme spíše v jistých rysech osobnosti - tendence k afektivním reakcím, uplatňování vlastních východisek, urážlivost, kritičnost, nadměrné projevoování odporu (Terman, 1938 in Šulová, Fait, & Weiss, 2011).

Existuje množství různých typologií kladoucích důraz na osobnostní vlastnosti v kombinaci s různými proměnnými. Každá typologie je však značně zjednodušující, tudíž na ně musíme nahlížet s tímto vědomím. Souhlasit však můžeme s tím, že oba partneři jsou vybaveni jistými osobnostními vlastnostmi, s nimiž se musí vypořádávat hlavně v počátečních obdobích společného života. Při výběru potenciálního partnera uplatňujeme princip komplementarity a princip podobnosti. První z nich souvisí se známým rčením o tom, že protiklady se přitahují. U druhého hledáme, co sami u sebe postrádáme a co si můžeme doplnit soužitím s ním a co u něj považujeme za obdivuhodné (nepatříme k manuálně zručným typům, proto se nám líbí jeho/její šikovnost). Princip podobnosti se týká hledání podobností mezi námi, jelikož lidem, jako jsme my sami lépe rozumíme, dokážeme být vůči nim více empatičtí (Šulová, 2011 in Šulová, Fait, & Weiss, 2011).

Z toho, co již víme o službě u HZS nás napadne, že jedinec, který se má aktivně zhostit jak jí, tak celkového životního stylu hasičů, se bude od běžné populace něčím odlišovat. Dostupná literatura nám nabízí výčty možných charakteristik, rysů i motivací těchto lidí. Podle některých autorů (Mitchell & Bray, 1990; Wagner, 2005) existuje takzvaná záchranářská osobnost (rescue personality). Za tímto konceptem stojí především dvojice Mitchell a Bray (1990), kteří na něj nahlízejí jako na charakteristiky jedinců pracujících v záchranných složkách. Popisují je jako velmi oddané, společensky konzervativní, se sklonem rychle pocítit nudu, orientované na akci, tradici a potřebu vysokého výkonu. Rádi pocítují kontrolu nad sebou i situací. Jiní autoři vidí koncept jako neefektivní a navrhuji věnovat se osobnosti pracovníků Integrovaného záchranného systému zvláště s ohledem na unikátní požadavky a prostředí, v němž fungují (Wagner, 2005). Wagner, Martin, a McFee (2009) s existencí „rescue personality“ rovněž nesouhlasí. Neshledávají žádný důkaz pro tvrzení, že by hasiči patřili k tradičně orientovaným, sociálně konzervativním a výkonem posedlým lidem snadno zakoušejícím nudu. Jsou však přesvědčeni o jejich vysoké míře extraverte. Vyšší míru extraverte, zejména složku vyhledávání vzrušení, potvrzují také Saltes-Pedneault, Rueff, a Orr (2010) a dodávají také poznatek o vyšší míře svědomitosti. Gillani a Atif (2015) poukazuje na typ osobnosti hasičů obsahující vysokou míru extraverte, svědomitosti a otevřenosti, jak je popisovaná

v teorii Big Five. K základním rysům hasičů patří oddanost k práci, loajalita k organizaci, svědomitost, ochota plnit povinnosti efektivně, frustrační tolerance. Sebejistota, důvěra, umění naslouchat i komunikovat a vztahovat se k veřejnosti nebo také schopnost jednat jako týmový hráč, byly označeny za důležité pro toto povolání (Baute, 2002 in Lowry, 2007). Kirschman (2015) shrnuje, že do sboru se zpravidla hlásí člověk extravert orientovaný na přátelské důvěrné vztahy a týmovou práci. Mívá dobré komunikační a sociální dovednosti včetně vysoké úrovně frustrační tolerance. Patří k fyzicky zdatným jedincům s alespoň průměrnou inteligencí, vyhledává akci a často také preferuje manuální práci. Není mu cizí odpovědnost, praktičnost a zaměřenost na výsledky.

Vlastnosti a dovednosti vyžadované pro kvalitní vykonávání služby u záchranných složek mohou být často v rozporu s těmi, kterými má disponovat dobrý manžel či rodič (Southworth, 1990). Kromě potřeby činit rychlá rozhodnutí, ochoty vstupovat do akce, zpochybňovat, kontrolovat sebe i dění kolem, určité odtržení se od vlastní osoby mohou k nepohodě v rodinném soužití přispívat také pracovníky využívané copingové strategie. Jednou z nich bývá emocionální znecitlivění, kdy se při zátežové situaci hasiči (ale také policisté, a jiní profesionálové) minimalizují pociťování vlastních emocí a pouze se soustředí na kognitivní aspekt své práce. Ruscio, Weathers, King, & King (2002) poukázali na významnou souvislost emocionálního odpoutání s negativními pocity členů rodiny vůči samotnému vztahu. Vyvolává je především nedostatek zájmu a emocionální nedostupnost. Zejména nezájem, odpoutanost a emocionální nedostupnost, které charakterizují emocionální znecitlivění, mohou snížit ochotu vyhledávat a vychutnávat si čas strávený s dětmi i rodičovské schopnosti vůbec. Zmíněné má za následek zhoršení rodinných vztahů. Ne každý však tuto strategii využívá a raději se svými protějšky sdílí zážitky z práce. Nakonec tuto možnost sdílení považují za významný zdroj opory (Regehr & Bober, 2005).

2.4 Nejčastěji opakující se témata identifikovaná v rodinách hasičů

Drtivá většina popsaného od stresu ve službě, rizika zranění až po dopad práce na směny a snahu skloubit s ní rodinný život působí na samotné hasiče, ale významně i na jejich rodiny. Na rozdíl od nich, jejich partnerky nemusí být vybaveny osobnostními charakteristikami facilitujícími dopad zatěžujících událostí a nemusí mít k dispozici

takové zdroje opory. Naopak by měly vystupovat jako jistá podpora pro svůj hasičský protějšek a zároveň fungovat v rodinném systému i vlastním zaměstnání a případně dalších aktivitách. Po prostudování dostupných literárních zdrojů pocházejících především ze zahraničního prostředí lze uvést nejčastěji identifikovaná specifika v partnerském vztahu s hasičem:

- Pocity osamělosti
- Nevyrovnané rozdělení rolí v domácnosti
- Negativní vliv směnného režimu na chod rodiny
- Nedostatek společného času
- Hrdost na partnera a jeho hasičskou profesi
- Obavy ze zranění či usmrcení partnera ve službě

Partnerky hasičů si často mohou připadat jako matky samoživitelky a propadat pocitům osamělosti, jelikož se o chod domácnosti včetně péče o děti, musí postarat samy – partner je ve službě dlouhé hodiny (Regehr, 2005; Lowry, 2007). Domácí práce tak nebývají v tomto případě mezi partnery rozděleny rovnocenně (Regehr, 2005). Největší míru stresu prožívaly partnerky s malými dětmi, a to zvláště pokud samy měly povinnost chodit do práce na plný úvazek (Farren, 2005; Carrico, 2012). Mnoho hasičů, ne-li většina má kromě svého povolání ještě další zaměstnání, což je vyčleňuje z rodinného dění (Noran, 1995; Kirschmann, 2015). Pokud pracuje také manželka, což je v dnešní době více než pravděpodobné, jak jsme si uvedli výše, nemusí se svým partnerem trávit čas rovněž několik dní v případě, že se jejich pracovní harmonogram nějakým způsobem nepotkává (Noran, 1995). Pocity osamělosti může prohlubovat také výrazné zapojení partnera do „druhé rodiny“ na stanici, čímž se míní zpravidla velmi blízké vazby mezi hasiči doprovázené podnikáním společných akcí i sdílením zážitků. Zkrátka pracovní prostředí přiblížené v jedné z předchozích kapitol. V jednom z výzkumu si partnerky připadaly zcela vyškrtnuté z dění na stanici a přirovnávaly úzké vztahy a společné fungování hasičů na stanici ke klučičímu klubu, kam ženy nepatří (Regehr, Dimitropoulos, Bright, George, & Henderson, 2005; Regehr & Bober, 2005). Kromě toho se ženy cítí být ignorovány například vlivem nekonečných telefonických hovorů vedených mezi hasiči nebo jejich nechutí sdílet to, co prožili v práci. Někteří hasiči

hovoří se svými partnerkami o tom, co se při výkonu služby odehrálo a vůbec sdílají prožívaný stres. Jiní tvrdí, že jim k tomuto chybí schopnosti. Podle Noran (1995) by se mohlo jednat o nevědomou snahu chránit partnerku před nepříznivými informacemi, a tedy další mírou zátěže. Ostatní se vypořádávali s traumatickými událostmi uzavřením se do sebe a emocionálním odtazením. Tento typ strategie se zřejmě manifestuje v domácím prostředí, vyúsťuje v emoční nedostupnost a odmítání mluvit o prožitém s dalšími členy rodiny. Vystavení traumatickým událostem ovlivňuje také rodičovství, v tomto smyslu se hasiči mohou přílišně obávat o bezpečnost svých potomků (Regehr, 2005). Jiné partnerky nahlízejí na velmi blízké (až rodinné) vztahy mezi hasiči na stanici jako na pozitivní, cítí se být jejich součástí. Cení si přátelských vztahů s ostatními partnerkami hasičů, které jim mnohdy slouží jako zdroj opory (Carrico, 2012).

Rodiny hasičů často projevují frustraci nad snahou naplánovat cokoli dopředu a sladit si tak život s požadavky profese u HZS. Může se stát, že partnerky propadnou pocitu jako by se všechno točilo kolem této služby a jejího časového rozvržení. Nejde pouze o plánování společných akcí, událostí v podobě svátků, oslav a tak podobně, ale také o zabezpečení péče o děti, což se stává palčivější prací-li oba partneři (Lowry, 2007). Vzhledem k čtyřiaadvacetihodinovým směnám dochází nezřídka k tomu, že hasič chybí na rodinných událostech, což jej může znevýhodnit jako otce zamešká-li například nějakou ze školních akcí (Carrico, 2012). Týkat se to může i svátků, mezi něž patří Štědrý den. Stává se pak, že jej rodina slaví společně například o den později. Partnerky, které nepracovaly mimo domov vykazovaly vyšší tendenci vidět ve čtyřiaadvacetihodinových směnách nějaké výhody, jelikož se jim nabízely možnosti strávit s partnerem dost společného času. Naproti tomu v rodinách, které lze označit za dvoukariérové (partnerka běžně chodila do vlastního zaměstnání) se na směny nahlíželo jako na negativní aspekt vyplývající z hasičské profese. Vlivem směnného režimu nelze partnerům zaručit možnost trávit čas společně. Trpí také sexuální život dvojice (Regehr, 2005). Carrico (2012) objevila ve svém výzkumu nutnost partnerek hasičů počítat s faktem, že jejich protějšek si po směně potřebuje odpočinout. Z tohoto důvodu zahrnovaly do plánů rodiny i potřebu spánku. Vlivem spánkové deprivace

projevované zejména frekventovanými změnami nálad partnera dochází obecně k znesnadnění přidělování domácích prací či povinností spojených s rodinou obecně (Lowry, 2007).

Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole věnující se pracovnímu prostředí hasičské profese, velká míra stresu vyplývá z organizace jako takové. Patrná je tendence k vysoké strukturovanosti a nízké míře flexibility, což může vyvolávat hněv, frustraci, cynismus a další negativní pocity, které jedinec vyjadřuje v prostředí domova (Regehr & Bober, 2005). Často se řeší nálady protějšků. V tomto ohledu se zdá, že rodiny si postupně rozvíjí schopnost vycítit a usoudit na náladu blízké osoby. Dále se pokoušejí o její nápravu nebo jednají tak, aby se vyhnuli možným konfliktům (Regehr, 2005).

Jak hasiči, tak i jejich partnerky jsou hrdí na hasičskou profesi, konkrétně na skutečnost, že účel jejich práce spočívá v pomoci lidem. Tento účel včetně schopností hasičů „zachraňovat životy“ vyvolávají silné pozitivní reakce jejich rodin. Bývají blízkými i širší veřejností považováni za hrdiny (Carrico, 2012). Potvrzení této magické přitažlivosti jedinců radících se k IZS lze najít také v úvaze o pohlavním výběru rozpracovaném Koukolíkem (2010). Na něm se dá vysvětlit vysoký podíl mužů v rizikových, hůře finančně ohodnocených, altruistických povoláních s příděchem romantiky a heroismu, mezi něž řadíme policii, vojáky či hasiče z povolání. Existuje zmínka o vysoké míře příležitostí k nevěře a tím potenciálnímu ohrožení partnerského vztahu. Některé ženy popisují závist a zájem ze strany jiných žen vůči jejich partnerům, a to právě kvůli obrazu hasičů (či záchranářů obecně) jakožto hrdinů (Regehr & Bober, 2005).

K dalším běžně řešeným tématům patří obavy spojené s možností zranění či usmrcení partnera během služby (Regehr, Dimitropoulos, Bright, George, & Henderson, 2005; Farren, 2005; Regehr, 2005; Kirschmann, 2015). Přicházejí také obavy z nákazy vážnými chorobami (Regehr, 2005). Ze studie vyplývá, že s narůstající délkou vztahu partnerky jednoduše přijaly tato rizika jako reálnou možnost a zároveň se přestaly zaobírat myšlenkami na ně. Spoustě partnerkám pomáhají v tomto ohledu informace získané prostřednictvím školení a vzdělávání, kterými se jejich protějšky podrobují

(Farren, 2005). Zde se hodí vrátit k již popisované problematice posttraumatické stresové poruchy, jejíž symptomy se mohou přenášet na další členy rodiny a narušit její fungování. Studie zkoumající bosňanské páry migrantů prokázala symptomatologie posttraumatické stresové poruchy jako nejlepší prediktor partnerského fungování. Tedy, čím vyšší výskyt příznaků PTSD u jednoho z členů rodiny, tím větší negativní dopad na pár (Spasojevic, Heffer, & Snyder, 2000). Ovlivnění reakcemi na tento typ stresu popisovala část partnerek. Především se jich dotýkalo jakési odtazení blízkého člověka jak od nich samotných, tak od dětí. Další reakce zahrnovaly spánkovou deprivaci, somatické stavy související se stresem, případně změnu osobnosti partnera posunem ke znečitlivění (Regehr, 2005).

2.4.1 Copingové strategie partnerek hasičů

Pojem „coping” pochází z angličtiny a v překladu znamená něco zvládat, vědět si rady, vypořádat se s něčím (Baumgartner, 2001 in Výrost & Slaměník, 2001). S pojmem copingové neboli zvládací strategie se setkáváme při přistoupení k problematice zvládání zátěže. Typické a poměrně stabilní vzorce prožívání a chování jednotlivce v určité zátěžové situaci včetně jeho sklonu hodnotit situaci konkrétním způsobem a podle toho na ni reagovat, nazýváme copingovým (zvládacím) stylem (Paulík, 2017). *„Zvládáním se rozumí proces řízení vnitřních i vnějších faktorů, které jsou člověkem ve stresu hodnoceny jako ohrožující jeho zdroje.”* (Lazarus, 1966 in Křivohlavý, 2001, s. 69). Stock (2010) chápe pod pojmem coping všechny způsoby chování, které jedinec uplatňuje ke zvládnutí těžkých situací přinášných životem. Ve výhodě jsou pak lidé vybaveni širší škálou efektivních zvládacích strategií, jelikož s jejich vyšším počtem se zvyšuje i odolnost jedince. Lazarus & Folkman (1980, in Křivohlavý, 2001) rozlišili dva základní typy copingových strategií a sice, strategie zaměřené na řešení problému a strategie zaměřené na emoce. V případě prvního typu jde o vlastní aktivitu člověka řešit situaci, která nastala, konstruktivním způsobem. Obsahuje usilovnou aktivitu měnit prostředí a působit na něj. Strategie zaměřená na emoce naopak obsahuje snahu ovlivnit vlastní emoce, změnit například to, jak nahlížíme na věci kolem (Baumgartner, 2001). Více jí užíváme při řešení zátěžových situací v souvislosti s rodinou, například řešíme-li rodinné konflikty (Křivohlavý, 2001). Typ využívaných

zvládacích strategií je významný a může hrát roli v podobě partnerské dynamiky. Zvolení pozitivních zdrojů opory může přispět k vytváření a udržení fungujícího vztahu, který může dále sám sloužit jako studnice podpory. Naproti tomu maladaptivní zvládací strategie mohou vést ke snížení partnerské spokojenosti a stability (Lowry, 2007).

V případě partnerek hasičů byly identifikovány rozmanité druhy strategií zvládání. Některé z nich si za účelem eliminace vlastních pocitů izolace nacházejí nové přátele a rozvíjejí samostatné zájmy. Ve snaze skloubit pracovní a rodinné požadavky a zajistit dětem optimální péči mohou volit práci pouze na částečný úvazek nebo zůstat v domácnosti (Regehr, 2005). Hledají také ve větší míře podporu a pomoc v širší rodině. Americká studie zkoumající reakce po tragické události, při níž zasahovali mimo jiné také hasiči, odhalila, že většina jejich partnerek zvládla celou situaci vyhledáním sociální opory, tedy žádáním o pomoc přátele či příbuzné (Pfefferbaum, North, Bunch, Wilson, Tucker, & Schorr, 2002). Podle Regehr (2005) může partnerkám při překonávání náročnějších situací spojených s chodem domácnosti pomáhat zmíněná hrdost na partnera a jeho práci.

Za osvědčenou strategii se považuje humor. Slouží jako prostředek k překonání všedních těžkostí a konfliktů (Baštecká & Mach, 2015). Velmi často jej využívají samotní hasiči, zejména pak tzv. černý (cynický) humor, který v tomto i jiných prostředích (policie, zdravotnická záchranná služba a podobně) podněcuje sociální oporu a soudržnost skupiny. Umožňuje člověku emoční odstup od hrůzu budících situací (Rowe & Regehr, 2010). Partnerky se mohou připojovat k tomuto typu humoru stejně jako oni a tím zmírňují dopad a emoční náboj prožitých událostí (Regehr, 2005).

V potýkání se se stresem hraje roli také náboženství. Z výzkumu vyplývá, že jednotlivci mající víru a důvod proč žít, společně se smyslem pro humor, zvládají těžkosti přinášené životem snadněji (Antonovsky & Cousins, 1979 in Krivohlavý, 2001). Lidé s hlubokým náboženským přesvědčením prožívají vyšší míru životní spokojenosti, osobního štěstí i kvality života a lépe se vyrovnávají s důsledky traumatických událostí (Ellison, 1991). V náročných situacích se těší vyšší míře sociální opory (McIntosh, Silver, & Wortman, 1993). Část partnerek hasičů zmínila jako zdroj zvládání právě

významnost spirituality či přesvědčení o nevyhnutelnosti některých událostí v životě. Jiné důvěřovaly spíše dovednostem a správnému úsudku svých partnerů (Regehr, Dimitropoulos, Bright, George, & Henderson, 2005).

2.5 Shrnutí druhé kapitoly

Druhou kapitolou lze získat přehled o poznatcích týkajících se profese hasiče a možnostech jejího odražení se v rodinných vztazích. Nejdříve byl popsán pracovní rodinný konflikt příznačný pro dnešní společnost, na který přirozeně naráží i spousta jiných rodin. V tomto případě však může být frustrace z něj vyšší vzhledem k směnnému režimu práce a s ní spojené odluky na 24 hodin. Současnou společnost z hlediska vztahového jsme si vykreslili hned poté, jelikož máme za to, že pozdější závěry by měly být interpretovány právě s ohledem na podmínky (doba, prostředí, společnost), v nichž se účastníci výzkumu nacházejí. Další podkapitola pojednávala o osobnostech partnerů značně ovlivňujících partnerský vztah, možných osobnostních charakteristikách, kterými hasiči zpravidla disponují a mohou mít vliv i na užívání copingových strategií. Nakonec jsme se zaměřili na prezentaci nejčastějších témat identifikovaných dostupnou literaturou, jež rodinám hasičů nemusí být cizí. Šlo především o strach o partnera, nevýhody směnného režimu a z něj vycházejícího nerovnoměrného rozdělení rolí v domácnosti, nedostatek volného času. Dále pocity hrdosti na to, co partner vykonává, pocity osamělosti. S ohledem na jednu z výzkumných otázek byly také uvedeny strategie zvládání, které partnerky využívají (rozvoj individuálních zájmů, spiritualita, sociální opora, a jiné).

Výzkumná část

3. Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Záměrem této diplomové práce je zmapovat zkušenosti žen žijících po boku profesionálního hasiče s tímto soužitím. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu s použitím tematické analýzy jakožto výzkumné strategie usilujeme o zachycení zkušenosti žen žijících po boku partnera, který pracuje jako hasič. Mimo hlavní cíl práce je usilováno o zvýšení povědomí ohledně činnosti psychologické služby hasičského záchranného sboru ve výzkumném souboru. Partnerky hasičů představují zejména v našem prostředí populaci s absencí dostatečného výzkumného zájmu. V zahraničí již v rámci psychologické služby fungují podpůrné programy určené rodinám hasičů, zatímco u nás není péče o rodinné příslušníky více rozvinutá. Díky cílené pozornosti věnované právě jim lze mimo jiné získat hlubší pochopení způsobu, jak redukovat stres u samotných hasičů a potenciálně snížit s ním související zdravotní rizika, případně nedostatky v pracovním výkonu (Torres, Synett, Pennington, Kruse, Sanford, & Gulliver, 2016). Zajímá nás, jaká témata budou analýzou jednotlivých polostrukturovaných rozhovorů s partnerkami hasičů v našem prostředí identifikována. Realizací rozhovorů výhradně s ženami hasičů lze získat srozumitelnější a jasnější obrázek o jejich roli a potřebách. Poznatky poslouží k prvotnímu zmapování vybraných oblastí.

Zároveň si klademe **tyto výzkumné otázky**, které odrážejí obsah literárně-přehledové části:

VO1: Jaká témata se v rozhovorech s partnerkami hasičů objevují v souvislosti s rodinným soužitím?

VO2: Jaká témata se v rozhovorech s partnerkami hasičů objevují v souvislosti s copingovými strategiemi?

VO3: Jak partnerky vnímají působení psychologické služby u hasičského záchranného sboru?

VO4: Co by partnerky hasičů potřebovaly ze strany psychologické služby činné u hasičského záchranného sboru?

4. Design výzkumného projektu

Vzhledem k tomu, že v této diplomové práci jde o prvotní zkoumání problematiky se záměrem zachytit zkušenost jisté cílové populace, tedy partnerek hasičů, jevílo se jako nejvhodnější zvolit v rámci výzkumu *kvalitativní přístup*. Ten nachází své uplatnění především v okamžiku, kdy usilujeme o registraci individuálních prožitků, zkušeností či postojů (Hendl, 2005). Kvalitativním výzkumem lze lépe pochopit jádro věci, tedy jakýsi základ skrývajících se za fenomény, o nichž nemáme příliš informací. Pakliže už nějaké informace o fenoménech máme, můžeme na ně díky tomuto typu výzkumu získat nový pohled nebo také podrobnější znalosti nesnadno zachytitelné prostřednictvím kvantitativních metod (Strauss & Corbin, 1999). Nemusí podléhat nějaké již vytvořené teorii, ale naopak se ubírá cestou induktivní, přičemž výzkumník nejprve získává určité kvantum dat a poté v nich hledá opakující se témata (Švaříček & Šed'ová, 2014). Kvalitativní přístup s sebou přirozeně nese výhody i nevýhody. Za nevýhody kvalitativního přístupu považujeme těžkosti v generalizaci výsledků výzkumu a jeho případném zopakování, značnou časovou investici do uskutečnění analýzy i sběru dat, poměrně snadné ovlivnění výstupů samotným výzkumníkem. Mezi výhody tohoto přístupu naopak patří možnost detailněji popsat celý fenomén, událost, skupinu či jednotlivce, pomáhá ve chvíli, kdy se pouštíme do prvotního zkoumání jevů (Hendl, 2005).

4.1 Metody získávání dat

Za účelem získávání dat byla využita metoda **polostrukturovaného rozhovoru**, která patří pravděpodobně k nejčastěji používaným. Snad proto, že nabízí jakousi cestu kompromisu mezi rozhovorem zcela nestrukturovaným a strukturovaným (Miovský, 2006). Respondentovi je zde umožněno mluvit o tématu svobodným způsobem, rozvíjet o něm vlastní myšlenky. Badateli se naskýtá příležitost sledovat, jaké informace rozhovor přináší, co je pro tázaného důležité, a přitom korigovat tok rozhovoru, aby se nevzdaloval

od tématu (Smith, 2004). Výzkumník má předem specifikované okruhy otázek ve schématu a má možnost měnit jejich pořadí dle aktuální situace. Zároveň je možné a také žádoucí se respondentů dotazovat na upřesnění či vysvětlení jejich výpovědí, čímž si ověříme naše správné porozumění tomu, o čem respondent hovoří (Miovský, 2006). Této možnosti bylo během rozhovoru opakovaně využito.

Znění otázek vybraných do polostrukturovaného rozhovoru lze najít v příloze č. 2. Rozhovory se konaly na místě, kde se účastnice cítily nejpríjemněji, tedy většinou přímo ve vlastních domácnostech nebo kavárnách. Se souhlasem dotazovaných žen byly nahrávány na audiozáznamník v mobilu. Rozhovory začínaly neformálně, a ačkoliv byly jednotlivé účastnice informovány o mé osobě, účelu této práce a tak podobně, již před samotnou schůzkou, ještě jednou jim tyto informace na začátku rozhovoru ve stručné formě zazněly. Taktéž byly respondentky poučeny o pořízení audiozáznamu z rozhovoru a způsobem práce s ním (viz podkapitola 4.4 o etice výzkumu). Délka trvání rozhovoru činila 45 – 80 minut.

Sběr dat probíhal v období srpen – říjen 2019. Participující ženy jsem získávala strategiemi nenáhodného výběru, a to pomocí příležitostného výběru a metodou sněhové koule (*snow-ball technique*). Poněvadž se jedná o méně početnou skupinu participantů, která není snadno dostupná, jevila se metoda sněhové koule jako vhodná (Ferjenčík, 2000). Nejprve jsem oslovovala své přátele a rodinu a na základě jejich doporučení kontaktovala osobně či prostřednictvím telefonického hovoru přímo ženy, které projevily ochotu mi poskytnout individuální rozhovor a společně se svými protějšky splňovaly výše uvedená kritéria. Respondentky byly za svou účast na výzkumu odměněny sladkou pozorností (bonboniéra) a v případě zájmu zaslání zhotovené diplomové práce. Podrobnější informace o výzkumném souboru najdeme v kapitole číslo 5 (Výzkumný soubor).

4.1.1 Pilotáž

Před samotným výzkumným šetřením jsem se rozhodla zrealizovat ještě pilotní rozhovor, díky němuž lze zjistit, zda a do jaké míry jsou připravené otázky pro respondenty srozumitelné a jestli není na místě přepracovat jejich znění, případně

je zcela vyloučit nebo naopak přidat jiné. Kontaktovala jsem mně známou manželku hasiče sloužícího ve sboru 26 let a požádala ji o rozhovor do předvýzkumu. Stejně jako další účastnice výzkumu byla seznámena se záměrem diplomové práce, nakládáním s daty a podepisovala informovaný souhlas (viz etické aspekty výzkumu). Po uskutečnění rozhovoru trvajícího celkem 56 minut došlo z její strany ke zpětné vazbě týkající se procesu dotazování. Na základě sdělených postřehů byly některé otázky přeformulovány.

4.2 Metody analýzy dat

V této podkapitole přináším popis postupu při analýze dat. Existuje mnoho možností explorační v rámci kvalitativního výzkumu, například metoda zakotvené teorie, případová studie, akční výzkum, biografický výzkum a další. S ohledem na záměr zmapovat zkušenost jedince, v našem případě partnerky hasiče, a pustit se tak do neprobádaného prostoru se strategie tohoto výzkumu ubírala cestou **tematické analýzy**. K přednostem analýzy patří její flexibilita a poměrně snadné využití. Své uplatnění nachází právě i v psychologickém výzkumu, kde může poskytnout bohatá data. S tematickou analýzou lze pracovat, ačkoliv nemáme předem stanoveny výzkumné otázky, ale naopak jim dáváme vzniknout až při analýze dat. Jde tedy o postup nezávislý na teorii (induktivní tematická analýza). Máme-li teoretická východiska a předem stanovené výzkumné otázky, hovoříme o teoretickém přístupu k tematické analýze (Braun & Clarke). Samotná tematická analýza jako metoda v kvalitativním výzkumu je opředena spíše mlhou nejasnosti, jelikož nepanuje jasný názor na to, jak ji vlastně provádět. Není považována za tolik „vědeckou“ jako například metoda zakotvené teorie či narativní analýza. Autorky Braun a Clarke (2006) reagují na tato slabá místa a ve své práci přinášejí podrobnější popis kroků použitelných pro analýzu. V případě předkládané diplomové práce bylo využito teoretického přístupu v tematické analýze a v procesu analýzy dodržovány kroky přinášené zmíněnými autorkami (Braun & Clarke, 2006). Rozhovory uskutečněné s partnerkami hasičů byly nejprve doslovně přepsány do textové podoby včetně neverbálních projevů (nejčastěji se jednalo o smích), a to z důvodu lepšího pochopení odpovědi respondentky i pro nezúčastněné subjekty.

Získaly jsme tak celistvý materiál k analýze a postupovaly dle výše uvedených autorek v těchto krocích:

✓ Seznámení se s daty

Tento krok zahrnuje přečtení celého materiálu, a to minimálně jednou. Při čtení jsme hledaly významy, případné první kódy.

✓ Vytvoření počátečních kódů

Jde o hledání opakujících se vzorců, toho, co je na datech zajímavého, vytváření seznamu kódů.

✓ Hledání témat

Ve třetí fázi třídíme a porovnáváme kódy do možných témat, přičemž nesmí dojít k jejich překrytí. Rozhodujeme se, kam příslušný kód zařadit.

✓ Přezkoumávání témat

Znovu pročítáme texty, k nimž jsme přidělili kód a uvažujeme nad validitou témat vůči celému souboru.

✓ Definování a pojmenování témat

Témata zde definujeme a hledáme jejich podstatu, o čem vlastně vypovídá a jaká případná podtémata zahrnuje.

✓ Vytvoření výsledné zprávy

Nakonec sepisujeme výslednou zprávu s konečnými tématy odhalenými analýzou.

4.3 Etika výzkumu

Etická stránka výzkumu představuje významný bod ve studiích společenskovedního rázu, tudíž dbáme především na zásadu anonymity, dobrovolnosti, svobody odmítnutí účasti na výzkumné studii, obeznámení s okolnostmi výzkumu. Uvedené ošetřujeme předložením informovaného souhlasu respondentovi a jeho

opětovného získání s podpisem respondenta (Hendl, 2005). Takto se postupovalo i v předkládané diplomové práci, přičemž účastnice výzkumu byly před zahájením polostrukturovaných rozhovorů informovány o účelu výzkumu, potřebném pořízení audiozáznamu z rozhovoru, jeho přepsání do textu a následném odstranění nahrávky, anonymizaci údajů a dobrovolnosti v zodpovídání otázek i celkové participaci. Všechny respondentky podepsaly informovaný souhlas, čímž ztvdily výše popsané. Po ukončení dotazování jim byla nabídnuta satisfakce v podobě zpětné vazby z výsledků diplomové práce. Pro účely zaručení anonymity účastnic nepřikládáme kompletně přepsané rozhovory, nýbrž jejich vybrané části.

5 Výzkumný soubor

V tomto výzkumném šetření jsme pracovaly s partnerkami hasičů. V rámci selekce jednotlivých účastnic výzkumu byla stanovena následná kritéria:

1. Partneři spolu žijí ve společné domácnosti.

Žije-li spolu dvojice ve společné domácnosti, naskytuje se jim možnost všímat si v plném rozsahu dosud skrytých vlastností protějšku, nastavuje se podoba komunikace mezi sebou včetně rozdělení rolí v domácnosti a nastavení pravidel pro její fungování (Sobotková, 2012).

2. Partneři se vzájemně znají minimálně 3 roky.

V odborné literatuře se hovoří o období zamilovanosti trvající přibližně dva roky. Samozřejmě je délka tohoto období individuální v závislosti na konkrétním páru, avšak dá

se předpokládat, že po třetím roce známosti dvojici opouští vzájemná idealizace, partneři přestávají jednat s účelem zalíbit se druhému, ve větší míře projevují své potřeby i osobnostní charakteristiky. Zhruba ve třetím roce trvání vztahu odeznívá fáze zamilovanosti a místo ní přichází láska, přičemž partneři se v tomto období zpravidla navzájem znají, pečují o sebe, projevují si úctu, odpovědnost (Matějková, 2007).

3. Partneři společně vychovávají alespoň jedno dítě.

Požadavek na dítě ve společné péči byl stanoven s ohledem na skutečnost, že vztah se narozením potomka výrazně mění (Matoušek, 2003; Chapman, 2006) a teprve v této době se mohou naplno projevit výzvy spojené například s vyvažováním rodinných a pracovních povinností.

4. Partner působí v aktivní službě jako profesionální výjezdový hasič alespoň 6 let.

Kritérium šesti let jsme stanovily vzhledem k poznatku, že v době do dvou let praxe se hasiči považují za nováčky. Schopnost vnímat nebezpečí se v jejich případě teprve vyvíjí a vůbec se v celkovém získávání zkušeností především skrze nebezpečné situace,

se kterými se během služby setkají, nacházejí na samém začátku. Délka praxe v rozmezí dvou až pěti let s sebou přináší zvýšenou bagatelizaci možného nebezpečí a sklon považovat se za téměř „neohrožené“. Až hasiči s více než šestiletou praxí dokáží lépe odhadnout situace s různou mírou nebezpečí a zhodnotit je objektivněji (Šváb, 2006). Domníváme se také, že zde roste předpoklad ovlivnění partnerky charakterem profese.

Jistě existují další proměnné, které by mohly hrát roli, například podoba a množství předchozích vztahů, sociálně-ekonomický status či spiritualita, počet výjezdů na stanici a podobně. Nicméně nelze zajistit naprosté filtrování každé z nich v rámci projektu typu diplomové práce.

Celkem bylo osloveno 15 žen, jejichž protějšky slouží jako profesionální výjezdoví hasiči. Z tohoto počtu odmítlo účast na rozhovoru pět žen. Nakonec rozhovor **poskytlo celkem 10 žen** ze čtyř krajů České republiky, a sice kraje Jihočeského, Moravskoslezského, Zlínského a Plzeňského. Respondentky po skončení rozhovoru odpovídaly na sociodemografické otázky za účelem získání přehledu a předložení základních deskriptivních údajů. Byly dotazovány například na věk, pracovní úvazek, délku známosti a soužití s partnerem, délku služby partnera u hasičského záchranného sboru včetně jeho případné další výdělečné činnosti, počet dětí a jejich věk (viz Příloha 1). Níže prezentovaná tabulka č. 1 obsahuje hlavní informace týkající se jednotlivých žen. Za účelem zajištění anonymity každé z nich byla jejich jména změněna na zcela jiná.

Tabulka č. 1: Popis výzkumného souboru

	Věk	Počet dětí a jejich věk	Délka společného soužití s partnerem	Délka partnerovy služby u HZS
Amálie	34 let	3 děti – 5 let, 4 roky, 2,5 let	7 let	17 let
Beatrice	34 let	2 děti – 5 let, 2,5 let	6 let	10 let
Cecílie	34 let	2 děti - obě 1 rok 11 měs.	8 let 11 měs.	8 let 5 měs.
Delie	40 let	2 děti – 13 a 15 let	5 let	13 let
Emílie	34 let	3 děti – 10 let, 8 let, 5 let	15 let	18 let
Felície	39 let	2 děti – 13 a 15 let	18 let	17 let 6 měsíců
Glorie	55 let	2 děti – 30 a 33 let	37 let	25 let 2 měsíce
Hortenzie	47 let	4 děti – 29 let, 28 let, 24 let, 13 let	6 let	27 let
Chloe	43 let	2 děti – 21 a 25 let	25 let	27 let 8 měsíců
Ignácie	37 let	5 dětí – 15 let, 12 let, 8 let, 5 let, 2 roky	17 let 5 měsíců	18 let 8 měsíců

6 Výsledky

Na následujících stranách jsou předloženy výsledky kvalitativního výzkumného šetření uspořádané podle výzkumných otázek.

6.1 Jaká témata se v rozhovorech s partnerkami hasičů objevují v souvislosti s rodinným soužitím?

Nejprve nás zajímalo, jaká témata spojená se soužitím s profesionálním hasičem vyvstanou z rozhovorů s ženami našeho výzkumného souboru. Témat, která se opakovala, bylo hned několik počínaje organizační kulturou, problematikou vycházející ze směnného režimu a odloučení, přes prožívání strachu o partnera a jeho bezpečí, osobnost partnera až po vzájemnou komunikaci a téma tolerance s přizpůsobením se. Každé z hlavních témat je označeno tučně a vykresleno jednotlivými výpověďmi žen hasičů.

Organizační kultura

Způsob, jakým hasičské stanice fungují, jak se jednotliví hasiči chovají k sobě navzájem i ke svým rodinám a samozřejmě jakým stylem vystupuje sbor navenek má tendenci se odrážet na fungování partnerského/rodinného soužití. Míjíme tím skutečnost, že partnerky jistým způsobem vnímají práci hasičů na stanici, často jsou také spjaty s dalšími partnerkami hasičů, účastní se akcí pořádaných sborem. Bývají ovlivněny tím, co se na stanici děje, například organizačním stresem, požadavky kladenými na hasiče (nutnost zdokonalovat se a absolvovat výcviky), ale také specifickým humorem hasičů, jejich vzájemnou vztahovou navázaností. Více odhalují jednotlivé komentáře žen v tomto souboru, které se snažíme interpretovat. Domníváme se, že díky výroky si čtenář vytvoří o problematice jasnější představu, proto si hned představíme výpovědi týkající se návštěv akcí, společné znalosti rodin navzájem. Všechny ženy znaly alespoň kolegy svého partnera. Polovina z nich žila aktivně provázaná s dalšími manželkami hasičů nebo se scházely celé rodiny mimo práci, na společných akcích v rámci hasičského sboru nebo soukromě.

Jednou z nich je Chloe:

„Myslím si, že ty manželky asi znám všechny..jo..protože je pravda, že hlavně když byly děti malé tak prostě třeba ten výcvik na vodě nebo tak ...tam prostě se přijíždí i s těma dětma..takže myslím si, že znám i ty děti. Jo, takže ted'ka byl, září, říjen..nějaký výlet takže tam byly malé děti tak jsem je poznala díky tady tomuhle. Jezdíme snad na všechny akce, co jsou.”

„Ano, ano, stýkáme se, scházíme se. Oni mají sportovní klub založený a pořádají různě na kola v létě, a na podzim chodíme na hory aji s děckama, takže hmm...oni jako se hodně snaží, abysme se scházeli..bowling, vánoční večírky...to tady funguje perfektně.” (Delie)

„Tak, každý rok máme..mají vánoční večírek, jako jo, a každý rok sraz v červnu a to je firemní.. tomu se říká „firemní prase” - upeče se selátko, posedí se, pokecá i s manželkami. My už máme velké děti, takže my už je tam netaháme, ale ty malé děti tam jsou. Takže znám děti opravdu od mimin až poted'. Scházíme se, když třeba byl Čechomor, tak jsem zavolala holkám jakoby manželkám od těch hasičů dvěma..jsme takové kámošky, tak jsme šly na Čechomor, pak v kině bylo představení, tak jsem se zeptala „Chcete jít? Objednám lístky”...pak jezdíme do vinného sklípku na jižní Moravu a to jsme vlastně čtyři páry anebo jsme si zajeli na motorkách a třeba překvapili kamarády, jo, takže tak.” (Glorie)

Felicie se zná s některými dalšími manželkami hasičů, přičemž se setkávají pravidelně na přátelské úrovni:

„Těch hasičů je hodně, takže ne s každou partnerkou hasičů se jakoby znám, natož intenzivně, takže určitě manželky manželových kolegů, které znám dobře, vidáme se prostě vyloženě na přátelské bázi. Pak jsou samozřejmě lidi, kteří..které znám od vidění, případně na hasičských akcích když se vidíme. Takže máme si samozřejmě co říct, protože jsme v uvozovkách na tom podobně.” a dále popisuje společné akce a provázanost rodiny s hasičskou stanicí: „Pořádají akce i pro děti jako třeba Mikuláš, takže dětičky tam dostávají dárky, kluci jim prostě dělají čerty, takže opravdu jakoby snaží se i pro ty rodiny jakoby udělat nějaké akce, kde se ty děti zabaví. Dělají se každý rok dětské dny, které teda povětšinou nejsou na stanici, ale tady jsou povětšinou v zoologický a tam taky se dělají různé akce pro děti, za prvé se ukazují různé zásahy třeba u dopravní nehody a tak dále..nějaká technika plus samozřejmě jsou tam..jsou tam i jiné atrakce pro ty děti, takže

je to ..je to v tomhleto ohledu docela fajn a člověk samozřejmě i za ta léta má tu stanici jakoby x krát prošlou. To znamená.. děti rády chodily třeba se i podívat na auta, když byla možnost, takže jakoby tu stanici, opravdu bych řekla, že znám asi dobře.’’

„Ano, třeba teďka nedávno byla kolaudace jednoho hasiče, tak ten tam měl svoji manželku a druzí hasiči tam měli..třeba někteří tam měli partnerky nebo tak, já jsem tam byla taky. Anebo třeba oni organizují – poslední pivo tomu říkají – na konci roku, tak třeba se někde objedná nějaký sál nebo něco, tak tam přijdou vlastně manželky s dětma.’’ (Hortenzie)

Našly se v této souvislosti také ženy, které se sborem případně dalšími manželkami hasičů tolik provázané nebyly, účast na společných akcích nevyhledávaly.

Dokládá to například Emílie:

„No, my jako teda se moc nezúčastňujeme těch akcí.’’

„Kolegy jeho znám, ale jenom pro to, že za manželem občas o víkendu s dětmi chodíme, ale jinak jejich partnerky a děti neznám a nevidáme se.’’ (Ignácie)

„Víceméně z těch kolegů jeho tak úplně nejbližších asi jako s jednou tou partnerkou jakože asi víc, ale jinak jako ne. Jakože když se sejdeme s těmi manžely, tak si máme o čem povídat jo, ale jinak až tolik moc ne.’’ (Amálie)

„S některými kolegy manžela se znám, s partnerkami ani dětmi ne. Možná je nějaký hasičský ples a posezení v hospodě, kam chodí i partnerky, ale já to nějak nevyhledávám.’’ (Cecilie)

Partnerky jsou ovlivněny také organizačním stresem vycházejícím z některých hasičských stanic.

„A ta hierarchie mu tam asi nevyhovuje, no. Jakože spoustu zbytečností a pak zase důležitý věci se jako neřeší úplně tak, jak by se asi měly.’’ (Emílie)

„Bývalý ředitel byl úplně skvělý, byl úplně boží, normálně jsme se potkali na městě, koupili jsme zmrzlinu, sedli jsme si na lávku ...teď už je tam takový „direkt, direkt, direkt’, ti lidi chtějí víc ty položky a ty kluky to mrzí.’’ popisuje Glorie současný styl vedení stanic a nabízí ještě další přítomný stresor, a sice

administrativní zátěž: „Ještě říkal, že musí krmit počítače - on tomu říká „krmení počítačů“ jakože opravdu ten velitel směny přijde z toho výjezdu a pořád jenom píše, píše, píše než to zapíše.“

„Akorát můj manžel řeší, že on je z té práce ..občas přijde takový jako znechucený a to ne jako kvůli tomu, co by bylo náplní té práce, ale to všechno, co se skrývá za tím. Tím, že on slouží prostě na tom velkém jakoby že jo ..hmm..velkém středisku takže tam je prostě obrovské množství hasičů v uvozovkách úředníků, těch suchých hasičů, kteří jako počtem mnohonásobně převyšují ty ostatní a ještě jak teda manžel má možnost to tam vlastně celé dny sledovat, protože že jo, když nevyjedou tak jsou tam opravdu čtyřicet hodin denně, oni většinou vyjedou, ale prostě jsou tam celou tu dobu, pracovní dobu těch úředníků, tak je z toho vždycky jako takový hodně znechucený. Jakože ta byrokracie celkově a prostě to, jakým způsobem to tam vypadá tak jako to třeba jako kolikrát přijde z té práce - a to třeba poznám, že má špatnou náladu, to mívá častěji než z toho výjezdu. Že prostě zase se tam mezi těmi úředníky buď přibrali dalšího úředníka úplně zbytečně i třeba přes to, že hasiči mají podstav, tak úředníci jsou dále přibírání, jo. Nebo prostě, já nevím, jako viděl nějaké výhody, které oni mají jakoby oproti těm výjezdovým hasičům a přijde mu to nefér, jo? Nebo oni tam z nich občas dělají tak jako sluhy, že jdou stěhovat kancelář nějakému úředníkovi, jako až takhle. Takže z toho pak bývá pak znechucený, to často bývá zdrojem toho, proč se v té práci necítí dobře.“ (Amálie)

Delie, Hortenzie a Felicie intenzivněji vnímaly specifický humor manželů obsahující určitou dávku cynismu jako něco, čemu ony již rozumí, avšak běžná populace by se mohla divit.

Felicie: „Občas trošku z toho jejich černého humoru jako jo, protože samozřejmě jak už jako ty věci mají zpracovaný a už to riziko jako nevnímají stresově tak vobča...vobčas ty vtípky no jsou takový trošku jako pro některý lidi jako hůř pochopitelný. Mě to třeba nepřekvapí, ale asi pro někoho, kdo by v tom léta nežil tak by některý ty vtípky trošku překvapily (smích).

Hortenzie akcentuje nadhled manžela i v zátěžových situacích společně s určitou mírou cynismu v jejich komunikaci:

„Myslím si, že jako když se bavím s manželem o tom, co se děje v práci nebo když se bavím s těma hasičema, oni jsou trošičku opravdu někdy bych řekla až cyničtí co se týče hmm, pro nás takových katastrofálních scénářů jakože třeba někde někoho srazí

nebo něco nebo prostě takové ty nenormální události, tak oni je hmm..oni je tak jako s nadhledem pěkně, jo..my máme nad tím jako takový, jo...ježišmarjá..“ a on řekne „no, tak se stalo ..“. On lehce řekne v uvozovkách - fakt to je ale v uvozovkách - „dneska uklízeli mozek na zemi“, já si to představím a už mi je zle jo a on to prostě..tak někdo to udělat musí.”

„Mají nejapné žerty na ženy a ne každý...třeba moje sestra ten jeho humor absolutně nechápe, ale mi to nevadí, protože fakt...když žijete nějakou dobu v mužském kolektivu tak to přesně ovlivní..je to komunita chlapů. Já třeba nejsem takový typ, a hlavně ho znám jako jo, takže nejsem urážlivá, ale mohly by i urazit. Takové nejapné žertíky, no.” (Delie)

Směnný režim

K organizaci práce hasiče, které jsme se věnovaly v teoretické části práce, jsme se přirozeně dostaly v každém rozhovoru. Velkou roli v tom, jakou optikou nahlíží partnerky hasičů na směnný režim hrál zejména věk dětí jednotlivých žen a také to, zda partneři (hasiči) mají kromě svého povolání i další formu přivýdělnku. Obecně směnnost patří k velkému tématu a ženy k ní nezdídky zastávaly ambivalentní postoj. Děje se tak především z důvodu nedostatku společného času pro partnery jako takové, jelikož směny nejsou flexibilní. Zasahují do důležitých akcí typu rodinných oslav, rituálů nebo událostí mezi něž patří vystoupení dětí (zápasy, přehrávky a tak podobně), ale také víkendů, což přináší jistou míru napětí.

„Malý hraje fotbal, tak se jdeme na něho podívat ..když má teda volno, tak jo..ale jinak bych neřekla. Když má čas tak ano, jdeme se podívat. Zameškává občas něco..musí být v práci.“

Ohledně Vánoc Delie dodává: „Pozveme babičku a dědečka a jsme sami. A oni večer si udělají s klukama večeři štedrovečerní a večer si zavoláme a uspořádáme to třeba na druhý den prostě. Prostě to tak je tak to tak musíme brát. Nedá se nic dělat.“

„Samozřejmě, co je jako taková horší záležitost je u těch služeb, který padají jakoby třeba na ty vánoční svátky. V případě těch dětí - tam je to prostě složitější, u nás už je to jedno, ale když jsou ty děti malé, věří samozřejmě na Ježíška, tak to není úplně ideální stav. Že prostě ty svátky se v tu chvíli trošku jakoby rozpadnou. Takže prostě někdy to tak jako vyjde, že bohužel to prostě tak je, že ten tatínek prostě není doma. Na Vánoce není doma, není doma třeba na Silvestra.“ (Felicie)

„Ty volný víkendy jsou jeden za tři týdny a jinak vlastně nejsou v podstatě a není tam taková ta variabilita, že třeba Vánoce jsou vždycky nějakým způsobem přerušeny, není úplně ta možnost mít je volný nebo vzít si tu dovolenou na celý ty Vánoce..nebo důležitější, že jo, části roku.” (Emílie)

„Jako abysme mohli jet na víkend, tak on si musí vzít dovolenou, protože vždycky jeden z těch tří dní bude v práci.” (Amálie)

„Naplánovat si společný volný víkend taky není reálné, protože my máme vlastně volný víkend jednou za tři týdny.” (Hortenzie)

„Určitě, ty nevýhody jsou ovlivnění toho volného času, protože samozřejmě děti i já jako máme volné víkendy, zatímco manžel prostě ne, takže samozřejmě v tomhleto ohledu je to určitě omezení. Nemůžeme si ten čas plánovat tak snadno jako jiné rodiny.” (Felicie)

„Negativní je, že slouží i ve dnech, kdy je rodina doma a má volno, to znamená státní svátky, víkendy a slavnostní dny, jako třeba Vánoce tento rok. Nemůže si vzít volno třeba jen pár hodin, ale má za rok jen 14 dní dovolené. Zvlášť to pociťujeme, když jsme pozváni na nějaké rodinné akce a oslavy nebo na koncerty a vystoupení našich dětí. Nemůže si brát dovolenou kvůli 4 hodinám.. ale potom jsou situace, kdy nám tatka chybí.” (Ignácie)

„Směny se mu střídají pravidelně bez ohledu na víkendy a svátky, takže v okamžiku, kdy jsou jiné rodiny spolu, my jsme rozděleni.” (Cecilie)

„No..to je těžké, to je těžké. Protože spousta věcí je o víkendu a oni prostě mají víkend v sobotu nebo v neděli. Oni mají buď pátek, sobotu nebo neděli, jo, a prostě tento jeden den. Když má pátek, tak pátek zabítý. Přejde ráno v sobotu a to ještě někdy bývaly takové soboty, že když někde byl na zásah, tak prostě byla nepoužitelná i sobota, protože byl nevyspalý nebo když šel v sobotu do práce, byl nějaký zásah nebo něco a měl třeba rozkouskovanou noc že třeba ve čtyři nad ránem ještě usnul.. to je hrozné prostě. Když přišel dom, tak musel jít spát, takže ještě určitě třeba do jedné hodiny ..takže máte zabítý celý víkend tady tím. Tady toto je špatné.” (Delie)

Ženy uváděly obtíže s nacházením volného času ať už individuálního nebo času, který by mohly trávit s partnerem. Do popředí vychází **nutnost plánovat** vše dopředu s dostatečným předstihem.

„Máme to třeba měsíc dopředu naplánované. Když někam chceme jít, tak se nejprve musím podívat na směny. Když nás někdo pozve na narozeniny tak taky. Musíte si všechno plánovat dopředu..a hlavně už se mi zdá, že to plánuju tak trochu bez něho, že nevím nikdy, jestli jo nebo ne..jestli se tam objeví..“ (Delie)

„Je pravda, že s malými dětmi jsme museli více plánovat. Protože když byl každý třetí den v práci tak když jsme měli jet třeba k babičkám a nebo jsme měli slavit svátky, narozeniny, Vánoce, tak to bylo jakoby horší s tím plánováním.“ (Chloe)

„Jelikož má manžel službu 24 hodin a potom dva dny volna, je zapotřebí především dobře plánovat. Dovolenu si musí většinou zapsat už na začátku roku na prázdniny, což nás nutí hodně dopředu plánovat a bývá to náročné potom skloubit i s programem dětí na prázdniny.“ (Ignácie)

„Dovolenu musíme mít naplánovanou už v prosinci na celý rok. Jezdíme pomalu někdy dvěma autama, aby mohl odjet, kdyby ho zavolali.“ (Glorie)

„Samozřejmě plánujou se hodně dopředu dovolené, takže prostě všechno, co člověk si potřebuje naplánovat musí být s velkým předstihem, takže jako nejde..nejde si prostě vymýšlet rychle věci na poslední chvíli, protože potom se to těžko řeší, respektive pokud to takto potřebuju udělat, tak si to musím řešit sama.“ (Felicie)

„Myslím si, že spousta právě hasičů má druhou práci – jak maj ty dva dny volna - a tím pádem on vlastně každé třetí den je úplně pryč a ty dva dny je taky pryč, takže vlastně tímhle tím je vlastně to náročné, že víceméně tu skoro není. No, jako je to takový těžší a ještě i když já chci jít třeba sama, že jo, se nějak odreagovat s kamarádkama a on taky, takže to třeba ty dva dny jdu já pak jde on, pak je v práci a pak už nám třeba ten společnej čas ..toho tolik nezbyde, takže si musíme zas si počkat na ty další dva dny. Takže jako je to takový horší s tím společným časem.“ (Beatrice)

Jestliže se jejich partneři věnují pouze povolání hasiče a děti již dosáhly dospělého věku, je směnný režim ženami v tomto výzkumném souboru hodnocen jako výhodný. K těmto ženám patří Chloe a Glorie:

„Ta směnnost je fajn, jednoznačně. Ta směnnost pro mě..aspoň z mého pohledu je perfektní. Ten čas na tu rodinu mám pocit, že je větší pokud samozřejmě nemá další práci. Pokud ten chlap je jakoby jeden den v práci a dva dny doma, tak mám pocit, že má víc čas jak kdyby na tu rodinu a na domácnost a pro mě.“ (Chloe)

„Víte přesně, kdy jde do práce a kdy se vrátí z práce. Já už jsem se to naučila plánovat takhle, že nemám s tím žádný problém. Nemám s tím opravdu sebemenší problém, opravdu nemám. Jsem potom vděčná, že je ten manžel potom ty dva dny doma.“ (Glorie)

Ženy pečující o malé děti (do 6 let) hodnotily směnný režim spíše negativně. Obtíže spjaté s péčí o děti na mateřské dovolené a směnným režimem partnera hasiče ilustrují výroky respondentek:

„Ten člověk je na to dítě sám, že ho nemůže nikomu jako půjčit a já nevím, chvíli bejt na záchodě nebo se osprchovat, že prostě vyloženej je na to sám, což je prostě problém u těch malejch dětí.“ (Emílie)

„Když máte malé děti, tak to je jiné. Musíte být 24 hodin prostě po ruce u toho dítěte a není tam ten oddech pro tu matku úplně.“ (Hortenzie)

Amálie považuje povolání hasiče za pozitivní, hodnotila však směnný režim, který představuje její součást, velmi negativně:

„Jako myslím si, že je to práce poměrně dobrá, ale je tam ta velká nevýhoda toho, že je tam těch celých 24 hodin. To je prostě strašný. Jako když jste prostě doma na mateřský s malýma dětma, máte tři malý děti tak prostě byly doby, kdy to bylo náročný a těch 24 hodin je dlouhých.“

„Když přijdou děti, že jo, člověk jakoby najednou tam nemá v průběhu těch 24 hodin tu standardní pomoc partnera, která přichází pokud je ta standardní pracovní doba, takže v tomhleto je to určitě trošku náročnější.“ říká Felicie.

Postupně, hlavně když děti povyrostou, začínají ženy vnímat práci na směny jako výhodu. Mohou tak například získat jeden den zcela pro sebe a využít jej dle vlastních preferencí. Ženy v tomto souboru se snažily výhody směnného režimu aktivně nacházet.

Emílie popisuje přerámování prvků, které s sebou směnnost nese, a nakonec se soustředí na její pozitivní stránky:

„Ze začátku mi to vadilo, že jsem každý třetí den sama doma večer a zvlášť s těma malýma dětma, že ten večer byl takový náročný, ale postupně jsem si zase tak jako zvykla, že mám ten svůj čas pro sebe. Ten každé třetí večer mám čas prostě pro sebe, může tu bejt bordel, můžu si číst knížku v tom bordelu, můžu se koukat na nějaký úplně ženské seriál a je to každému jedno.“

„Zase ale jako bonus si tam vnímám to, že jsou tam prostě ty dva dny, kdy se i manžel prostě může dětem věnovat víc, protože právě jsou tam ty volna, takže jakoby to střídání těch služeb má svoje pozitiva, ale i negativa.“ (Felicie)

Další pozitivní stránky směnného režimu nachází také Hortenzie a Cecílie:

„Někdy vám to udělá hrozně dobře, že jste sama. Jsou to takové ty momenty, kdy třeba..dneska třeba jsem nachlazená, tak vím, že si uvařím čaj, že si lehnu a že budu sama a nebo třeba máte doma nepořádek, tak víte, že si pak uklidíte a ten manžel už přijde do pořádku a můžete fungovat zase jako úplně v pohodě.“

„Jsem nesla těžce, že jsem jeden den i noc sama doma a až další dva dny můžu trávit s manželem.. dost často jsme se mýjeli, bylo někdy i pár dní, kdy jsme se neviděli.. časem jsem to ale viděla jako výhodu, že jeden den ze tří je můj a nemusím se nikomu přizpůsobovat. (Cecílie)

Delie vidí pozitiva v příležitosti odpočinout si od partnera:

„Ono..když jste spolu dýl a není každý třetí den doma, tak je to v podstatě i výhoda, že se od sebe odloučíme, ten třetí den prostě jsme sami... člověk si tak jako..je bez sebe, no..si tak odpočine.“

Vyrovnávání se s odloučením

Ženy hasičů se dále musí vyrovnávat s odloučením od partnera, a to jak během trvání směny, tak v průběhu mimořádné události typu přírodních katastrof či několikadenních školení v rámci odborné přípravy příslušníků HZS. Odloučení přináší

pocity osamělosti zvláště v případě péče o malé děti. Téma odloučení souvisí se směnným režimem povolání, avšak mezi tématy je velmi tenká hranice a rovněž pro lepší přehlednost je předkládáno samostatně.

Emílie a Felicie vzpomínají na odloučení během povodní:

„Jo, 2002 to byly povodně. No, spali tam, střídali se a nejezdili domů prostě. Střídali se ve spaní a v té práci byli pořád.” (Emílie)

„Jo, na čtyři dny v rámci povodní, tak na čtyři dny byl manžel mimo domov, to byly na Moravě.” (Felicie)

Beatrice vyjadřuje zátěž a odloučení prožívané ve spojitosti s množstvím kurzů, kterých se příslušníci HZS musí účastnit:

„Mají strašně moc těch školení a kurzů a teď třeba měl šestitýdenní kurz ve Frýdku-Místku. Víím, že byl šestitýdenní a já jsem zrovna měla první dítě asi šestiměsíční, tak jsem říkala „No, tak to je výborný..“ tak jakože ještě taková jako z toho..no, vod pondělí do pátku tam byl a na víkend jezdil domů. No, a pak, že jo, jako zase třítýdenní..jakože je toho..že se pořád školí, přeškolují a spoustu těch kurzů.” (Beatrice)

Ženy se vypořádávají s pocity osamělosti při absenci svých partnerů doma, a to zejména v období s malými dětmi.

„No, jako ty večery, když je člověk sám, nejsou příjemný.” (Amálie)

„To samozřejmě..to člověk nejvíce vnímá na začátku, když jsou dětičky malé a je tam třeba zdravotní problém, je tam prostě bolení zoubků, děti nespinkají. Tam jakoby to člověk vnímá jakoby nejcitlivěji. Potom, když už jsou jakoby větší, tak už je to takový zaběhlý rytmus, že už člověk nad tím ani nějak výrazně nepřemýšlí takže už ten jeden den se jakoby překlene.” dodává Felicie k pocitům osamělosti a poté připomíná, jak se míra jejich prožívání mění v závislosti na přítomnosti dětí: „Třeba já nevím.. do takových tří let. Člověk je permanentně s nima doma, to znamená, že nedojde ani k takové té interakci s tím okolím moc, že by člověk jako by tu samotu mohl jako nějakým způsobem rozmělnit tím, že bude prostě někde, tak když jsou ty dětičky opravdu malinký nebo jsou nemocný, takže člověk ani ven nemůže jít, tak potom ta jakoby ta samota tam samozřejmě nějaký ten pocit je. A myslím si, že asi

v tomhleto období je nejintenzivnější. Jinak, když .. než jakoby jsme měli děti, tak samozřejmě ten den byl pro mě takový jako dlouhý, ale v zásadě jako člověk si našel něco, čím se jakoby zabavil. Ale s těma dětičkama už je to potom trochu složitější.''

„No, to jo, osamělosti jo. Ale tak je tam celý den, pak dva dny volno, že si našel jenom tu brigádu na ráno.” (Delie)

„Někdy večer je znát, že tu není a chybí tu. Zvlášť, když jsou děti nemocné a v noci se k nim musí stávat.” (Ignácie)

Přítomný strach o partnera

Strach o bezpečí partnera se jeví jako součást všedních dnů partnerek hasičů, ať už je některé z nich prožívají více či méně intenzivně.

„Prostě se bojím jako co se stalo a když je třeba telefon nedostupný, tak se jako opravdu bojím, co se stalo a napadají mě nejrůznější myšlenky, co se mohlo stát.” (Amálie)

„Když je v práci, myšlenka mi jde na něho, ale je pravda že nejen na něho, ale jakoby vždycky na všechny, protože ono to není jenom o jednom. Vždycky ta myšlenka jakoby přijde.. jestli je v pořádku.” (Chloe)

„Pořád jo, mám takový ten hmm..když se mi neozve nebo něco, tak se trochu bojím, jo. To mám teda pořád.” (Hortenzie)

Felicie uvádí roli médií v prožívání strachu, přičemž z jejího výroku je patrné, že dříve vnímala strach ve větší míře:

„Samozřejmě, když vidím, že se něco děje třeba v médiích něco vyběhne, tak samozřejmě, že jsem trochu nervózní, ale už to není..už to není permanentní.”

Pro Cecílii představuje strach o partnera nejtěžší aspekt soužití:

„Nejtěžší je asi strach, že se mu něco stane při zásahu.”

Vyplynulo též na povrch, že některé ženy mají strach spíše z dopravy hasičů na místo zásahu než ze zásahu jako takového:

„Pořád myslím na to, aby se mu někde něco nestalo. To je jako představa, že s váma nevím.. někdo zatřepe, pak se rožne světlo, teď sednete, teď tma..prostě, musí někde zajet a kdybyste viděla ty terény, když hoří nějaká dřevěnka někde, já nevím, tady .. a vy tam musíte dojet, teď ať se to nějak nepřevrátí..To, že dojde voda a chalupa shoří už neřeším, ale že ten přesun, někde dojet.” (Glorie)

„Mám o něj strach, protože nedávno třeba bouchla chemička, to bylo hrozné to byl kouř, požár obrovský..a viděli jsme na to a oni tam zrovna jeli, tak to jsem o něj měla strach jako velký. To bylo nepříjemné.” popisuje Delie a vypovídá o tom, čeho se bojí nejvíce: „Já se teda více než normálních zásahů bojím toho, jak jezdí rychle autem ti hasiči, protože už asi třikrát nebo dvakrát jsem zažila, že se vybourali v autě když jeli k zásahu. Takže já se ani tak nebojím toho, jak zasahují, ale jak tam jedou, jak se dopravují k zásahu. A to je cisterna, takže když jedou do zatáčky, tak s nima to hází. Takže člověk se bojí víc.”

Osobnost partnera

Partnerky se shodovaly ve způsobu nahlížení na svého partnera zejména v jakémsi vzhlížení k nim, což mělo blízko k pocitu hrdosti. Nejčastěji popisovaly své protějšky jako osoby mající nadhled na věci, schopné zachovat klid i ve vyhrocené situaci, ale hlavně připravené kdykoliv pomoci druhým.

„Oni jsou zvyklí pořád pomáhat prostě kdekoliv, kdykoliv...nějaký ožralec spadne na ulici tak třeba ten můj ho jde hned zachraňovat. Jsou zvyklí na to a ne vždycky je to prostě ..já nevím..příjemné, no. Já vím, že to tak musí dělat, ale prostě každého ožralce nemusí sbírat z chodníku jako..že oni jsou tak fakt zvyklí jako pomáhat.” (Delie)

„Byli jsme v kině svědky epileptického záchvatu jednoho pána a manžel hned věděl, co má dělat. Má znalosti, zkušenosti a neváhá je použít a není při tom nervózní a nedělá chyby. Uměl by i první pomoc u našich dětí, pokud by se jim něco stalo a stoprocentně mu v tom věřím, že si poradí. Naopak já bych vůbec nevěděla, co mám dělat, a navíc bych byla v šoku.” (Cecilie)

„Jednou s námi spadl výtah, manžel byl hrozně vtipný, mně bylo strašně zle a on byl vtipný, tak jsem nevěděla teda, jestli ho mám uškrtnit, ale je fakt, že mi to jako pomohlo

v tom, že jsem hmm..nemyslela na tu paniku. Jo a po druhé, když syn se sekl sekýrkou do nohy mezi prsty a valila z něho krev, tak okamžitě věděl, co má dělat, není tam taková ta panika, jo. Tam to je..tohle zvládají velmi dobře, si myslím, i v běžném životě.” (Hortenzie)

„To mi jednou až později řekli, jestli vím, že můj manžel pomáhal zachraňovat lidský život a já to nevěděla, on to nenahlásil ani doma nic neřekl, to potom řekli ze záchranky a volali na útvar a říkali, že přišel do sanitky a říkal „potřebujete pomoc?” (Glorie)

Ženy v tomto souboru nahlížely na povolání hasiče pozitivně, některé z nich explicitně vyjádřily určitou hrdost na své protějšky.

„Jako já když někde řeknu, že prostě manžel je hasič profesionál, tak jako to je něco, jako na co můžu být jako u něj hrdá svým způsobem.” Amálie

„Tak určitě, já si myslím, že pokud má někdo za manžela hasiče, policajta, zdravotníka tak vždycky je tam důvod být na ty lidi hrdý protože samozřejmě obětují spoustu své energie proto, aby pomáhali jiným, takže to samozřejmě je důvod.” (Felicie)

„Já jsem hrdá na to, co dělá..já říkám jako že je to nádherné povolání.” (Glorie)

„Jsem na něj hrdá, i když mám o něj někdy strach, ale to k tomu patří.” (Ignácie)

„Já k nim strašně moc vzhlížím. A je pravdu, že jsem zažila hasiče..jela jsem na služební cestu a stala se přede mnou nehoda a...asi tři auta..a za mnou zrovna jeli i tím směrem hasiči. Tak jako běžela jsem pomoci, ale pak když jsem viděla jak oni se k tomu..prostě absolutně..naběhli tam a začali fungovat, tak prostě jsem jenom zírала, že .. je ta důvěra a to vzhlížení k nim a tomu povolání.” (Chloe)

Ženy rovněž udávaly, že k partnerům vzhlíží i jejich děti. Velmi zdařile tuto skutečnost vystihuje výpověď Ignácie:

„Náš syn, když psal slohovou práci o tom, co dělají rodiče, tak u otce se rozepsal, co všechno dělá a jak pomáhá a zachraňuje a u maminky napsal „nedělá nic“. V tu dobu jsem byla na mateřské dovolené. Uvědomila jsem si, jak velký v očích našich dětí náš tatka jako hasič je.”

„Jako je fakt, že i pro kluky je to takový prostě „táta je hasič”, že jo. Tak to se jim jako taky líbí, že teda táta je hasič, ve školce, když to řeknou...” (Amálie)

Přizpůsobit se a tolerovat

V rozhovorech s partnerkami hasičů jsme často narážely na téma tolerance, a to tolerance vůči partnerovi, jeho práci, které je potřeba se přizpůsobit. Míjíme tím přizpůsobit se jeho pracovnímu režimu, možnému mimořádnému výjezdu, ale kolikrát i pořádaným akcím s ostatními kolegy. Dále je podle žen v našem souboru potřebné naučit se plánovat (jak bylo uvedeno výše) a být samostatná.

„Naučit se..naučit se fakt jako sám ..jo..a tolerovat ho, no. Protože oni opravdu hodně často se schází a potřebují to asi k té práci a musí být člověk hodně tolerantní. Mají hodně akcí, i sportovních.” (Delie)

„No, to asi každá partnerka že jo, asi toleranci a trpělivost. No, to je prostě podle mě jako kdekoliv jinde, pokud ten jakoby vztah nefungoval jinak, tak nebude fungovat ani s tím hasičem a obráceně, že to je hodně o té toleranci asi no.” (Emilie)

„A prostě chce to toleranci, stoprocentní toleranci si myslím.” (Hortenzie)

„Tolerance, musí být partnerka tolerantní, protože samozřejmě tím, že ta práce je specifická a člověk musí být připraven i na ty varianty, že když se prostě stane něco v rámci republiky, tak že může být manžel třeba odvolaný i na několik dnů prostě pryč.” (Felicie)

„My se musíme furt přizpůsobovat, my ženy stále.” (Hortenzie)

„No, všechno, co se plánuje, tak já první, co udělám, tak vytáhnu kalendář směn a podle toho se řídí všechno ostatní.” (Amálie)

„Ano, to samozřejmě se musíme podřídít tomu režimu tak, jak je nastavený, protože manžel s těma službama prostě nic neudělá.” (Felicie)

„My..absolutně..ale to jako není problém prostě jednou se přizpůsobíme tady tomu, podruhé zas něčemu jinému, není problém tady s tímto.” (Chloe)

„Vše se podřizuje jeho službám.” (Ignácie)

6.2 Jaká témata se v rozhovorech s partnerkami hasičů objevují v souvislosti s jejich copingovými strategiemi?

Jedna z výzkumných otázek mířila k zachycení témat souvisejících se strategiemi zvládání (copingovými strategiemi), přičemž nejčastěji byly identifikovány následující strategie. Ke každé z nich je doložen komentář žen vypovídajících o využití příslušných zvládacích strategií. Zároveň drtivá většina žen v tomto výzkumném souboru využívá více druhů copingových strategií, což je, jak jsme se dozvěděli v teoretické části práce, prospěšné.

Potřeba kontaktu

Nejčastěji se dotazované ženy uchýlovaly k udržování kontaktu s partnery během jejich směny. Hovořily o potřebě vědět, zda v průběhu směny partnera došlo k výjezdu, případně jak náročnému a následně se chtěly dozvědět, jestli se partner vrátil v pořádku zpátky. Potřeba kontaktu pak nabývala buď podoby vyměnění krátké SMS zprávy či telefonátu s partnerem.

„Když jde člověk normálně do práce, kde nemusí hasit a já nevím, co všechno, tak jste v klidu, protože si tam někde odsedí osm hodin a je to, ale takhle víte, že se může stát cokoliv a stačí maličkost a může se fakt stát...takže já jsem vždycky ráda, když mi napíše a nebo mi zavolá. To mi stačí. Musíme být v tom průběhu v kontaktu, jinak to by mi asi vadilo. My to máme prostě nastavené takhle, že mi během směny prostě zavolá nebo já mu zavolám a on mi to zvedne anebo mi zavolá zpátky.” (Hortenzie)

„No, že se mu dovolám.” (Amálie)

„No, de facto jakoby ta naše pravidelná komunikace, že jsme v kontaktu, že prostě každý den minimálně jakoby si zavoláme, takže vím, že je všechno v pořádku.” (Felicie)

„Říkám, vždycky když odchází, „až budeš mít náladu tak zavolej”. Jo, vždycky si voláme, není den na směně, že bysme si nezavolali.” (Glorie)

„Potom teda jsme se domlouvali, že mi musí napsat, až dojedou zpátky. Takže když mi třeba napíše v deset večer esemesku „dobré, už jsme zpátky” tak ...tak je to takové lepší.” (Delie)

Vyhledávání sociální opory

Ženy v našem výzkumném souboru vyhledávaly aktivně sociální oporu u svých rodinných příslušníků, přátel nebo využívaly veřejně dostupné služby (zajištění hlídání dítěte chůvou). Kamarádky byly vyhledávány především pro ventilaci emocí, vzájemné sdílení a rozptýlení, jak dokládá výpověď Emílie:

„No, tak já myslím, že kamarádky jsou velkej zdroj opory..jako celkově, pro ženu. Žena by měla mít kamarádky. Když jsem byla třeba na tý mateřský, tak třeba hele, potřebuju pohlídat děti, máte někdo čas? Nebo potřebuju káfe, děti potřebujou rozptýlit, máte někdo čas? Jako takhle, tímhle tím způsobem anebo společný procházky, společný výlety s těma dětma, že se jakoby zabaví trošku, ty děti se rozrazí a nejsou pořád doma s tou mámou a maminky si popovídají.. nebo si takhle s tou švagrovou vypomůžeme.” (Emílie)

Další ženy oslovují rodinné příslušníky, nejčastěji babičky dětí, nebo chůvy za účelem hlídání potomků.

„Takže si prostě holt občas zaplatím holčinu na hlídání.” (Beatrice)

„Prostě kontaktuju někoho blízkého z rodiny.” (Hortenzie)

„Takhle, když byla nějaká vyloženě krizová situace, tak samozřejmě vypomohly babičky.. a jako určité období než děti trošku povyroستly, tak abysme byli schopní jakoby vykryt tak jsme měli třeba slečnu na hlídání.” (Felicie)

„Maminka hodně, babička, ale my už máme děti větší, takže jako nemusí pomáhat tolik.” (Delie)

„Samozřejmě, jakoby když se stalo, že byl manžel na výjezdu a manžel musel zůstat tak samozřejmě...babička.” (Chloe)

„S dětmi mi pomáhá moje mamka s jejím manželem a manželovo rodiče.” (Cecílie)

Důvěra v profesionalitu partnera

Copingovou strategii v této podobě uplatňovaly ženy ve vztahu k vypořádávání se se strachem o bezpečí svého partnera během služby. Přikládám čtyři výroky dokreslující, jakým způsobem důvěra v profesionalitu partnera uklidňuje jejich ženy.

„No, já to mám tak, že jako důvěřuju jemu jako člověku, že prostě nepůjde do něčeho, co by bylo riskantní nebo prostě že už to má takhle. V podstatě, když ten člověk slouží ze začátku, tak chce být takovej ten hrdina, co jde a půjde prostě naplno za každou cenu a postupně tak jakože vyzraje k tomu, že jako dobrý tak nemusím být všude. Takže jakoby důvěřuju jemu.” (Emilie)

„Manžel řekne, že by třeba prostě tak neriskoval..furt tak jako říká, že .. jako že na sebe dává pozor, že ví, že má tři děti prostě a to mě nějakým způsobem uklidňuje..” vyslovuje se respondentka Amálie a dodává, že při vypořádávání se se strachem o partnera ji pomáhá také funkce, kterou ve svém povolání zastává, tedy funkce strojníka: „To znamená, on primárně obsluhuje to auto, takže jako když bude nějaký velký požár nebo něco takového, tak on jakoby primárně bude stát u toho auta, to znamená jakoby v uvozkách v bezpečnější zóně. Takže tím mi on jakoby argumentuje a mě to ..víceméně mě to docela uklidnilo nebo uklidňuje.

„Říkám si, že je to perfektní chlap, perfektní šofér..” (Glorie)

„Věřím manželovi i jeho kolegům, že jsou profesionálové..vím, že se manžel může na kolegy spolehnout jako o ni na něho, jsem díky tomu klidnější. “ (Cecilie)

Odvádění pozornosti

Modifikace pozornosti směrem k nějaké náhradní aktivitě či objektu patří k jedné z možných copingových strategií. Ženy se nejčastěji uchýlily k dětem nebo vlastní práci.

Beatrice hovoří o zaměstnání se dětmi, tudíž její možnost se strachovat se stává omezenou:

„Jdu prostě za dětma a ty mě zabaví.”

Podobně se ke zvládání strachu a k tomu, co jí přitom pomáhá, vyjadřuje Emílie a Delie:

„No, ty děti, protože nemám jako na to čas (smích).” (Emílie)

„Pak.. práce, děti..prostě něčím se zabavit..” (Delie)

Spiritualita

Ignácie poukázala na roli spirituality, kterou v jejím případě hraje při zvládání strachu o manžela:

„V některých situacích mě přepadá úzkost..v situacích, kdy vím, že zrovna je venku v nepříznivých podmínkách..jsme věřící, tudíž ho odevzdávám do ochrany Nejvyššího.“

Optimistický vysvětlovací styl

Ženy byly mimo jiné pozitivně orientovány vůči budoucím potenciálním událostem, které by mohly v souvislosti s povoláním jejich partnera nastat.

„No, ale já úplně nejsem ten typ člověka, co by se zmítal v nějakých představách, nemám s tím problém. Snažím se nemít zbytečný strach vo to, co by mohlo bejt, když to vůbec nemusí přijít.“ (Emílie)

„Nejsem takovej ten typ člověka, co by jako byl takovej strašně se strachoval a přemýšlel „ježíšmarja, co když to a co když tamto“, takže to nejsem. Já právě naopak se snažím trošku jako pozitivně a jakože „jo, tak se nic nestane.“ (Beatrice)

„Naděje.. nebo jako doufám prostě doufám, že se nic nestane. Věřím prostě.“ (Amálie)

„Věřím, že to dopadne dobře, je pravda, že stát se může cokoliv každou minutu...vteřinu i když není v práci - to si říkám taky - a je pravda, že to prostě neovlivním, takže tak to vnitřně беру a nesnažím se do sebe dávat ty strachy, když se nic neděje.“ (Chloe)

Imaginace

Beatrice využívá při vypořádávání se se strachem o manžela imaginaci, kdy si představuje pozitivní obrazy v budoucnosti.

„Mně třeba pomáhá, že si když tohlecko přijde tak si začnu naopak představovat, že třeba jedeme na nějakou dovolenou a děti už jsou větší a že jsme tam jako všichni a všechno je v pořádku a jedeme na nějakéj hezký výlet. To mi pomáhá.“

Dočasná změna pracovního úvazku

Chloe uvedla mimo jiné další copingovou strategii užívanou do jisté doby. Přizpůsobila svůj pracovní úvazek, resp. pracovní dobu dětem.

„Já jsem si našla práci takovou a pracovala jsem v práci, kde jsem dělala šestnáčky, takže já jsem dělala šestnáctku jeden den, druhý den on měl čtyřicetku a třetí den jsme spolu byli doma. A tak jsme pořád jeli. Takový jsme měli režim, abysme se prostrídali, abysme se vystřídali u dětí..takže jsem takhle pracovala kvůli nim, aby to fungovalo.“

6.3 Jak partnerky vnímají působení psychologické služby u hasičského záchranného sboru

Drtivá většina žen měla povědomí o existenci psychologické služby u hasičského záchranného sboru. Ovšem, málokdy jim bylo zřejmé, že tyto služby jsou dostupné také pro ně jakožto členky hasičské rodiny. Ženy v našem souboru by se dle svých výpovědí k tomuto tématu daly rozdělit na dvě skupiny žen. Do první z nich spadá šest žen, které **ví o existenci psychologické služby, avšak netuší, že by zde fungovala také pro ně.** V tomto směru by se tedy dalo uvažovat o nedostatečné informovanosti.

„Myslím si, že účelem té psychologické pomoci je, aby ti kluci, když jsou po zásahu, který byl nějakým způsobem hodně stresující v případě, že pocítujou nějaké aktuální jako příznaky nepohody tak, aby byli schopní to s někým probrat a nějakým způsobem to odfiltrovat, ale ve vztahu k rodině jakoby si myslím, že ten účel je prostě někde jinde.“ (Felicie)

„Myslím, že by měla být tahle pomoc využita v případě, kdy dojde ke zranění nebo smrti hasiče.“ (Cecílie)

Amálie ví o existenci psychologické služby dostupné pro příslušníky hasičského záchranného sboru, přestože o ní nepojala příliš valného mínění:

„Vím, že ji manžel nijak nevyužívá a nemluví o ní příliš dobře, protože ta psycholožka, která u nich působí tak říkal manžel, že u výjezdu nebyla nikdy. Jako manžel většinou říká, že vlastně nechápe, proč tam ten psycholog je, protože ten jejich psycholog prostě nefunguje a vím, že ještě pak říká, že už to není jen ta psycholožka,

ale že už jsou tam ještě dva pomocníkové psychologa v té kanceláři a že vlastně neví, co tam dělají..“ a rovněž uvádí, že o možnosti využití psychologické služby u tohoto sboru pro rodiny hasičů nic netuší: „Nevím o téhle možnosti, vy jste vlastně první, kdo mi něco takovýho říká. Jako my jsme se nikdy nic takového nedozvěděli ..myslím si že ani jako manžel...a to jo, to jim jako asi řekli, že teda by tam jako mohli jít, ale nikdy neměl jako nějakou jako nutnost toho nebo potřebu toho prostě využít. Nikdy by mě jako nenapadlo „potřebuju psychologa tak vyzkouším toho hasičského“. Tak by mě to nenapadlo, ta informace se k nám nikdy nedostala. A vlastně žádná informace jako že by s náma prostě hasičský záchranný sbor jako komunikoval jako tím, že jsme prostě jako rodina těch jako hasičů, tak to se nikdy nestalo.“

Emílie, stejně jako některé další ženy, taktéž netušila o možnosti využít nabízené psychologické služby pro rodiny hasičů a nadto si ani nedokázala představit, že by tak učinila. Raději by tedy oslovila své kamarádky nebo hledala jiného odborníka. Důvodem je **absence bezpečného prostoru** v souvislosti s hasičským psychologem/psycholožkou.

„Neumím si představit, že by to někdo využil, není tam pocit toho bezpečí, což tady musí být zásadně, no. Jako já si myslím na druhou stranu, že by to bylo třeba, aby tam nějaká ta psychologická podpora byla nebo ta možnost té podpory, ale zase na druhou stranu vím, že to není jednoduchý jako zařídit anebo využít, protože prostě tam v podstatě nejdůležitější je ten pocit bezpečí a ten tam být nemůže, když je to pod zaměstnavatelem..“ dokládá Emílie a zároveň vyjadřuje obavy z potenciálního oslovení psychologické pomoci také z důvodu narušení loajality vůči vlastnímu manželovi: „...bych si připadala že ho zradím v podstatě, že když půjdu k psychologovi, kterej jako je pod jeho zaměstnavatelem, tak jako já bych osobně šla k někomu, koho navštěvuju já a zná mě a důvěřuju mu. Tady bych to řešila jakoby s těma kamarádkama svýma, protože mě znají.“

Dále analýza poukázala na existenci druhé skupiny žen, které **ví o činnosti psychologické služby u hasičského záchranného sboru a poskytování podpory jak pro hasiče, tak pro jejich rodiny.**

„Vím, že třeba kdyby v uvozovkách se něco vážného stalo, tak vím, že mají hasiči, policisté, takové ty záchranné složky že mají psychologa, kterého nabízejí i těm rodinám, to vím, jo..tím, že jsem měla hodně těžký rozvod první, tak jsem upadla do depresí a já mám svého, takže já bych ho nepotřebovala.“ (Hortenzie)

Další dvě ženy, tedy Delie a Chloe, spadající do této skupiny vyjádřily navíc **pozitivní postoj** vůči psychologické službě a připravenost se na ni obrátit v případě potřeby.

„Znám velice dobře psychologickou službu, všichni ji důvěřujeme a důvěřují ji hasiči hlavně, mají ji hrozně rádi, takže kdyby byl nějaký problém tak bych za ní šla, určitě šla.“ (Delie)

„Já si myslím, že je super..a jednoznačně je to správné, protože každý to nezvládne jakoby tak, jak já to cítím že to zvládnou, ale můžu se dostat do stavu kdy si řeknu že teď to potřebuju a zajdu za psychologem ..třeba kdyby se někomu něco v práci stalo a nevěděla bych jak s ním komunikovat, tak bych za ní šla.“ (Chloe)

K Beatricii se informace o existenci psychologické služby nedostaly vůbec, nicméně potenciálně se možnosti oslovení psychologa činného u tohoto sboru nebrání.

„To jsem tak jako nevěděla. Nebo nikdy mi o tom manžel neříkal, že by tam byl nebo tak..“ a dále doplňuje: „Nemám pocit, že bych měla nějaký problém s tou profesí, které bych potřebovala takhle řešit. Nebo ani..možná prostě kdyby nastala nějaká situace tak jako tomu se nebráním, ale nemám teď pocit, že bych to potřebovala. Teď si třeba nedokážu představit nějakou situaci, která by mě k tomu jako dovedla, no..jako v současný chvíli, době asi ne. Zatím to tak nějak dokážu vyřešit sama.“

6.4 Co by ženy potřebovaly od psychologické služby hasičského záchranného sboru (doporučení odborníkům)

Některé z žen se k této problematice nedokázaly vyjádřit ve smyslu nabídky možností zlepšení činnosti psychologické služby směrem k vlastní osobě. Případně přicházely s návrhem doporučení na zkvalitnění činnosti psychologů vůči svým protějškům.

Potřeba blízkosti od odborníka

Z výpovědi bylo možné poukázat především na potřebu blízkosti od psychologa/psycholožky směrem k hasičům i jejich rodinám včetně vzájemné znalosti.

„By bylo hrozně dobré, kdyby třeba ty rodiny se mohly více sbližovat, jako ty partnerky, manželky těch hasičů, protože mezi nima fakt cítíte něco jiného než s ostatníma..“ (Hortenzie)

„...s těma lidma se úzce přáteli a myslím si, že je to hrozně důležité, protože ji potom prostě důvěřují a víc se jí svěřují samozřejmě. Takže ona prostě na ty akce sportovního klubu jezdí, chodí s náma, zná nás s manželem, zná naše děti..prostě vidět se mimo práci. Prostě máte k těm lidem úplně jiný vztah. Oni se pak svěřují, ona se svěřuje..a je to na takové přátelské bázi. Myslím, že ti chlapi už nejdou pro psychologickou pomoc, ale jdou si s ní jako povykládat..a co je tíží a to..a to je důležité, že nejdou jako za psycholožkou, ale za kamarádkou.“ vyjadřuje se Delie k psycholožce působící v rámci jejich kraje.

„Myslím, že pokud je jakoby nějaká spolupráce je tam navázaná tak jakoby trochu něco o těch jednotlivých hasičích ví jakoby myslím z toho pohledu jakoby zařadili typově, jestli jsou to osoby silný, který zvládnou toho spoustu, jestli zvládnou toho hodně nebo mají svoje bolístky v čem jsou jakoby citlivější, tak pokud je tam navázaná jakoby spolupráce, tak si myslím, že asi to jsou ty základní věci.“ (Felicie)

Potřeba být informována

Amálie prezentovala potřebu být informovaná ze strany psychologa/psycholožky v situaci, kdy manžela odvolají k náročnému výjezdu spojeného s delší časovou investicí a sám nebude mít prostor ji tuto skutečnost ohlásit.

„Možná ve chvíli, kdy by se třeba stalo, že jsou na nějakém výjezdu a nepřijedou, jo, tak bych to možná uvítala, kdyby nám teda sdělili, že manžel prostě vyjel ráno v půl sedmý ještě před vystřídáním směny a je to tak náročná situace že prostě domů nepřijede a nepřijede třeba dalších šest hodin, tak v tu chvíli bych třeba ocenila, kdyby mi ten sbor zavolal.“

Větší svoboda

Dalším odhaleným tématem byla větší svoboda a dobrovolnost v nabídce psychologické pomoci.

„Ti kluci říkají, že ony jsou takové..násilné, jo..kdyby byly trochu..trošku ženštější...kdyby mohla ta holčina tam přijít a nebylo to s prominutím nahlášené jak kdyby přišel prezident Zeman..kdyby ona mohla přijít a řekla „jo, kluci..pojdme si o tom popovídat“..nebo „nechcete?“ ale oni to mají nařízené.. přijde psycholog a tak to bude.. když je svolají a ještě tím pitomým rádiem tak už to je averze.“ (Glorie)

Emílie zde zdůrazňuje potřebu svobody i ve výběru osoby psychologa a hovoří o obavách z případného využití jediného hasičského psychologa, kterého nezná:

„Nemyslím si, že by to fungovalo tento systém tý psychologický podpory od toho zaměstnavatele jakoby takhle. Muselo by to být dotovaná třeba, jo že jakoby „ano, máte tendle problém, tak vám prostě přispějeme, abyste si mohla zařídit terapii“. Jako něco svobodnějšího ta volba toho člověka, protože ne každému vyhovuje stejný terapeut že.. to je hodně individuální a každý má radši jiný směry, takže těch směrů je spousta, tak asi jako takhle tu podporu. Aby to zůstalo jakoby individuální a anonymní trochu více.“

Ignácie jako jediná přispěla s nápadem zapojení rodin hasičů do rekondičního pobytu:

„Kdyby třeba podporovali to, že na ozdravný pobyt, na který maj po patnácti letech každý rok nárok mohly jezdit aspoň na část i jejich rodiny, samozřejmě bychom si ho hradily.“

6.5 Shrnutí výsledků

Po komentované analýze výsledků bychom si pro přehled dovolily shrnout závěry, k nimž jsme došly. Ve spojitosti s tématy, která se objevila v souvislosti s rodinným soužitím s profesionálním hasičem se ukázala jako poměrně podstatná **organizační kultura** přenášející se často například do volného času rodin. Ve spoustě z nich se manželky scházejí s dalšími, případně členové rodiny hasičů podnikají společné výlety, navštěvují akce pořádané sborem a podobně. Jiné tyto akce nevyhledávají ani se s dalšími partnerkami hasičů nestýkají. Jako velmi palčivé se ukázalo téma **směnného režimu** práce hasiče, který zasahuje i do různých důležitých rodinných akcí, vystoupení dětí, případně také svátků v podobě Vánoc či Velikonoc. Partnerky jsou tak celých čtyřicet hodin odkázány samy na sebe. Později, zvláště s většími dětmi, jsou schopny si ve směnnosti najít výhodu. Ovšem, pro matky pečující o malé děti ve věku do tří let se jedná o téměř nekonečný časový úsek. Se směnným režimem se pojí **nutnost plánovat**. V rodinách hasičů našeho souboru se plánuje vše velmi dlouho dopředu. Míjíme tím dovolené, rodinné akce, setkávání s přáteli a nezdá se, že si podle směnového kalendáře plánuje program samotná partnerka. Dalším tématem úzce spojeným se směny hasičů je **odloučení**. Ženy musí počítat s možným dlouhodobým výjezdem partnerů například k povodním či jiným živelním katastrofám. Odloučení se týká také několikátýdenních školení. Jak jsme již zaznamenali, práce hasiče patří k těm nejnebezpečnějším a rizika, která s sebou služba u hasičského záchranného sboru nese, si dobře uvědomuje i většina partnerek hasičů. Uvádějí **prožívání strachu** jako součást každodenní reality. Strach je nejintenzivnější na počátku služby partnera a postupně se ustaluje. Ženy hasičů v našem výzkumném souboru popisovaly své protějšky jako velmi klidné, připravené vždy pomoci, rozvážné i ve vypjatých situacích. Pociťovaly vůči nim potažmo sboru jako takovému značnou důvěru až hrdost. Jako poslední téma týkající se rodinného soužití byla odhalena určitá potřeba **přizpůsobit se a tolerovat** svůj hasičský protějšek. Zejména ve smyslu častých akcí pořádaných kolegy, mimořádných výjezdů trvajících dlouhou dobu i směnného režimu.

V rámci copingových strategií partnerek hasičů bylo identifikována **potřeba kontaktu** s partnerem, ať už prostřednictvím SMS nebo telefonického hovoru. Partnerky

v tomto smyslu akcentovaly potřebu vědět, zda došlo k výjezdu, případně, zda se z něj všichni v pořádku vrátili. Ženy dále přirozeně **vyhledávaly sociální oporu** ze stran rodinných příslušníků či kamarádek. Nejčastěji se jednalo o vzájemné sdílení, pomoc s hlídáním dětí, za jehož účelem také využívaly služeb chůvy. Zejména při zvládání strachu o partnera a jeho bezpečí, pomáhala partnerkám **důvěra v jeho profesionalitu**. Věřily, že se nepustí do zbytečného rizika. Vůbec víra a optimismus se ukázaly jako poměrně často zastoupené copingové strategie. Jedna z žen uváděla také **imaginaci**, čímž se myslí vyvolání určité pozitivní scény týkající se společné budoucnosti (viz výsledky). Jiná naopak uváděla **přizpůsobení pracovního úvazku** za účelem efektivnějšího skloubení práce a rodiny.

Ve třetí výzkumné otázce jsme se zajímaly o působení psychologické služby u HZS ČR a způsob, jakým ji vnímají samotné partnerky hasičů. Ženy v našem souboru spadaly do dvou skupin. V první z nich se nachází šest žen, které **ví o existenci psychologické služby, avšak netuší, že by zde fungovala také pro ně**. Vnímaly v působení psychologické služby nedostatek bezpečí. Druhá skupina žen **veděla o činnosti psychologické služby u hasičského záchranného sboru a poskytování podpory jak pro hasiče, tak pro jejich rodiny**. Mezi ženami se našly takové, které ji percipovaly jako velmi pozitivní.

Kromě toho, jak partnerky hasičů psychologickou službu vnímají nás zajímalo, co by od ní potřebovaly. Ženy potřebovaly cítit především **blízkost ze strany psychologa/psycholožky** směrem k hasičům i jejich rodinám a také vzájemnou blízkost. V tomto kontextu šlo především o to, aby psycholog vystupoval autenticky, jako člověk nebo dokonce jako kamarád. Byla též akcentovaná potřeba vytvářet podmínky pro setkávání rodin mezi sebou. V nabídce psychologické služby by ženy rády pocitovaly **větší míru dobrovolnosti**. Zaznělo také doporučení ohledně **zapojení rodin do ozdravného pobytu a poskytnutí informací** o aktuálním počínání hasičů v případě, že se partner nevrátí domů včas (to znamená kde se aktuálně nachází a s jakým typem události se potýkají).

7 Diskuse

Na následujících stranách budeme uvažovat nad závěry, ke kterým jsme dospěly v rámci výzkumné části této práce. Shrnujeme možný praktický přínos výzkumu, věnujeme se též chybám, jichž jsme se během procesu výzkumu mohly dopustit. Výsledky pramenící z výzkumu k této diplomové práci porovnáváme s dosavadními zjištěními jiných autorů.

Cíl této práce spočíval ve zmapování zkušenosti žen s rodinným soužitím po boku profesionálního hasiče. Rovněž bylo usilováno o rozšíření povědomí ohledně psychologické služby fungující u hasičského záchranného sboru. Lze říci, že cíl práce byl splněn. V rámci výzkumu byly stanoveny čtyři výzkumné otázky týkající se v podstatě běžného fungování partnerek hasičů, tedy rodinného soužití s profesionálním hasičem. Bylo vedeno celkem deset rozhovorů s partnerkami hasičů, a to ve čtyřech krajích České republiky. Díky výsledkům rozhovorů s ženami žijícími po boku profesionálního hasiče byly zodpovězeny výzkumné otázky, a tedy odhaleno několik nosných témat. Souhlasíme s Kirschmannovou (2015), která v tomto směru připomíná, že jednotlivá témata nemusí být nutně specifická jen pro hasiče a jejich rodiny, ale mohou se objevovat i v rodinách příslušníků jiných bezpečnostních sborů (Policie, Armáda, a jiné). Dodáváme, že mohou vyvstávat i v rodinném soužití, kde jeden z partnerů působí na pozici s vysokou mírou stresu, rizikovými situacemi, zodpovědností, prací organizovanou na směny. Mezi ně se může řadit povolání lékaře, pilota, a podobně. Především téma tolerance ve vztazích je očekávané plošně, zvláště mezi muži (Douchová, 2009).

První výzkumnou otázkou bylo usilováno o zachycení témat charakteristických pro zkušenost partnerek hasičů ve spojitosti s jejich společným rodinným soužitím. Část žen v našem souboru vnímala pozitivně organizační kulturu stanice ve smyslu společných akcí, setkávání se s ostatními partnerkami hasičů i celými rodinami. Jiné, zvláště mladší ženy, takto zapojeny nebyly a společné akce nevyhledávaly. Celkové prostředí stanice z pohledu partnerek hasičů se shoduje s tím, jak je popsáno v teoretické části práce. Obecně lze říci, že partnerky hasičů, které se tohoto výzkumu účastnily, nevnímaly svou roli jako nějak speciální, nepovažovaly povolání hasiče za zvláště specifické, aby samo o sobě ovlivnilo jejich vztah. Většina z nich se domnívá, že jde především „jen“

o zvyknutí si na strach a směnný režim. Kromě toho se snažily nalézat možnosti, strategie vedoucí k zabezpečení plynulého chodu rodiny. Své protějšky podporovaly, vykreslovaly s pozitivními vlastnostmi, především s připraveností pomoci druhým, schopností zachovat klid i v napjatých situacích, z čehož se u nich jakožto partnerek, rodily i pocity určité hrdosti. Tato hrdost nebo možná lépe řečeno směsice vzhlížení s důvěrou, však nebyla podávána takovým způsobem jako ve výzkumech z amerického prostředí. Podle závěrů Regehr (2005), dokonce pocity hrdosti vůči manželovi slouží jako jistá forma copingu, což však z tohoto výzkumu nevzešlo. Ženy sice partnery obdivovaly, pociťovaly nezářka důvěru vůči sboru, avšak nijak výrazně, jak naznačují i řádky výše. Tendence k „hrdinizaci“ může být také dána kulturně, jelikož se v teoretické části opírám především o americkou literaturu. Prostor České republiky se od amerického samo o sobě odlišuje, a to včetně práce hasičů, čímž míníme především počet a charakter výjezdů. Roli zde hraje i skutečnost, že profese hasiče u nás patří k velmi respektovaným, ceněným a zkrátka se těší značné sociální prestiži. Jinak by tomu mohlo být v případě výzkumu partnerek policistů vzhledem k tomu, že jejich profese může u populace vyvolávat vyšší míru ambivalentních pocitů.

Vlastnosti, jimiž vykreslovaly ženy v našem výzkumném souboru své protějšky odpovídají určitým predispozicím hasiče, jak jsme se dočetli v podkapitole věnované osobnosti v kontextu partnerských vztahů. Připravenost okamžité pomoci druhým je taktéž z části dána profesionálním výcvikem, jehož část je věnována první pomoci a otázkami s ní spojenými.

V oblasti copingových strategií byla odhalena potřeba vyhledávat sociální oporu, ať už ze strany rodinných příslušníků nebo kamarádek. Ke stejnému zjištění došli i zahraniční autoři (Pfefferbaum, North, Bunch, Wilson, Tucker, & Schorr, 2002). Tuto skutečnost vidíme jako užitečnou a přirozenou právě pro ženy, které mají tendenci ji vyhledávat více než muži (Urbanovská, 2009). Začlenění se ve společenské struktuře značně přispívá k psychické pohodě a zdraví. Protektivní náboj sociální opory opakovaně potvrzuje většina výzkumů (Šolcová & Kebza, 1999). Vidím v sociální opoře také příležitost k ventilaci emocí, díky níž získáme pozitivní vliv na subjektivně prožívaný stres či strach, jak ve svém díle uvádí Křivohlavý (2001). Opora přicházející k jedinci

skrze další osoby se totiž může odrazit na způsobu zvládání náročných situací (Schwarzer & Leppin, 1991 in Šolcová & Kebza, 1999). V případě žen se jednalo kupříkladu o skloubení péče o děti, vlastního zaměstnání a absence partnera vzhledem ke směnám. Významný mezník, a tedy i prostor pro vyhledávání sociální opory udávaly ženy také při narození dítěte a péči o něj. Zároveň vnímaly toto období jako nejnáročnější na koordinaci společného času s partnerem a zároveň času individuálního. Vystávala potřeba podělit se o péči o dítě s partnerem, který však vlivem směnného režimu nebyl k dispozici. Potřeba sdílení péče o potomka a též pocity nepohody, zátěže se shodují s poznatky Vágnerové (2012). Ta hovořila o možnostech prožívání nevladatelné zátěže, nízké míry pomoci ze strany partnera. Jestliže je péče o potomka mezi partnery sdílená, může jejich vztah prohloubit. Ženy partnera a jeho pomoc zvláště v tomto období výrazně potřebují. Jak již bylo naznačeno v teoretické části, snadnější přístup k sociální opoře mají lidé věřící, nábožensky organizovaní. Ovšem, spiritualitu ve smyslu náboženské víry udávala jako zdroj opory pouze jedna respondentka. Naopak ve studii Regehr (2005) se na náboženskou víru odkazovalo hned několik partnerek hasičů. Přičítáme to obecně převládajícímu ateismu v naší republice (ČSÚ, 2014) a nepokládáme poznatek za překvapující. Zejména ve spojitosti se zvládáním strachu o bezpečí partnera pomáhala některým ženám důvěra v jeho profesionalitu, což se shoduje s poznatky Regehr, Dimitropoulos, Bright, George, & Henderson (2005). Jedna respondentka uváděla jako určitou zvládací strategii imaginaci, přičemž ta v kontextu jiných studií partnerek hasičů nalezena nebyla. Jak plyne z charakteru metody, osoba si představuje například pozitivní scénu z budoucnosti a koncentruje se pouze na ni, což přináší ozdravný efekt (Křivohlavý, 2001). Výrazně zastoupena byla strategie obsahující kognitivní aspekt, a sice optimistický vysvětlovací styl. Lidé disponující tímto vysvětlovacím stylem mají sklon vnímat jisté pro ně podstatné události v přítomnosti i budoucnosti pozitivním způsobem (Lazarus, 1993 in Paulík, 2017). Některé ženy v tomto souboru zřejmě patří do této skupiny lidí a zdá se, že potenciálně mohou zvládat náročnější situace lépe. Stejně jako v studii Regehr (2005) se i v tomto výzkumu objevila strategie přizpůsobení pracovního úvazku ze strany ženy za cílem zajistit chod rodiny. Na rozdíl od jejích závěrů se v našem výzkumném projektu neukázal humor jako výrazná zvládací strategie. Některé ženy o tomto specifickém humoru hovořily, ale nepřipojovaly se k němu ani jej

neuváděly jako strategii pro zvládání stresu. Ženám v tomto výzkumném souboru pomáhalo též zaměstnání se jinou činností, nejčastěji běžnými povinnostmi spojenými s domácnostmi, dětmi či vlastní pracovní činností.

Dále se výzkumné otázky soustředily na zjištění pohledu partnerek hasičů na působení psychologické služby společně s tím, co by od ní potřebovaly. Tady je vhodné hovořit o pokroku psychologické služby fungující u tohoto sboru. Dle našeho názoru je v porovnání s dalšími složkami integrovaného záchranného systému nejvíce rozvinutá, přesto však výsledky výzkumu indikují jistou neinformovanost ve smyslu obeznámení rodin hasičů s dostupnými službami hasičských psychologů vůči nim. Jedna skupina žen o existenci psychologické služby věděla, ale netušila, že by mohla jejích služeb využít stejně jako její partner. Druhá byla této možnosti znala, přičemž některé ženy této skupiny vůči ní zastávaly pozitivní postoj, bez váhání by ji v případě potřeby využily. U jiných naopak převládal negativní postoj, kdy udávaly pocit nedostatečné důvěry vůči osobě psychologa, čímž se dostáváme k vyjádřeným potřebám partnerek na adresu psychologické služby. Zmíněna byla především blízkost, podpora znalosti rodin hasičů mezi sebou i psychologem. Zde nám přichází na mysl důležitost postoje samotného partnera vůči psychologické službě, jelikož vystupuje vůči partnerce jako jakýsi informační kanál a zdá se, že jeho mínění se přenáší na to, jakou optikou ji vnímá ona sama. Velmi záleží na tom, z jakého kraje respondentky pocházely, jelikož v každém regionu funguje psychologická služba odlišným způsobem, což vychází z jiných možností služby i odlišných charakteristik samotného psychologa. Péče o rodiny v České republice je v podstatě na začátku, kdežto v zahraničí existují například programy pro manželky/partnerky hasičů (Hildebrand, 1986; Kirschman, 2015). Ženy rovněž naznačovaly pocity nedůvěry vůči psychologické službě a loajality vůči svému partnerovi, přičemž tato skutečnost představovala překážku pro oslovení hasičského psychologa a využití jeho služeb. Zajímavou připomínku přináší Regehr (2005), když uvažuje nad zřízením neformální svépomocné skupiny partnerek hasičů pro umožnění sdílení pocitů, zkušeností. Napadá nás, že toto může být užitečné v okamžiku obecně náročné vývojové fáze v životě žen, například již zmíněného mateřství nebo v případě,

že partner ženy původně zastával jiné povolání a nyní si ona i celá rodina musí zvykat na zcela odlišné podmínky.

Žádná diplomová práce pravděpodobně nedosahuje dokonalosti a jinak tomu není ani v tomto případě. Jsme si vědomy omezení, která mohla mít vliv na výzkumný proces a výsledky zkreslit. Výzkumný soubor neoplýval důslednou homogenitou, ačkoliv byla předem určena kritéria pro jeho výběr. Jedna z žen účastnicích se výzkumu oproti ostatním například pečovala o pět dětí, což samo o sobě značně ovlivňuje fungování rodiny. Drtivá většina žen vychovávala malé děti nebo děti do osmnácti let, ve výzkumném souboru se však nacházely i respondentky mající již děti dospělé. Vnímáme zde tedy i vliv odlišného stadia vývoje rodiny. Jiný chod a jiné záležitosti bude řešit rodina se staršími školními dětmi a jiné naopak rodina s dětmi navštěvujícími školku. V rodině jsou její členové úzce propojeni, co se týká jednoho ze členů, snadno se přenáší na druhé (Bertalanffy, 1968 in Hendricks-Ferguson, 2000). Svou roli hraje také délka soužití partnerek se svými protějšky, délka služby partnera u hasičského sboru, počet dětí, profese partnerky, místo bydliště a služby partnera. Nejkratší období společného soužití mezi partnery činilo v našem souboru 5 let a nejdelší 37 let. V dlouhodobých vztazích už partneři měli šanci projít krizemi, pochopit jeden druhého, naučit se hledat kompromisy, navíc, v případě soužití trvajících 37 let se nabízí role odlišného společenského kontextu. Protějšky na sebe mohou nahlížet jinak než například před dvaceti lety, kdy se nacházeli také ve zcela jiném stadiu vztahu. I ve výsledcích tohoto výzkumu vidíme rozdíly mezi mladšími a staršími ženami, zejména co se týče nalézání výhod ve směnném režimu, trávení společného času. Ženy, jejichž děti již dosáhly dospělého věku stojí před úkolem přeorganizovat volný čas, modifikovat partnerský vztah, jelikož v této době často čelí situaci takzvaného prázdného hnízda. Svůj čas na rozdíl od žen pečujících o malé děti nemusí nutně věnovat jim, jak naznačují Teachman, Polonko, & Scanzoni (1999 in Blatný, 2010). Čím delší dobu je partner ve službách sboru, tím více je potenciálně vystaven traumatu, syndromu vyhoření, a jiným vlivům, jak jsme se již dotkly v teoretické části práce. Záleží také, v jakém kraji partnerky hasičů žijí a kde jejich protějšky slouží. Každý kraj má svá specifika týkající se charakteru výjezdů včetně jejich počtu, tudíž by se zde dalo uvažovat

nad vyšší mírou prožívaného strachu o partnera v souvislosti s vysokou četností výjezdů. Samozřejmě, přímá úměra zde platit nemusí, jelikož bereme v potaz vliv osobnosti – některá z žen může mít přirozeně vyšší sklon k prožívání úzkosti, strachu a nedisponovat optimismem. Ženy v tomto výzkumném souboru pocházely ze čtyř krajů, a sice Jihočeského, Plzeňského, Moravskoslezského a Zlínského. Minimálně na základě údajů ze statistických ročenek lze konstatovat, že třetí ze jmenovaných krajů má největší počet výjezdů. Odkazy pro jejich dohledání uvádíme v teoretické části, konkrétně v podkapitole zabývající se riziky povolání hasiče. Když jsme zmínily úlohu profese partnerky, měly jsme na mysli její možnosti případné práce z domova nebo flexibilní pracovní doby, díky níž zvládne lépe skloubit domácnost a péči o děti, jak bylo nastíněno v podkapitole o pracovně-rodinném konfliktu. Místo bydliště partnerek hasičů se může odrazit na sociální opoře poskytované jinými partnerkami hasičů. Máme na mysli například skutečnost, že některé z nich žijí od ostatních příliš daleko, a tak představuje možnost scházení se a sdílení větší překážku.

Výzkumný soubor byl sestavován metodou sněhové koule, přičemž osloveno bylo více než deset žen reálně vystupujících ve výzkumné části. Závěry mohl zkreslit tedy i samovýběr, protože rozhovory poskytly jen ženy, které byly tomuto počínu nakloněny. Pět žen účast na rozhovoru odmítlo. Klademe si otázku, proč se tak stalo. Dvě z žen přímo vyjádřily, že se nepokládají za „komunikativní typy“, k problematice by tedy příliš informací neposkytly a vůbec představa celkového rozhovoru se mnou pro ně nebyla přijatelná. U zbylých žen lze nad důvody odmítnutí účasti pouze vytvářet domněnky. Říkáme si, že se mohly zaleknout tématu práce, možnosti, že se dostaneme k příliš intimním otázkám nebo se aktuálně nacházely v řešení soukromé krize a rozhovor by tudíž představoval poměrně zraňující podnět. Téma jim také mohlo připadat jako nezajímavé, nemuselo se jim podařit najít přes své vytížení prostor.

Za další limit považujeme osobu výzkumníka. V procesu realizace rozhovorů totiž spolupůsobí na to, kam a jakým způsobem se bude ubírat, zda respondent bude více otevřený v odpovědích nebo naopak propadne pocitu nedůvěry, což se ve výpovědích projeví. Jinými slovy hovoříme o tom, že data se v kvalitativním přístupu vlastně vytváří ve vztahu mezi tazatelem a dotazovaným, tudíž osoba výzkumníka představuje velmi

důležitý faktor (Kaufman, 2010). Autorka práce přiznává svou nezkušenost s vedením rozhovorů, což se mohlo i přes snahu projevit kupříkladu na způsobu pokládání otázek. Tazatel také vystupuje jako aktivní filtr akceptující to, co mu zapadá do jeho pojmání a zároveň odmítá přijmout opačné (Miovský, 2006). Zároveň bychom měly podotknout, že každý rozhovor probíhal jiným způsobem, tedy za trochu jiných podmínek. Partnerky hasičů, které se rozhovorů účastnily, byly obvykle velmi zaneprázdněné, vliv měl i počet jejich dětí a s tím spojená nutnost se o ně postarat, čímž mohla být kontinuita rozhovoru narušena stejně tak jako pohodlí respondentek.

Když už hovoříme o osobě výzkumníka, dovolily bychom si uvést na tomto místě stručnou reflexi autorky práce ve výzkumném šetření. Je třeba říct, že pochází z rodiny, kde jeden z jejích členů sloužil jako profesionální hasič, jiní působí jako hasiči dobrovolní. Nezřídka bojovala s ambicemi urychlit rozhovor a tím poskytnout prostor pro vyřízení rodinných záležitostí (nejčastěji umožnit ženám, aby se věnovaly dítěti, jak zmiňuje výše). Samotnou ji překvapil postoj většiny partnerek hasičů k vnímání vztahu jako nijak specifického a párkrát přistihla sebe samu, jak se tím nechává odradit, přestává věřit, že to, co zkoumá má nějaký význam. Potýká se s úskalím udržet rozhovor stále hloubkový s plnou angažovaností v něm. Podobně tomu bylo v případě úsečných odpovědí ze strany respondentky. Obecně je typ člověka, který má potřebu jakéhosi „dobrého tvaru“, jinými slovy, aby věci zapadaly do jejího světa. Myslí, že tento sklon se projevil v kladení otázek. V průběhu rozhovoru si vytvořila hypotézu k tomu, co respondentka říká, chtěla si ji ověřit a bohužel se uchýlila k sugestivně formulované otázce. V tomto smyslu se musela hlídat i v procesu kódování a nalézání témat. Nicméně, autoreflexe byla během výzkumu prováděna a s každou další respondentkou vznikaly rozhovory zdařilejší.

Při provádění literární rešerše jsme narážely na nedostatek příslušné literatury vycházející z našeho prostředí, proto diplomová práce staví především na zahraničních literárních zdrojích a výzkumech, což vnímáme jako jisté omezení. Důvody souvisí s již zmíněnou jinakostí prostředí, počtem výjezdů, charakterem jednotlivých zásahů a vůbec společenským kontextem zejména Spojených států amerických. Na téma osobního života hasičů není snadné nalézt vhodné literární prameny ze zahraničí, natož z České republiky.

U nás se hasiči samotnými a jejich soukromými životy nikdo dlouhou dobu nezabýval. Psychologická služba vznikla teprve v roce 2003 (Dittrichová, 2014), od té doby se rozvíjí, avšak problematiku partnerských a rodinných vztahů řeší transparentně v koncepci služby vydané roku 2017 s výhledem realizace v roce 2020 (Dittrichová & Wolf Čapková, 2017).

Neopomenutelný nedostatek výzkumu spočívá v charakteru kvalitativního výzkumu, jímž nelze poznatky generalizovat, spíše slouží k prvotní exploraci určité oblasti. Domníváme se, že k problematice této diplomové práce bylo zapotřebí využití kvalitativního přístupu, příště bychom však kombinovaly silnou stránku kvalitativního zkoumání společně s metodami kvantitativního výzkumu. Zajímavá by mohla být replikace zahraničního výzkumu k disertační práci (Lowry, 2007) spočívající ve zkoumání párové resilience. Metodologický design zahrnoval právě jak kvantitativní metodu (sebeuposuzovací škálu zjišťující spokojenost v manželství), tak metodu polostrukturovaných rozhovorů s oběma partnery. Předem tak byly vytypovány nejspokojenější dvojice, u nichž se následně zkoumala resilience. Toto provedení též zaručuje větší homogenitu výzkumného souboru. Je možné ponechat si informace z rozhovorů a doplnit je o diagnostický nástroj, například pro zjišťování strategií zvládání stresu (SVF 78), partnerské spokojenosti a podobně, čímž bychom zajistily validizaci výzkumného procesu, respektive jednotlivých zjištění. Další možností pro zkvalitnění výzkumu je rozšíření výzkumného souboru a navýšení počtu tazatelů. Cítíme jistě rozdíl v provedení rozhovoru s deseti respondentkami a respondentkami, jejichž počet se blíží kupříkladu třiceti. Komplexnější pohled na fungování dvojice bychom teoreticky získaly též dotazováním obou partnerů, případně i dalších rodinných příslušníků. Ženy totiž mohou vnímat partnerský vztah jiným způsobem, než jejich partneři, s čímž se pojí, že jednotlivé výroky respondentek odrážejí osobnost jich samotných, nikoliv nutně rodinné soužití ve skutečnosti.

I přes nedostatky předkládané diplomové práce je vhodné upozornit zejména na její originalitu, jelikož tomuto tématu v našich podmínkách nebyla věnována pozornost. Jedná se o prvotní sondu do oblasti rodinného soužití s odkazem na pracovní prostředí. Závěry plynoucí z našeho výzkumného šetření mohou přispět k rozvoji

podpory vůči rodinám hasičů a samotným partnerkám, informují především psychologickou službu činnou u hasičského záchranného sboru, inspirativní však mohou být i pro rodiny jiných pracovníků integrovaného záchranného systému, jelikož identifikované stresory mohou být velmi podobné. Zároveň slouží výzkumný počín částečně jako určitá možnost zviditelnění aktivit psychologické služby pro partnerky hasičů. Studií, které se věnovaly hasičům existuje poměrně dost, avšak hrdinové nejsou jen oni, ale též jejich ženy vytvářející příznivé domácí prostředí, a tak se práce koncentrovala na přínos poznatků týkajících se jich samotných a jejich potřeb.

Závěr

Tato diplomová práce se zabírala zkušenostmi partnerek s rodinným soužitím s profesionálním hasičem. V teoretické části byla podrobněji představena profese hasiče včetně prostředí, v němž pracuje, možných potenciálních rizik s ní souvisejících. Stručně došlo k představení činností psychologické služby. Druhá kapitola se věnovala možnému dopadu profese hasiče na rodinné soužití. Akcent byl kladen na popis pracovně-rodinného konfliktu, nástin pohledu na současnou podobu rodiny v podmínkách naší republiky. Kromě toho se čtenář dozvěděl o vlivu osobnosti partnerů na vztah a nejčastěji zastoupených tématech, která rodiny hasičů řeší.

Výzkumná část práce se koncentrovala na výzkum spjatý s tématem práce. U partnerek hasičů ve výzkumném souboru nejvíce vystupovala do popředí témata jako směnný režim patřící k této profesi, odloučení rodiny od partnera, nutnost plánovat velmi dlouho dopředu, strach o partnera během služby, a konečně nutnost přizpůsobit se a tolerovat protějšek společně s jeho zaměstnáním a otázkami k němu patřícím. Dále byly identifikovány různé strategie zvládání užívané partnerkami hasičů, například vyhledávání sociální opory, optimistický vysvětlovací styl či potřeba kontaktu a odvádění pozornosti. Ve vztahu k psychologické službě pociťovaly některé ženy kladné pocity spojené s přátelskými vztahy vypěstovanými mezi odborníkem a jednotlivými rodinami hasičů, jiné naopak nedůvěru.

Přestože práce má svá omezení, považujeme ji za poměrně originální počín na výzkumném poli. Práce se dá pokládat za prvotní sondáž do rodinného soužití s profesionálním hasičem. Získané výsledky mohou sloužit jako materiál uplatnitelný v práci s hasiči a jejich partnerkami, rodinami. Vzhledem k předpokládaným podobnostem rodin hasičů a rodin ostatních pracovníků integrovaného záchranného systému, mohou být poznatky využitelné i zde. Představují prvotní sondáž v této problematice, jistým způsobem doplňují výzkumnou mezeru v tomto směru. Reagují také na aktuálně řešenou problematiku a mohou dále sloužit jako podklad pro další výzkum.

Seznam použité literatury

- APA (2010). *Publication Manual of the American Psychological Association* (6th Ed.). Washington, DC: American Psychological Association.
- Armstrong, D., Shakespeare-Finch, J., & Shochet, I. (2014). Predicting post-traumatic growth and post-traumatic stress in firefighters. *Australian Journal of Psychology*, 66(1), 38-46.
- Aryee, S. (1992). Antecedents and outcomes of work-family conflict among married professional women: Evidence from Singapore. *Human relations*, 45(8), 813-837.
- Barnett, R. C., & Baruch, G. K. (1985). Women's involvement in multiple roles and psychological distress. *Journal of personality and social psychology*, 49(1), 135.
- Bartlett, B. A., Jardin, C., Martin, C., Tran, J. K., Buser, S., Anestis, M. D., & Vujanovic, A. A. (2018). Posttraumatic Stress and Suicidality Among Firefighters: The Moderating Role of Distress Tolerance. *Cognitive Therapy & Research*, 42(4), 483-496.
- Baštecká, B., & Mach, J. (2015). *Klinická psychologie*. Praha: Portál.
- Bigert, C. (2018). Cancer incidence in Stockholm firefighters 1958–2012: an updated cohort study. *International archives of occupational and environmental health*, 91(3), 285-291.
- Bojový řád jednotek požární ochrany (2018). Dostupné z <https://www.hzscr.cz/clanek/bojovy-rad-jednotekpozarni-ochrany-v-dokumentech-491249.aspx>
- Boss, P., & Yeats, J. R. (2014). Ambiguous loss: A complicated type of grief when loved ones disappear. *Bereavement Care*, 33(2), 63-69.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Brotherson, S. E. (2007). From partners to parents: couples and the transition to parenthood. *International Journal of childbirth education*, 22(2).
- Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (Eds.). (2014). *Handbook of posttraumatic growth: Research and practice*. Routledge.

- Carey, M. G., Al-Zaiti, S. S., Dean, G. E., Sessanna, L., & Finnell, D. S. (2011). Sleep problems, depression, substance use, social bonding, and quality of life in professional firefighters. *Journal of occupational and environmental medicine*, 53(8), 928–933.
- Cook, B., & Mitchell, W. (2013). Occupational health effects for firefighters: the extent and implications of physical and psychological injuries. *Centre of Full Employment and Equity, Melbourne*.
- Český statistický úřad (2014). Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu 2011. Praha: ČSÚ.
- Český statistický úřad (2016). Vývoj obyvatelstva České republiky - 2015. Praha: ČSÚ.
- Dacey, E. (2019). *Work-Family Conflict, Job Burnout, and Couple Burnout in High Stress Occupations* (Disertační práce). Dostupné z <https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7693&context=dissertations>
- Daniels, R. D., Bertke, S., Dahm, M. M., Yiin, J. H., Kubale, T. L., Hales, T. R., ... & Pinkerton, L. E. (2015). Exposure–response relationships for select cancer and non-cancer health outcomes in a cohort of US firefighters from San Francisco, Chicago and Philadelphia (1950–2009). *Occupational And Environmental Medicine*, 72(10), 1-18. Dostupné z <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4558385/pdf/nihms719201.pdf>
- Dittrichová, Z. (2014). Deset let psychologické služby. *112, 13*(1), 18-19.
- Dittrichová, Z., & Wolf Čapková, M. (2017). *Koncepce psychologické služby HZS ČR pro období 017-2025*. Praha: MV-GŘ HZS ČR.
- Douchová, J. (c1996-2019). Partnerské vztahy aneb návod na přežití: Co muži a ženy od vztahu očekávají a co potřebují [Online]. In *Česká televize*. Dostupné z <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10169534665-partnerske-vztahy-aneb-navod-na-preziti/2543-rady-odborniku/>
- Ellison, C. G. (1991). Religious involvement and subjective well-being. *Journal of health and social behavior*, 80-99.
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši* (2. Vyd.). Praha: Portál.

- Gallyer, A. J., Dougherty, S. P., Gai, A. R., Stanley, I. H., Hom, M. A., Rogers, M. L., ... & Joiner, T. E. (2018). Problematic alcohol use and suicidal ideation among firefighters: A multi-study investigation of the explanatory roles of perceived burdensomeness and thwarted belongingness. *Journal of affective disorders*, 238, 281-288.
- Gillani, Y. R., & Atif, M. (2015). Personality traits and Risk taking attitudes among Firefighters of Rescue service. *Journal of Public Administration and Governance*, 5(1), 173.
- Gillernová, I., Kebza, V., & Rymeš, M. (2011). *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada.
- Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. Dostupné z https://www.jstor.org/stable/258214?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál
- Hendricks-Ferguson, V. L. (2000). Crisis intervention strategies when caring for families of children with cancer. *Journal of Pediatric Oncology Nursing*, 17(1), 3-11.
- Hildebrand, J. F. (1986). Mutual help for spouses whose partners are employed in stressful occupations. *Journal for Specialists in Group Work*, 11(2), 80-84.
- Holmes, T., & Rahe, R. (1967). The social readjustment rating scale. *Journal of Psychosomatic Research*, 12, 213-233.
- Hom, M. A., Stanley, I. H., Rogers, M. L., Tzoneva, M., Bernert, R. A., Joiner, T. E. (2016). The association between sleep disturbances and depression among firefighters: emotion dysregulation as an explanatory factor. *Journal of Clinical Sleep Medicine*, 12(2), 235-245.
- Hom, M. A., Stanley, I. H., Duffy, M. E., Davis, L., & Joiner, T. E. (2018). Examining the relationship between attitudes toward suicide and suicide attempt history: A study of United States firefighters. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 40, 1-8.
- Horáková, M. (2009). Výzkum strategií zvládání stresu a jejich vztah k dalším charakteristikám u řidičů záchranné služby. *E-psychologie*, 3(2), 10-21.
- Chapman, G. D. (2006). *Manželství, po jakém jste vždycky toužili*. Praha: Návrat domů.

- Chloupková, T. (2013). *Vztah strategií zvládání stresu a osobnostních charakteristik u příslušníků Hasičského záchranného sboru ČR* (Dizertační práce). Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- Ibrayeva, A., Turdalieva, B., Aimbetova, G., & Pleva, L. (2017). General health status among firefighters and rescue operations workers. *Georgian medical news*, (270), 130-135.
- Jahnke, S. A., Poston, W. S. C., Haddock, C. K., & Jitnarin, N. (2013). Injury among a population based sample of career firefighters in the central USA. *Injury prevention*, 19(6), 393-398.
- Jeong, K. S., Ahn, Y.S., Jang, T.W., Lim, G., Kim, H. D., Cho, S.W., & Sim, C.S. (2019). Sleep Assessment During Shift Work in Korean Firefighters: A Cross-Sectional Study. *Safety and Health at Work*, 10(3), 254-259.
- Karter, M. J., & Molis, J. L. (2013). *US firefighter injuries-2012*. Quincy, MA: National Fire Protection Association, Fire Analysis and Research Division.
- Katsavouni, F., Bebetos, E., Malliou, P., & Beneka, A. (2015). The relationship between burnout, PTSD symptoms and injuries in firefighters. *Occupational medicine*, 66(1), 32-37.
- Kaufmann, J. C. (2010). *Chápající rozhovor*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Kehl, D., Knuth, D., Hulse, L., & Schmidt, S. (2015). Predictors of postevent distress and growth among firefighters after work-related emergencies—A cross-national study. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 7(3), 203.
- Kim, Y. K., Ahn, Y. S., Kim, K., Yoon, J. H., & Roh, J. (2016). Association between job stress and occupational injuries among Korean firefighters: a nationwide cross-sectional study. *BMJ open*, 6(11), e012002.
- Kirschmann, E. (2015). *Život s hasičem: vše, co by měla vědět rodina hasiče*. Ostrava: Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství.
- Kocourková, J. (2002). *Má populační politika v České republice perspektivu?* Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.

- Korbel, J. (2018). Novela zákona o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů je připravena, změny se budou týkat přívýdělku. *POŽÁRY.cz - ohnisko žhavých zpráv | hasiči aktuálně* [Online]. [cit. 2019-03-31]. Dostupné z <https://www.pozary.cz/clanek/202451-novela-zakona-o-sluzebnim-pomeru-prislusniku-bezpecnostnich-sboru-je-pripravena-zmeny-se-budou-tykat-privydelku/>
- Kučera & M. Loužek, et al., *Propopulační politika – ano či ne: sborník textů* (s. 13 28). Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Konopásek, P., & Šeblová, J. (1998). Jak vidíme sami sebe. *Urgentní medicína*, 1, 33-35.
- Křivohlavý, J. (2001). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.
- Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne, S., Janurová, K., Nešporová, O., Palonciová, J., ... & Vidovičová, L. (2017). Zpráva o rodině. Praha: VÚPSV.
- Kullberg, C., Andersson, T., Gustavsson, P., Selander, J., Tornling, G., Gustavsson, A., & Landers-Potts, M. A., Wickrama, K. A. S., Simons, L. G., Cutrona, C., Gibbons, F. X., Simons, R. L., & Conger, R. (2015). An extension and moderational analysis of the family stress model focusing on African American adolescents. *Family Relations*, 64(2), 2 33-248.
- Linka pomoci v krizi - Hasičský záchranný sbor České republiky. (2008). *Hasičský záchranný sbor České republiky* [Online]. [cit. 2019-05-15]. Dostupné z <https://www.hzscr.cz/clanek/linka-pomoci-v-krizi.aspx>
- Lourel, M., Abdellaoui, S., Chevaleyre, S., Paltrier, M., & Gana, K. (2008). Relationships between psychological job demands, job control and burnout among firefighters. *North American Journal of Psychology*, 10(3), 489-496.
- Lowry, M. M. (2007). *Keeping the flame alive: a qualitative analysis of marital satisfaction and resiliency among firefighters and their spouses*. (Disertační práce, Alliant International University, California School of Professional Psychology, San Diego). Staženo z <https://search-proquest-com.ezproxy.techlib.cz/docview/304700173/fulltextPDF/E7CD294EC334D7APQ/1?accountid=119841>
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual review of psychology*, 52(1), 397-422.
- Matějková, E. (2007). *Jak řešit konflikty a problémy v partnerských vztazích*. Praha: Grada.

- Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť* (3.Vyd). Praha: Sociologické nakladatelství.
- McIntosh, D. N., Silver, R. C., & Wortman, C. B. (1993). Religion's role in adjustment to a negative life event: coping with the loss of a child. *Journal of personality and social psychology*, 65(4), 812.
- Michalík, D. (2009). Psychologie v bezpečnostních sborech (sborník prací). Praha: Themis.
- Milligan, S. J. S., Paterson, H. M., Harkness, E. L., Marsh, A. M., Dobson, M., Kemp, R. I., & Harvey, S. B. (2017). The Amplification of Common Somatic Symptoms by Posttraumatic Stress Disorder in Firefighters. *Journal of Traumatic Stress*, 30(2), 142–148.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada
- Mistry, R., Stevens, G. D., Sareen, H., De Vogli, R., & Halfon, N. (2007). Parenting related stressors and self-reported mental health of mothers with young children. *American Journal of Public Health*, 97(7), 1261-1268.
- Morman, M. T., Schrod, P., & Adamson, A. (2019). Firefighters' job stress and the (un)intended consequences of relational quality with spouses and firefighter friends [Online]. *Journal Of Social And Personal Relationships*, 1-22. Dostupné z <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0265407519886355>
- Ministerstvo vnitra - generální ředitelství HZS ČR (2018). *Statistická ročenka 2017* [Online]. Praha. Dostupné z <https://www.hzscr.cz/clanek/statisticke-rocenky-hasicskeho-zachranneho-sboru-cr.aspx>
- Ministerstvo vnitra - generální ředitelství HZS ČR (2019). *Statistická ročenka 2018* [Online]. Praha. Dostupné z <https://www.hzscr.cz/clanek/statisticke-rocenky-hasicskeho-zachranneho-sboru-cr.aspx>
- National Fire Protection Association (2017). NFPA's annual U.S. Firefighter Fatalities report shows 69 on-duty deaths in 2016. Dostupné z <https://www.nfpa.org/News-and-Research/Publications-and-media/Press-Room/News-releases/2017/NFPAs-annual-US-Firefighter-Fatalities-report-shows-69-on-duty-deaths-in-2016>

- Newland, R. P., Crnic, K. A., Cox, M. J., & Mills-Koonce, W. R. (2013). The family model stress and maternal psychological symptoms: Mediated pathways from economic hardship to parenting. *Journal of Family Psychology*, 27(1), 96-105.
- Noran, A. R. (1995). Literature search on the wives of firefighters. *Employee assistance quarterly*, 10(3), 65-79.
- O nás - Hasičský záchranný sbor České republiky (2008). *Hasičský záchranný sbor České republiky* [Online]. [cit. 2019-05-15]. Dostupné z <https://www.hzscr.cz/clanek/psychologicka-sluzba-o-nas.aspx>
- Paulík, K. (2017). *Psychologie lidské odolnosti* (2. Vyd). Praha: Grada.
- Pěkníková, K. (2019). Policisté i hasiči získají možnost vykonávat výdělečnou činnost mimo služební poměr - Ministerstvo vnitra České republiky. *Úvodní strana - Ministerstvo vnitra České republiky* [Online]. [cit. 2019-03-31]. Dostupné z <https://www.mvcr.cz/clanek/policiste-i-hasici-ziskaji-moznost-vykonavat-vydelecnou-cinnost-mimo-sluzebni-pomer.aspx>
- Pedersen, J. E., Petersen, K. U., Ebbelhøj, N. E., Bonde, J. P., & Hansen, J. (2018). Incidence of cardiovascular disease in a historical cohort of Danish firefighters. *Occupational Environmental Medicine*, 75(5), 337-343.
- Pfefferbaum, B., North, C. S., Bunch, K., Wilson, T. G., Tucker, P., & Schorr, J. K. (2002). The impact of the 1995 Oklahoma City bombing on the partners of firefighters. *Journal of Urban Health*, 79(3), 364-372.
- Pinkerton, L. E. (2015). Exposure–response relationships for select cancer and non cancer health outcomes in a cohort of US firefighters from San Francisco, Chicago and Philadelphia (1950–2009). *Occupational Environmental Medicine*, 72(10), 699-706.
- Pittman, J. F. (1994). Work/family fit as a mediator of work factors on marital tension: Evidence from the interface of greedy institutions. *Human Relations*, 47, 183-209.
- Podmínky přijetí a další informace - Hasičský záchranný sbor České republiky. (2008). *Hasičský záchranný sbor České republiky* [Online]. [cit. 2019-05-15]. Dostupné z <https://www.hzscr.cz/clanek/podminky-prijeti-a-dalsi-informace.aspx>

- Pratt, M. G., Lepisto, D. A., & Dane, E. (2019). The Hidden Side of Trust: Supporting and Sustaining Leaps of Faith among Firefighters. *Administrative Science Quarterly*, 64(2), 398-434.
- Pukkala, E., Martinsen, J. I., Weiderpass, E., Kjaerheim, K., Lynge, E., Tryggvadottir, L., & Demers, P. A. (2014). Cancer incidence among firefighters: 45 years of follow-up in five Nordic countries. *Occupational And Environmental Medicine*, 71(6), 1-7. Dostupné z [https://brandfacket.se/download/cancerstudier/Occup%20Environ %20Med-2014-Pukkala-oemed-2013-101803.pdf](https://brandfacket.se/download/cancerstudier/Occup%20Environ%20Med-2014-Pukkala-oemed-2013-101803.pdf)
- Rabušic, L. (2002). Pronatalitní politika: spíše chiméra než spása. In M. Kučera & M. Loužek, et al., *Propopulační politika – ano či ne: sborník textů* (s. 47-62). Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Regehr, C. (2005). Bringing the trauma home: Spouses of paramedics. *Journal of Loss and Trauma*, 10(2), 97-114.
- Regehr, C., Hill, J., Knott, T., & Sault, B. (2003). Social support, self-efficacy and trauma in recruits and experienced firefighters. *Stress and Health*, 19(4), 189-193.
- Regehr, C., & Bober, T. (2005). In the line of fire: Trauma in the emergency services. Oxford University Press.
- Regehr, C., Dimitropoulos, G., Bright, E., George, S., & Henderson, J. (2005). Behind the brotherhood: Rewards and challenges for wives of firefighters. *Family Relations*, 54(3), 423-435.
- Reinberg, A., Touitou, Y., Lewy, H., & Mechkouri, M. (2010). Habitual moderate alcohol consumption desynchronizes circadian physiologic rhythms and affects reaction-time performance. *Chronobiology international*, 27(9-10), 1930-1942.
- Rowe, A., & Regehr, C. (2010). Whatever gets you through today: An examination of cynical humor among emergency service professionals. *Journal of loss and trauma*, 15(5), 448-464.
- Ruscio, A., Weathers, F., King, L., & King, D. (2002). Male war-zone veterans' perceived relationships with their children: The importance of emotional numbing. *Journal Of Traumatic Stress*, 15(5), 351-357

- Salters-Pedneault, K., Ruef, A. M., & Orr, S. P. (2010). Personality and psychophysiological profiles of police officer and firefighter recruits. *Personality and Individual Differences*, 49(3), 210-215.
- Sanford, K., Kruse, M. I., Proctor, A., Torres, V. A., Pennington, M. L., Synett, S. J., & Gulliver, S. B. (2017). Couple resilience and life wellbeing in firefighters. *The Journal of Positive Psychology*, 12(6), 660-666.
- Sbírka interních aktů generálního ředitele Hasičského záchranného sboru (2017). Praha.
- Scandella, F. (2012). *Firefighters: feeling the heat*. European Trade Union Institute.
- Schramm, D. G., & Adler-Baeder, F. (2012). Marital quality for men and women in stepfamilies: Examining the role of economic pressure, common stressors, and stepfamily-specific stressors. *Journal of Family Issues*, 33(10), 1373-1397.
- Selye, H. (2016). *Stres života*. Praha: Pragma.
- Sezima, O. (2017). *Psychická zátěž a osobnostní změny související s výkonem profese hasič– záchrannář*. (Rigorózní práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika). Staženo z https://is.muni.cz/th/dfash/O.Sezima_-_Psychicka_zatez_a_osobnostni_zmeny_souvisejici_s_vykonem_profese_hasic-zachranar.pdf
- Shreffler, K. M., Meadows, M. P., & Davis, K. D. (2011). Firefighting and fathering: Work family conflict, parenting stress, and satisfaction with parenting and child behavior. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 9(2).
- Siarnicki, R. J. (c2019). 5 Root causes of firefighter line of duty deaths [Online]. In *FireRescue1*. Dostupné z <https://www.firerescue1.com/cod-company-officer-development/articles/5-root-causes-of-firefighter-line-of-duty-deaths-1oBMcjDReKs8jJdH/>
- Sbírka interních aktů generálního ředitele č. 43/2014 o psychologické službě HZS ČR
- Skeffington, P. M., Rees, C. S., Mazzucchelli, T. G., & Kane, R. T. (2016). The Primary Prevention of PTSD in Firefighters: Preliminary Results of an RCT with 12-Month Follow-Up. *PLoS ONE*, 11(7), 1–22.
- Smith, J. A. (2004). Reflecting on the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology. *Qualitative research in psychology*, 1(1), 39-54.
- Sobotková, I. (2012). *Psychologie rodiny* (3.Vyd). Praha: Portál.

- Spasojević, J., Heffer, R. W., & Snyder, D. K. (2000). Effects of posttraumatic stress and acculturation on marital functioning in Bosnian refugee couples. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 13(2), 205-217.
- Stock, C. (2010). *Syndrom vyhoření a jak jej zvládnout*. Praha: Grada
- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
- Sumalla, E. C., Ochoa, C., & Blanco, I. (2009). Posttraumatic growth in cancer: reality or illusion?. *Clinical psychology review*, 29(1), 24-33.
- Sung-Sim, L., Sookyoung, J., & Young-Soon, Ch. (2019). The effect of stress coping on resilience of firefighters. *Biomedical Research*, 30(2), 240–245.
- Šolcová, I., & Kebza, V. (1999). Sociální opora jako významný protektivní faktor. *Československá psychologie*, 43(1), 19-38.
- Štikar, J., Rymeš, M., Riegel, K., & Hoskovec, J. (2003). *Psychologie ve světě práce*. Praha: Karolinum.
- Šulová, L. (1998). Člověk v rodině. In J. Výrost & I. Slaměník, *Aplikovaná sociální psychologie*, (s. 303–342). Praha: Grada.
- Šulová, L., Fait, T., & Weiss, P. (2011). *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf.
- Šváb, S. (2006). *Psychologie práce pro nováčky, hasiče-záchranáře, ale nejen pro ně*. Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství.
- Švaříček, R., & Šed'ová, K. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách (2. Vyd.)*. Praha: Portál.
- Torres, V. A., Synett, S. J., Pennington, M. L., Kruse, M., Sanford, K., & Gulliver, S. B. (2016). The Risks and Rewards of Marriage for Fire Fighters: A Literature Review with Implications for EAP. *EASNA Research Notes*, 5(3), 1-13.
- Učební osnovy kurzů (2008). *Školní a výcvikové zařízení HZS ČR - Učební osnovy kurzů - Hasičský záchranný sbor České republiky* [Online]. [cit. 2019-05-14]. Dostupné z <https://www.hzscr.cz/clanek/ucebni-osnovy-kurzu-ucebni-osnovy-kurzu.aspx>
- Urbanovská, E. (2009). Strategie zvládání stresu u středoškolské mládeže. *Škola a zdraví pro*, 21, 69-74.
- Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání (2. Vyd.)*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

- Van der Ploeg, E., & Kleber, R. J. (2003). Acute and chronic job stressors among ambulance personnel: predictors of health symptoms. *Occupational and Environmental Medicine*, 60(1), 40-46. Dostupné z https://oem.bmj.com/content/oemed/60/suppl_1/i40.full.pdf
- Vstupní vyšetření (2008). In *Hasičský záchranný sbor České republiky*. [Online]. [cit. 2019-03-31]. Praha. Dostupné z <https://www.hzscr.cz/clanek/vstupni-vysetreni.aspx>
- Vyhláška č. 324/2001 Sb.
- Výkon služby - Hasičský záchranný sbor České republiky (2008). In *Hasičský záchranný sbor České republiky* [Online]. [cit. 2019-03-31]. Praha. Dostupné z <https://www.hzscr.cz/clanek/vykon-sluzby.aspx>
- Výrost, J., & Slaměník, I. (2001). *Aplikovaná sociální psychologie II*. Praha: Grada.
- Wagner, S. L., Martin, C. A., & McFee, J. A. (2009). Investigating the “Rescue personality”. *Traumatology*, 15(3), 5-12.
- Wagner, B. de A., & Moreira Filho, P. F. (2018). Painful temporomandibular disorder, sleep bruxism, anxiety symptoms and subjective sleep quality among military firefighters with frequent episodic tension-type headache: A controlled study. *Arquivos de Neuro-Psiquiatria*, 76(6), 387–392.
- Waldron, H., & Routh, D. K. (1981). The effect of the first child on the marital relationship. *Journal of Marriage and the Family*, (43)4, 785-788.
- Willing, L. (2015). 9 Sources of Firefighter Stress [Online]. In *FireRescue1*. Dostupné z <https://www.firerescue1.com/fire-chief/articles/2100834-9-sources-of-firefighter-stress/>

Seznam tabulek

Tabulka č.1: Popis výzkumného souboru	43

Příloha 1

Demografické otázky (prosím vyplňte)

Váš věk: _____

Zaměstnání: _____

Typ úvazku: _____

Počet hodin v práci cca týdně: _____

Možnost pracovat z domova: ano - ne

Vzdělání: _____

Jak dlouho se znáte s partnerem? _____ (v letech a měsících, např. 5 let a 3 měsíce)

Jak dlouho spolu žijete ve společné domácnosti? _____ (v letech a měsících, např. 5 let a 3 měsíce)

Kolik máte společných/osvojených dětí a v jakém věku?

Kdo další žije s Vámi v domácnosti (prarodiče, příbuzní) a v jakém věku?

Kolika lidem z vašich blízkých a známých si můžete říct o pomoc (v případě např. zdravotní indispozice, nemoci dítěte, hlídání dětí, venčení psa, služební cesty, pracovních povinností apod.)? ..... (napište počet lidí a vztah k nim, např. 3 – sestra, matka, tchán)

Jak dlouho partner slouží u HZS? _____ (v letech a měsících, např. 5 let a 3 měsíce)

➤ Pracuje mimo službu také na další úvazek, melouch v jiné oblasti? Ano – ne

Pokud ano v jaké? _____ (např. výškové práce, řidič MHD ad.)

Příloha 2

Otázky pro polostrukturovaný rozhovor

Zkuste mi vyprávět, jak vypadá běžný každodenní život manželky/ partnerky hasiče.....Zkuste mi popsat, jaký je Váš život právě v tyto dny....co takový život s sebou nese pozitivního, negativního, normálního, jak prostě běží čas.....

Jak vnímáte profesi vašeho partnera? Co všechno víte o povolání hasiče? Případně, co byste ještě chtěla vědět?

Sdílí s Vámi partner historky a dění na stanici? Víte např., kolik výjezdů měli na poslední směně, co se aktuálně děje na stanici? Jak se díváte na fungování stanice?

Znáte se s kolegy vašeho partnera? Jejich partnerkami, dětmi? Funguje nějaká komunita kolem stanice, kde partner slouží?

Nadává, stěžuje si sám na něco v práci – směny, peníze, vstávání, kolegové, vedení zásahů, volno, večerky, jídlo, technika, vybavení, fasování věci, péči o rodiny, respektování rodiny v rozpisech dovolené apod.)

Popište, jaké to tedy je být partnerkou hasiče.

Jsou nějaké výhody a nevýhody bytí v partnerském vztahu s hasičem? Jak (tedy jestli vůbec) se změnil váš život od doby, co se stal vaším partnerem hasič? Co je ve vztahu s hasičem nejtěžší? Co je naopak úplně v pohodě?

Jak (pokud vůbec) profese hasiče ovlivňuje váš vztah? Zkuste mi popsat jeden běžný den s vaším partnerem...

Jak vypadá ne/rozdělení rolí ve vaší domácnosti? Jaký vliv ne/má směnný režim práce na váš partnerský život? Jak se vám ne/daří plánovat program a společný čas? Jaký dopad má rozvrh partnera na péči o děti a rodinu jako celek? Je něco z „práce“ – směny, délka směny,.. – tématem vašich hádek, svárů, diskusí?

Jsou nějaké typy zátěžových situací, obtíží, které souvisejí se službou partnera, které nejčastěji řešíte? Jaké jsou nejméně zvladatelné, řešitelné? Kdo nebo co Vám pomáhá zvládat obtížné situace? Jak to vlastně vyřešíte?

Jsou naopak věci, s ohledem na profesi partnera, které neřešíte, respektive nemusíte řešit oproti ostatním? Jaká pozitiva taková profese (jestli vůbec) do vztahu přináší? V čem vnímáte rozdíl mezi soužitím s hasičem a mužem vykonávajícím povolání v jiném pracovním režimu/jiném povolání?

Vypořádáváte se se strachem o bezpečí partnera? Chápete práci partnera jako rizikovou, nebezpečnou? Proč ano proč ne? Jak se vlastně cítíte a co prožíváte, když je partner na směně?

(Vypořádáváte se např. s pocity osamělosti, svobody, klidu, naštvanosti s ohledem na práci partnera?)

Setkala jste se u partnera s rozmanitými náladami či zvláštními reakcemi po zátěžové situaci, ke které došlo v době jeho služby? Ovlivňuje nějak podle vás práce partnera? Má na něj vliv? Jaký? Jak ovlivňuje vás?

Víte, že existují psychologické služby u hasičského záchranného sboru?

Co si myslíte o tom, že existuje pomoc psychologa činného u HZS zejména v souvislosti s problematikou podpory rodin hasičů?

Využila jste /využila byste někdy osobně tuto formu pomoci? Případně, napadlo by Vás ji využít? Proč ano a proč ne?

Napadá Vás, co by mohlo být užitečné pro odborníky, kteří pracují s rodinami hasičů?

Co byste Vy sama potřebovala od hasičského záchranného sboru (psychologické služby) v rámci podpory rodin hasičů?

Co byste vzkázala ženám, které se zamilovaly do hasiče a plánují společný život? Co ještě?

Je ještě něco, co považujete za důležité mi říct, ať už se to týká přímo Vaší zkušenosti s rolí partnerky hasiče nebo čehokoliv v tomto rozhovoru?

Příloha 3

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Karlova

Katedra psychologie

Celetná 20

116 38 Praha 1

Informovaný souhlas o využití záznamu z rozhovoru

Děkuji, že souhlasíte s provedením rozhovoru v rámci výzkumu k mé diplomové práci zaměřující se na zkušenosti partnerek hasičů. Výzkum je prováděn pod katedrou psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Za účelem analýzy se rozhovor s Vámi bude nahrávat. Nahrávání může být na Vaši žádost kdykoliv přerušeno. Celý záznam nebo pouze jeho části budou přepsány do textové podoby. Poté bude *audiozáznam zcela vymazán*. Záznam slouží výhradně *pro účely diplomové práce* a budu *k němu mít přístup pouze já*. Veškeré informace sdělené v rozhovoru jsou důvěrné ve smyslu zákona 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů. Všechna získaná *data budou anonymizována*. Jakékoli jiné ujednání vyžaduje můj/ náš souhlas.

Beru/eme na vědomí, že záznamy jsou chráněny podle zákona č. 101/2000 sb. o ochraně osobních údajů a bez mého/našeho vědomí a písemného souhlasu nebudou nikde a nikomu prezentovány.

Jméno výzkumníka:

E-mail:

Podpis:.....

Vaše jméno a příjmení: .....

Váš podpis:.....

Datum: -----

Každý účastník této dohody obdrží jednu podepsanou kopii.